

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka (41-KCJ)

## DIPLOMOVÁ PRÁCE

Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ

Phraseology in Primary School Pupils Speaking

Lucie Zemánková

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Eva Hájková, CSc.

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: 1. ST

2024

Odevzdáním této diplomové práce na téma Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 9. 7. 2024

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí práce doc. PhDr. Evě Hájkové, CSc. Poděkování patří i všem učitelům a žákům z vybraných škol, kteří mi pomohli uskutečnit výzkum pro tuto diplomovou práci. Poděkovat chci také své rodině a přátelům, kteří mě během celého studia podporovali a pomáhali mi ve chvílích, kdy jsem je nejvíce potřebovala.

## **ABSTRAKT**

Diplomová práce se zaměřuje na využívání frazeologie na prvním stupni základních škol. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy a definice pojící se s frazeologií a idiomatikou. Zkoumány jsou vybrané učebnice českého jazyka pro první stupeň základních škol s doložkou MŠMT. Práce s učebnicemi je zaměřena na nakladatelství Taktik, Fraus, Studio 1+1, Nová škola – DUHA s.r.o. a SPN. Zkoumán je způsob, jakým s frazeologií pracují a jak ji začleňují do jednotlivých kapitol. V teoretické části jsou vybrány i některé tituly, které frazeologii přibližují dětskému čtenáři. Z mnohých publikací byla čerpána inspirace pro práci s vybranými frazémy v pilotních dotaznících a v hlavním výzkumném šetření. Ilustrace a hesla ze dvou publikací jsou součástí pilotního i hlavního výzkumného šetření.

Těžiště praktické části spočívá ve výzkumném šetření. Použita byla kvantitativní výzkumná metoda. Hlavní výzkum byl realizován prostřednictvím písemných dotazníků s otevřenými otázkami, celkový počet respondentů byl 302. Respondenti byli žáci škol zřizovanými soukromými i veřejnými subjekty a v obcích různé velikosti. V dotaznících je kladen důraz na přirovnání, které vychází z vnější i z vnitřní podobnosti. Před zahájením hlavního šetření proběhl pilotní výzkum, toho se účastnilo 49 žáků.

## **KLÍČOVÁ SLOVA:**

frazeologie, frazém, přirovnání, žák prvního stupně ZŠ, učebnice pro 1. stupeň ZŠ

## **ABSTRACT**

The thesis focuses on the use of phraseology in the first stage of primary schools. In the theoretical part, basic terms and definitions related to Phraseology and Idiomatics are defined. Selected Czech language textbooks for the first grade of primary schools with the clause of the Ministry of Education, Youth and Sports are examined. These include particularly those published by the Taktik, Fraus, Studio 1+1, Nová škola – DUHA s.r.o., and SPN publishing houses. The way in which they deal with phraseology and the implementation of the latter in individual chapters are examined. In the theoretical part, some publications about phraseology for children are analysed. These books inspired the author to deal with chosen idioms in the pilot questionnaires and in the main research investigation. Illustrations and entries from two publications constitute a part of both the pilot and main research.

The centre of gravity of the practical part is the research investigation, where a quantitative method was used. The main research was carried out by means of written questionnaires with open questions with a total number of respondents amounting to 302. The respondents were pupils of schools established by both private and public entities and in municipalities of different sizes. In the questionnaires, an emphasis is put on comparison, which is based on external and internal similarity. A pilot study was conducted with the participation of 49 students before the main investigation itself.

## **KEYWORDS**

Phraseology, Phrasem, comparison, primary school student, textbook for primary school

## Obsah

Úvod.....	9
1 Teoretická část.....	10
2 Pohled na frazeologii z lingvistické pozice.....	10
2.1 Frazeologie jako lingvistická disciplína .....	11
3 Frazeologie a jiné obory.....	12
4 Základní jednotky frazeologie.....	15
4.1 Vznik frazémů .....	15
4.2 Vlastnosti frazémů.....	17
4.3 Funkce frazémů .....	19
5 Dělení frazémů .....	20
5.1 Přirovnání .....	22
5.2 Rčení.....	22
5.3 Přísloví.....	22
5.4 Pořekadla .....	23
5.5 Pranostiky .....	23
5.6 Okřídlené frazémy .....	23
6 Aktualizace frazeologie.....	24
7 Didaktická problematika využití frazeologie ve výuce na 1. stupni ZŠ.....	25
7.1 Setkávání se s frazémy .....	27
7.2 Žákovské porozumění frazeologii .....	30
7.3 Literatura pro žáky základních škol přibližující frazeologii.....	32
7.4 Učebnice českého jazyka a pracovní sešity pro 1. stupeň ZŠ .....	35
7.4.1 Učebnice českého jazyka od nakladatelství TAKTIK .....	37
7.4.2 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Fraus .....	39
7.4.3 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Studio 1+1.....	42
7.4.4 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Nová škola – DUHA s.r.o.....	44

7.4.5	Učebnice českého jazyka od nakladatelství SPN .....	45
8	Shrnutí teoretické části .....	46
I.	Empirická část .....	47
9	Téma výzkumu, jeho cíle a hlavní myšlenka .....	47
10	Metodologie .....	48
11	Kvantitativní výzkum .....	49
11.1	Plán výzkumu.....	50
11.2	Překážky.....	50
11.3	Výzkumný vzorek.....	51
11.4	Dotazníky s otevřenými otázkami .....	51
12	Výběr druhu frazeologie pro výzkumné řešení .....	52
13	Pilotní šetření a dotazníky .....	52
13.1	Výběr přirovnání pro pilotní dotazník .....	53
13.2	Ověření funkčnosti zvolených výzkumných metod.....	54
13.3	Výsledky pilotních dotazníků .....	54
13.4	Shrnutí výsledků pilotních dotazníků .....	60
14	Hlavní šetření s dotazníky .....	62
14.1	Výběr přirovnání pro hlavní šetření .....	62
14.2	Plán hlavního šetření.....	63
14.2.1	Dotazník č. 1 .....	63
14.2.2	Dotazník č. 2 .....	70
14.2.3	Dotazník č. 3 .....	76
14.3	Shrnutí výsledků hlavního šetření.....	84
15	Závěr empirické části .....	85
	Závěr.....	86
	Seznam použité literatury – tištěné zdroje .....	88
	Seznam použité literatury – učebnice českého jazyka .....	91

Seznam elektronických zdrojů .....	94
Seznam příloh.....	95



## Úvod

V diplomové práci se zaměřuji na vymezení pojmů pojících se s frazeologií, využíváním frazémů v učebnicích českého jazyka pro první stupeň základní školy od nakladatelství Taktik, Fraus, Studio 1+1, Nová škola – DUHA s.r.o. a SPN. Uvádím i malý přehled dětské literatury, která s frazeologií pracuje. Ve výzkumné části se zaměřuji na úroveň znalosti jednotlivých vybraných frazémů, přirovnání, u žáků 4. a 5. tříd základních škol. Žáci prvního stupně základních škol se s frazeologií setkávají jednak v běžném životě, při běžných konverzacích, jednak právě v mnohých učebnicích českého jazyka pro první stupeň základních škol. Jak učebnice českého jazyka s frazeologií pracují, je jednou z kapitol teoretické části diplomové práce.

Obor frazeologie je rozšířen ve všech jazycích a je velice specifickou oblastí. Význam jednotlivých frazémů a idiomů často vychází z kulturního prostředí, historie či z jevů vyzorovaných v prostředí, ve kterém lidé vyrůstají a žijí. Málokdy je význam frazémů a idiomů odvoditelný na základě slovního spojení, které právě frazém tvoří.

## 1 Teoretická část

### 2 Pohled na frazeologii z lingvistické pozice

K dnešnímu chápání frazeologie vedlo několik různých přístupů ke zkoumání této lingvistické oblasti. Frazeologie, společně s idiomatikou, je dle Františka Čermáka poměrně mladá disciplína. Snaha o osamostatnění idiomatiky a frazeologie se projevovala u nás již v 19. století, kdy byly tvořeny příručky věnující se frazeologií a idiomatikou (dále IF). V roce 1862 vzniká příručka *Česká frazeologie* Jana Šacha. O dva roky později pak druhý titul s názvem *Česká frazeologie* od Františka Šebka. Tyto dvě příručky mají s dnešním pojetím frazeologie společného málo, věnují se především správnému užití slov. První sbírkou, která by odpovídala dnešnímu pojetí IF, jsou *Česká pořekadla* od Františka Ladislava Čelakovského. Další z významných publikací F. L. Čelakovského je pak velká sbírka přísloví z roku 1852 s názvem *Mudrosloví národu slovanského v příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních pořekadel*. Slovo *pořekadla* je zde využíváno jako pojem, kterým později označujeme rčení a dnes jej označujeme jako frazém a idiom. Další z důležitých příruček je pak publikace z roku 1947 od Jaroslava Zaorálka *Lidová rčení*. František Čermák uvádí, že *Mudrosloví* od F. L. Čelakovského v oblasti přísloví nepředstavuje žádný začátek, ale vrchol staré tradice, která měla v dřívějších dobách řadu významných předchůdců, jako byli J. A. Komenský či K. H. Dobrovský. (Čermák, 2009)

## 2.1 Frazeologie jako lingvistická disciplína

*Disciplína idiomatiky a frazeologie se zabývá studiem a popisem frazémů a idiomů všech úrovní, kvůli jejich početnosti především pak lexémů víceslovných. Není to zvláštní jazyková rovina, jak se dříve mělo za to, je to ale oblast ustálených anomálních kombinací (syntagmatických a paradigmatických) forem nižšího řádu, které jsou komplementární k oblasti pravidelných jazykových kombinací všeho druhu a na všech relevantních rovinách; rezultující frazém, uložený v systému, je pak členem vyššího řádu, než jsou jeho komponenty. Tou relevantní rovinou se míní každá rovina, jejíž jednotky jsou nadány významem (sémantikou). (Čermák, 2007, s. 25) Za pravidelné kombinace zde F. Čermák považuje všechny kombinace řízené analogickými pravidly, tedy kombinací morfémů, lexémů, kolokací či vět.*

Doktorka Marie Kopřivová v Mluvnici současné češtiny uvádí, že *frazeologie se zabývá zkoumáním ustálených anomálních kombinací, které se nazývají frazémy. Frazeologie se zaměřuje na formální aspekty těchto jednotek. Termíny idiom a idiomatika vyjadřují pohled na sémantické aspekty.* (Kopřivová, 2010, s. 75)

Frazeologie, jako jedna z lingvistických disciplín, tedy studuje a popisuje frazémy (v pojetí profesora Čermáka i idiomy). Zkoumá kombinace slov, které jsou ustálené, svým způsobem anomální. Tyto anomální kombinace slov se nazývají frazémy a frazeologie se věnuje jejich formálním aspektům.

### 3 Frazeologie a jiné obory

Frazeologie je vědní disciplínou, kterou bychom mohli řadit k interdisciplinárním, převážně vztahující se k vědám společenským. Sama, *jako svérázný soubor pojmenovávacích jednotek zachycuje a mapuje, často s nepřekonatelnou výstižností, mnohé společenské jevy, vztahy, ale také události, zkušenosti a normy, kam sice odborná terminologie nedosahuje, které však přesto svou obecnou platností a závažností jazykové vyjádření potřebují.* (Čermák, 1982, s. 15)

Své místo nalézá mimo jiné i v sociologii. V psychologii se pak frazeologie projevuje u výrazů, které se pojí city, pocity, inteligencí a psychickými procesy. (Čermák, 1982)

Do frazeologie se promítá také historie národa. Mnohé historické události a osobnosti pak vstupují do jednotlivých frazémů. Různé obraty inspirované skutečnými, ale i občas smyšlenými událostmi, se objevují v mnohých frazémech. Vyskytují se i frazémy, kde nalezneme jména skutečných osobností. Mohli bychom zmínit třeba obraty *dopadnout jak sedláci u Chlumce, dopadnout jako u Waterloo, ironické vyhrát jako Rus u Slavkova, řídit jako černá ruka, mluvit jako Jan Zlatoústý, Pyrrhovo vítězství, slepý jako Žižka, koukat jako Babinský/Babinskej, shořet jako Jan Hus, být bohatý jako Rotschild, aj.* (Užitá přirovnání čerpána ve *Slovníku české frazeologie a idiomatiky 1* a v *Etymologickém slovníku české frazeologie.*)

Velkou inspirací právě pro tvorbu frazémů je antické období, nebo báje a mýty, ze kterých vznikla mnohá přirovnání například *krásný jako Adonis, krásná jako Venuše, zhlížet se v sobě jako Narcis, střežit/hlídat něco jako Cerberus/Kerberus, vznést se/vzlétnout jako Ikarus, žít jako Diogenes, aj.* Z českých bájí pak přirovnání *být silný jako Bivoj, tomu by ani Kazi nepomohla* (dnes již zastaralý frazém), *spát jako blaničtí rytíři/čekat na blanické rytíře.*

Mnohé z frazémů vychází i z geografie *být svobodný jako Amerika, troubit jako u Jericha, aj.* S geografii se mohou pojít i frazémy, které poukazují na mentální stav osob: *patřit/přijít do Dobřan/Bohnic, utekl z Bohnic/Dobřan/Černovic* - ve všech jmenovaných místech je sídlo psychiatrické léčebny. I pojmenování vyjadřující, že je něco nesrozumitelné, neznámé a cizí, využívá název státu – *španělská vesnice.* (Štěpanova, 2023) Ze *Slovníku české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné* z roku 2009 uvádím jako příklad další pojmenování, tentokrát pro planety naší sluneční soustavy. *Modrá planeta* (název planety Země, který použil

kosmonaut J. Gagarin) či *rudá planeta* (označení pro planetu Mars). Obě tato pojmenování vycházející z barvy povrchu planet.

Další inspirací pro vznik frazémů mohou být různá zaměstnání nebo pracovní obory. Jako příklady z SČFI 1 uvádím přirovnání *hlídat něco/někoho jako četník*, *být (sprostý) jako dlaždič/kanálník*, *mluvit jako (pan) farář*, *mluvit jako z kazatelny* (synonymem je *mluvit jako kniha*), *být na někoho jako kat*, aj. (Čermák, Hronek a Machač, 2009)

Velká část frazémů vychází také z pojmenování částí lidského těla či z připodobňování částí těla jiným předmětům. Jako příklad uvedu třeba přirovnání *má nos jako ředkvičku/knoflík/bambulku*, *má vlasy jako havraní křídla*, *má hlavu jako střep*, *nohy jak z olova*, *nohy jak konve*, *je hubený jak tyčka*, *je tlustý jako sud*, *srdce mu buší/bije jako kladivo*, *rty jako jahody* aj. Z výrazů neslovesných, které popisují vzhled lidského těla, uvedených v SČFI, uvedu jako příklady spojení *koňské zuby*, *orlí/ostříží zrak*, *havraní vlasy*, *prasečí očka/očička*, *muší nohy*, *čapí nohy*, *orlí nos* a mnohé další. (Čermák, Hronek a Machač, 2009)

Mnohé z frazémů vychází z náboženství. Z přirovnání vybírám třeba *mluvit jako bible/evangelium/Písmo svaté*, *bloudit jako Ahasver*, *žít jako jeptiška/mnich*, *stát někde jako svatý Jan za dědinou*, *mluvit jako Jan Zlatoústý*, *je jich jak (svatých) apoštolů*, *chodí jako královna (ze Sáby)*, *zarostlý jako Ezau*, *být/ležet jako lazár* aj. Je na místě zmínit, že některá přirovnání, jako třeba *být krásná jako madona*, mají své ekvivalenty i v jiných jazycích. Tento frazém může být jako jeden z mála překládán doslovně například do angličtiny (*be as beautiful as the Virgin Mary*) nebo němčiny (*schön w. eine Madonna sein*). Přirovnání jsou opět čerpána z SČFI 1.

V dětské literatuře právě s motivem náboženství, historie či antiky pracuje autor dětských knih Petr Kostka. Série knih nese název *Proč se říká...?*. Více informací o těchto knihách uvádím v kapitole *Literatura pro žáky základních škol přibližující frazeologii* v praktické části diplomové práce.

Frazémy také vznikají díky literárním dílům např. *čekání na Godota*, *být jako Gulliver mezi liliputány*, aj. Třeba pojmenování *být (zarostlý) jako Tarzan/ lézt/šplhat jako Tarzan* vzniklo díky románu autora *E. D. Burroughse*. (Štěpanova, 2023) Z literární postavy Viktorky v novele *Babička* od *Boženy Němcové* vzniklo přirovnání *ječť jako Viktorka u splavu*. Román *Osudy dobrého vojáka Švejka* od spisovatele *Jaroslava Haška* pak dal vzniknout frazémům *chovat se/počínat si jako švejk* či *dělat ze sebe švejka*. (Štěpanova. 2023)

## 4 Základní jednotky frazeologie

Základní jednotkou frazeologie jsou frazémy. Internetová příručka [slovníkcestiny.cz](https://slovníkcestiny.cz)<sup>1</sup> frazém definuje jako *ustálené slovní spojení (přirovnání, přísloví, pranostika ap.), jehož význam není odvoditelný z významu jednotlivých složek (slov)*. To, jak frazémy jednotliví lingvisté dělí, rozeberu stručně níže. Definice jednotlivých frazeologických jednotek pak uvádím v kapitole *Dělení frazémů*.

Profesor František Čermák pracuje s pojmy *frazém* a *idiom*<sup>2</sup> (též *frazeologie* a *idiomatika*). Výraz *frazém* užívá, pokud *analyzuje kombinatorický útvar z hlediska formálních rysů*. Termín *idiom* pak využívá, pokud *útvar analyzuje z hlediska sémantického*. (Čermák, 2007, s. 33)

Já ve své práci pracuji s termíny *frazém* a *frazeologie*, podobně jako tomu je v pracích profesorky Marie Čechové, tedy *frazeologie* je věda studující *frazémy*.

### 4.1 Vznik frazémů

Všechny lexikální jednotky, tedy i frazémy, vznikaly v určité historické době. U mnohých z nich nedokážeme určit přesnou dobu, místo ani motivaci ke vzniku. Profesorka Marie Čechová tuto teorii v knize *Řeč o řeči* opírá o myšlenku, že *většina lidských vlastností, stejně jako i situací, činností a problémů v každodenním životě se opakuje bez ohledu na dobu. Jinak by ostatně slova a frazémy musely mít jen jepičí život, nepřežily by generace*. (Čechová, 2012, s. 161) zároveň pracuje i s myšlenkou, že některé frazémy odráží dobu svého vzniku, ale přesto dobové poměry přežijí, uchytí se a jsou tu i po staletích a i po ztrátě motivovanosti.

---

<sup>1</sup> Ústav pro jazyk český. (2012). Akademický slovník současné češtiny. Dostupné 3. dubna 2024, z <https://slovníkcestiny.cz/>

<sup>2</sup> *Idiom* je též charakterizován jako *frazém*, v němž alespoň jeden prvek má jedinečnou funkci, významově není odvoditelný z významu tvarů; úžeji též *frazém* typický pro určitý jazyk, zpravidla nepřeložitelný (Lotko, 1999, s. 43)

Profesor Jozef Mlacek uvádí, že *přehodnocení významu volného slovního spojení, označovaného také jako obraznost, přenesenost významu nebo sémantická transformace volného slovního spojení, se obecně chápe jako základní způsob vzniku frazeologických jednotek.* (Mlacek, 2007, s. 59) Uvádí, že v jazyce existuje velké množství frazémů, ke kterým můžeme nalézt mnohá homonymní<sup>3</sup> slovní spojení. Roli hraje při vzniku frazémů i motivovanost, která se ale více pojí se sémantickým dělením frazémů. Pokud se sleduje povaha vzniku frazémů z volných slovních spojení, důležitá je zde povaha motivace sémantické transformace těchto volných slovních spojení. Dodává i to, že k proměně ve frazeologickou jednotku nestačí pouze sémantická transformace. Posun významu slovního spojení se také musí stát ustáleným. Frazémy nemusí vznikat pouze ze slovních spojení, mohou vznikat i z pouhého samostatně stojícího slova. Další způsob vzniku frazémů může dle Mlaca být ten, že se ustálené slovní spojení, třeba odborný termín, stane složkou frazému. Jako příklad profesor Mlacek uvádí termín *mrtvý bod*. Termín, který se původně pojil s mechanikou, se stává frazémem, který může být užit třeba u popisu debaty/rozhovoru. Jako další příklad uvádí termín *bod mrazu*, kdy ve frazému tento termín užijeme třeba ve spojení *být na bodu mrazu*, kdy popisuje např. náladu, atmosféru či vztahy mezi lidmi. (Mlacek, 2007)

---

<sup>3</sup> Homonyma (slova souzvučná) jsou slova, které má stejnou podobu (zvukovou či grafickou) ale rozdílný význam i původ.



## 4.2 Vlastnosti frazémů

Ve frazeologii se odráží etnografické, sémantické, historické či sociologické vlivy. V české frazeologii se odráží vlivy prostředí a historie českého národa, můžeme zde pozorovat vlivy rustikální, zemědělské. Třeba výrazy, které se pojí například s námořní tematikou, jsou vzhledem k naší poloze v Evropě méně časté než u států přímořských. Tato charakteristika je ale dle F. Čermáka nedostačující, příliš obecná. Vyskytuje se i názor, že IF není jen jakousi sbírkou slovních spojení, která mohou být nepravidelná a místy i kuriózní, ale že jde o specifickou a zatím málo probádanou disciplínu a oblast jazyka, které je třeba se věnovat a nestačí nám zde běžné postupy a prostředky, které máme k dispozici. IF se dá využívat v řadě činností pojících se s komunikací, v rétorice a při tvorbě proslovů a projevů. Základní deskriptivní aplikace u frazeologie je frazeografie, která má za úkol shromažďovat a popisovat frazeologické výrazivo jazyka. (Čermák, 2007)

I docentka Snežana Popovičová pracuje s myšlenkou, že dva z nevýznamnějších zdrojů frazémů jsou přírodní prostředí člověka a kulturní dědictví. Kvůli tomu je obtížné oddělit frazeologii od paremiologie<sup>4</sup>. Pracuje s názorem, že pořekadla, rčení, úsloví aj. jsou obraznými vyjádřeními kolektivní lidské moudrosti a obyčejů jednoho národa, což vede i k otázce, zda je řadit do folkloristiky či je vyčlenit jako samostatnou disciplínu. Docentka Popovičová také pracuje s myšlenkou profesora Jozefa Mlaceka, slovenského frazeologa, který má názor, že pojmy frazeologie a paremiologie se překrývají.

Profesor Jozef Mlacek pak ve své publikaci *Štúdie a state o frazeológii* také pracuje s myšlenkou, že frazeologie je *pojmenování pro anomální ustálené spojení slov*. (Mlacek, 2007, s. 190)

Frazémy můžeme také chápat i jako součást jazykových stereotypů. *Stereotyp* je v jazyce chápán jako lexikální kombinace, která vstupuje do textu či mluvy hotová, je relativně známá a frekventovaná. Tato jednotka má být ustálená a negenerovatelná, má za ní stát model, který má malou či až žádnou produktivnost. Stereotypy pak svou povahou budí u posluchačů a čtenářů dojem povědomosti, přiblíží jisté typy situací či nějaké chování, u textu urychlí či automatizují jeho tvorbu, což ale může naopak vést ke ztrátě originality textů. Sám autor pak může přijít o možnost se kreativně či originálně vyjádřit. Proto dochází velmi často i ke snaze

---

<sup>4</sup> Čermák paremiologii popisuje jako druhou hlavní větev frazeologie, kdy paremiologie má popisovat přísloví, která dříve dle lingvistů spadala pod etnografii. (Čermák, 2007, s. 483)

o aktualizaci frazémů. Velké množství stereotypů nalézáme třeba v institucionalizovaném jazyce, kde jsou jisté formule, které jsou stereotypní a jejich užívání je často i nutné.

Typické jsou výrazy, které patří k formulím pozdravovým, děkovným, pracovním, přísězným, rituálním či užívaným ve specializovaných oborech. Různé stereotypy užívané v jazyce institucionalizovaném se mohou objevovat třeba i v konverzačních obrazech a nemůžeme je brát pouze jako jev negativní. Mnohé ze stereotypů užívaných v textu i promluvách mohou mít přínos pro tvorbu a stavbu textů, často napomáhají kreativně a povědomě vyjádřit různé situace. F. Čermák uvádí, že k nejběžnějším stereotypům patří frazémy propoziční a polypropoziční frazémy. Řadí sem přísloví, pořekadla, korelované pozdravy a přání a další typy frazémů. Patří sem pak i aforismy, situační průpovídky a začátky a konce promluv. O vztazích mezi frazémy a stereotypy se diskutuje, jedná se o problém otevřený. Společně se pak překrývají a jsou do značné míry až identické, pokud mají pevnou jazykovou formu. Mnohé ze stereotypů, které studuje například sociologie, však postrádají pevnou formu. Tím tedy přestávají být shodné s frazeologií, pokud přihlížíme k vymezení frazeologie. (Čermák, 2007) V samotném vymezení frazému jako takového totiž stojí, že frazém je ustálená, vícesložková a nerozložitelná jazyková, či řečová, jednotka, která je ucelená (hotové před aktem komunikace), má omezenou kolakabilitu, může být popřípadě i anomální a často je obrazná a expresivní. (Čechová, 2017)

Sociologické pojetí stereotypů často pracuje s představami, které nemusejí být lichotivé či pravdivé, například v popisech národů a menšin a u tradičních názorů a pohledů na jiné národnosti. Příkladem negativních frazémů mohou být *krade jako cikán, pije jako Dán, maká/dře jako barevnej, chytrý/mazaný jako Žid, italská domácnost, turecké hospodářství*. Některé mohou být i pozitivního či poučného rázu: *Ani Řím nebyl postaven za den.; zlaté české ručičky; co Čech, to muzikant; šlape jak hodinky*. (Čermák, 2007)

### 4.3 Funkce frazémů

Frazémy (a idiomy) mají dvojí funkci, jedna je formální a druhá je sémantická. Hlavní funkcí frazémů a idiomů je daná jistou potřebou něco pojmenovat, popsat. Schopnost frazému spojovat se v textech s určitými typy pojmenování, jeho kolokabilita, má dle Čermáka výraznou povahu sémantickou. Valence frazému pak určuje způsob, jakým se frazém formálně zapojuje do kontextu, který může být větný či nevětný. Idiomy a frazémy by měly sloužit ke komunikačním potřebám. Dle Čermáka je charakteristicky nejvlastnější užití IF neformální mluvený jazyk, umělecká próza, která mluvený jazyk odráží, a publicistika. S drobnou výjimkou, do níž patří např. kvazifrazémy, se IF v odborném jazyce nevyskytuje. Užívání IF u jednotlivců je velmi proměnlivé, často jsou některé frazémy, které jsou slabě motivované, neužívané a opomínané. Velký výskyt IF v mluveném i psaném jazyce pak můžeme považovat i za znak vytríbeného a odstíněného jazyka. (Čermák, 2007) Menší četnost užívání IF v mluveném a psaném jazyce naopak nemusí ukazovat na neznalost frazémů, může nám dát prostor pro tvorbu vlastních metafor a pro aktualizaci některých frazémů, třeba přirovnání.

Funkcí může mít frazeologie i mnohem více. Jednou z nich může být funkce estetická, kdy nám frazémy umožní vyjádřit a přiblížit vzhled popisovaného či užít vtipnou metaforu. Další je *funkce evaluativní*, kdy za pomoci frazémů můžeme hodnotit různé vlastnosti. Jednou z funkcí může být i *funkce metajazyková*, která je založená na sledování či zasahování do promluvy/textu. Často do promluvy vstupuje jako nějaký komentář, oprava, navrácení se. Čermák k této funkci uvádí jako příklady obraty typu *mám to na jazyku, co jsem to vlastně chtěl říct, jinými slovy, lépe řečeno* aj. Frazémy nám také pomáhají sdělit naše emocionální rozpoložení, reagovat na různé situace, popsat překvapení, údiv, obdiv, aj. (Čermák, 2007)

Frazeologii můžeme pak dále využívat v mnohých činnostech, které se pojí s komunikací. Svě místo zajisté má nejen v rétorice a při tvorbě proslovů a projevů. Čechová zmiňuje, že frazémy mají poznávací, výchovnou a komunikační hodnotu. Frazémy také obohacují naše vyjadřování, tudíž by měly mít místo už v hodinách českého jazyka. (Čechová a Styblík, 1998) *Začleňování frazeologie do výuky může ovlivnit pracovní atmosféru, vnést do ní vtip a humor, ale posílit také její výchovné působení, neboť frazeologie (zvláště přísloví) shrnuje životní zkušenosti a moudrost lidu. Frazeologické jednotky postihují skutečnost výstižně, kondenzovaně a přitom s emocionálním nábojem.* (Čechová a Styblík, 1998, s. 99)

## 5 Dělení frazémů

Doktorka Marie Kopřivová v *Mluvnici současné češtiny* dělí frazémy na neslovesné, přirovnání, binomiály (dvousložkové frazémy založené na opakování stejného druhu, např. *den co den, tak či onak*), slovesné a větné, které dále dělí na přísloví, pranostiky, citáty (též okřídlená slova) a dialogické frazémy. (Cvrček a kol., 2015)

V Příruční mluvnici češtiny jsou frazémy děleny docentkou Hladkou na frazémy nevětné, frazémy větné a frazémy dialogické. Frazém nevětné se podle docentky Hladké *zapojují do vět až v konkrétních kontextech a podle potřeby jsou v nich gramaticky formovány.* (Grepl a kol., 2012, s. 71) Druhů nevětných frazémů je zde uvedeno hned několik, je zde i naznačeno, že škála nevětných frazémů *není ostře ohraničena proti volným slovním spojením.* (Grepl a kol., 2012, s. 71) Z nevětných frazémů, se kterými docentka Hladká pracuje, uvedu frazémy s funkcí slovesnou, které obsahují sloveso (praštit se přes kapsu, dopadnout bledě), frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé kombinací adjektiva a substantiva (jidášský groš, šedá eminence), frazémy s funkcí jména v nominativu, které vznikly kombinací substantiv (Hodina duchů, lev salónů), frazémy s funkcí adverbialní (levou rukou, s klidem Angličana), frazémy z neautosémantických komponentů (podle mého, pro nic za nic). Docentka Hladká také uvádí ustálená přirovnání, která se řadí k nevětným frazémům, ač jejich část občas tvoří věta. Zástupci frazémů větných jsou pak pořekadla, pranostiky, přísloví a okřídlená slova. Také je vzpomenuto na dialogické frazémy. (Grepl a kol., 2012)

Profesorka Marie Čechová v knize *Čeština - řeč a jazyk* uvádí, že *Slovník české frazeologie a idiomatiky člení frazémy na přirovnání, frazémy neslovesné, slovesné a větné (zařazuje mezi frazémy i obraty neobrazné, jako jízdní dráha).* (Čechová a kol, 2011, s. 66) Dle této teorie tedy stojí přirovnání zvlášť, nespádají do skupiny frazémů nevětných, jak s nimi pracuje docentka Hladká.

Profesorka Čechová píše, že mezi frazémy tradičně patří rčení, ustálená přirovnání, pořekadla, pranostiky, přísloví. Tyto vyjmenované frazémy se řadí mezi tradiční (tzv. lidové) frazémy. Vedle nich stojí ještě frazémy kulturní, ty bývají antického, biblického či historického původu. Dostávají se sem i rčení cizojazyčná. Jako příklad frazémů, které jsou původem z antického období, uvádí profesorka Čechová třeba výrok Gaia Julia Caesara - *Alea iacta est!* (*Kostky jsou vrženy!*). Tento frazém dodnes označuje důležité rozhodnutí. Ke kulturní frazeologii patří i pouhá dvojslovná (i neobrazná) rčení cizojazyčného typu: *in memoriam* (na paměť, k uctění památky), *in natura* (v přirozené/přírodní podobě), *sine anno, sine loco* (bez

roku, bez místa – označení u vydání spisu, u něhož nejsou tyto údaje známy), *ex post* (dodatečně), aj. Jiné kulturní frazémy do češtiny pronikly z francouzštiny, italštiny a dnes pronikají velmi často i z angličtiny. Hranice mezi kulturní a tradiční frazeologií je pohyblivá. Jako příklad uvedu biblické obraty, se kterými pracuje v knize i profesorka Čechová, *soudný den, poslední soud, konec světa*. (Čechová a kol., 2011)

Při tvorbě Slovníků české frazeologie a idiomatiky<sup>5</sup> s rokem vydání 2009 profesor František Čermák rozčlenil českou frazeologii nejprve do čtyř skupin – přirovnání, výrazů neslovesných, výrazů slovesných a výrazů větných. Později, v roce 2016, vydává Onomaziologický slovník české frazeologie a idiomatiky. Ve slovnících se neobjevují fráze - o nich Čermák tvrdí, že frazeologie jako taková není disciplína, která by zkoumala fráze.

Fráze, ustálené konverzační výrazy, často otřelé a sémanticky prázdné, jsou brány jako pojem subjektivní a nedefinovatelný. Nejsou ani při odborném pojetí, které je známé z generativní gramatiky, oborem frazeologie a idiomatiky. (Čermák, 2007) Fráze jako takové, na rozdíl od rčení, přirovnání, pořekadel a pranostik bývají dle profesora Čermáka vnímány jako zbytečné, nic neříkající a prázdné obraty.

V následující části vymezují několik pojmů, se kterými budu dále pracovat. Tyto zmíněné frazémy pak používají i autoři učebnic při práci s frazeologií a jako pojmy je zařazují i do názvů cvičení.

---

<sup>5</sup> Dále SČFI

## 5.1 Přirovnání

Profesor Lotko charakterizuje přirovnání jako *opisný výraz nebo pojmenování založené na explicitně vyjádřené podobnosti*. (Lotko, 1999, s. 86) Profesor Čermák je zase charakterizuje jako *ustálená a idiomatická pojmenování, která slouží k označení a hodnocení podobnostního vztahu mezi jménem a předem daným modelem*. (Čermák, 2009, s. 487) Ustálená přirovnání jsou řazena k nevětným frazémům, ač občas obsahují slovesa či větu. Základní podoba přirovnání je stabilní, využívají se k popisu a obsahují srovnávací výraz *jako*, díle výraz *až*, *než* či *div*. (Čechová, 2011)

Příklady přirovnání: *mít vlasy jako stříbro; vonět jako růže; zdravý jako rybička; kouká na něj, div si oči nevykouká; udělal to, než bys řekl švec; byl krásný, až oči přecházely*.

## 5.2 Rčení

Též úsloví, jsou také ustálená spojení slov, často mají obrazný základ a na něm dále charakterizují typické nebo obecně známé situace. Smysl získávají až v kontextu, samostatně stojící nemají výpovědní hodnotu. Jsou různého původu a to lidového či kulturního. (Prokop, 2005)

Příklady rčení kulturního původu: Kainovo znamení, jablko sváru, amorova střela, nevěřící Tomáš, aj.

Příklady rčení lidového původu: *viset na vlásku, zajetí úmysly, má pod čepicí, má ostré lokty, být na koni* aj.

Rčení mohou být i cizojazyčná: *in memoriam, salto mortale, in flagranti*.

## 5.3 Přísloví

K frazémům mnozí řadí i přísloví. Ta jsou v publikaci *Čeština – řeč a jazyk* charakterizována jako *ustálené obrazné výpovědi dvousložkové - první část přísloví něco konstatuje, druhá část z toho vyvozuje (mravní) ponaučení*. (Čechová, 2011, s. 66) Profesor Lotko o nich mluví jako o propozičních frazémech s didaktickou funkcí, kdy přísloví poukazují na tradované zkušenosti. (Lotko, 1999)

Jako příklady uvedu přísloví: *Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá; Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*; aj. Profesorka Čechová uvádí, že některá přísloví mohou být svým významem protikladná. Tuto teorii demonstruje na příkladu přísloví *Mluvíti stříbro – mlčeti zlato* a *Liná huba holé neštěstí*. (Čechová, 2011)

## 5.4 Pořekadla

Pořekadla se občas zdají být podobná rčením, ale mají větný charakter. Jsou také obrazná, shrnují nějaké lidové zkušenosti. Marie Čechová uvádí, že mohou shrnovat zkušenosti, které jsou protikladné. (Čechová, 2011) V Příruční mluvnici češtiny jsou charakterizovány jako *anonymní výroky vystihující určitou situaci*. (Grepl, 1995, s. 73)

Příklady pořekadel: *I mistr tesař se utne; spěchej pomalu; oddělit zrno od plev*; aj. Jako příklad protikladných pořekadel profesorka Čechová uvádí pořekadla *ráno moudřejší večera* a *co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítřek*.

## 5.5 Pranostiky

Specifický druh pořekadla, který vyjadřuje vztah mezi určitým časovým obdobím roku, atmosférickým jevem či zemědělskou prací. (Grepl, 1995) Profesorka Čechová má obdobnou definici. Pranostiky specifikuje jako *výroky týkající se určité roční doby, počasí a závislosti prací v zemědělských na nich*. (Čechová, 2011, s. 66)

Jako příklady pranostik uvádím: *Březen, za kamna vlezem. Duben, ještě tam budem. Vánoce na blátě, Velikonoce na ledě*.

## 5.6 Okřídlené frazémy

Nebo také okřídlená slova, okřídlená spojení a okřídlené výrazy jsou výroky slavných osobností, citáty, které se staly ustálenými frazémy. Tento druh frazémů dnes nemusí vycházet jen z citátů slavných osobností, ale může se jednat o citáty z filmů, knih i písní.

Příklady: *Veni, vidi, vici; Kostky jsou vrženy; Toho bohda nebude, aby český král z boje utíkal*; aj.

## 6 Aktualizace frazeologie

Frazeologie odráží různé vývojové etapy, kterými prochází národní společnosti, a to přesto, že jejím základním rysem je ustálenost. (Čechová, 2012) V české frazeologii se objevují frazémy spojené s různými sociálními jevy a poměry. Popisován je třeba život lidí na vesnicích (pranostiky) nebo historické události, kterými národ prošel. I přesto, že panuje názor, že frazeologie upadá a mnohé frazémy zanikají, neustále dochází ke vzniku frazémů nových. Dochází i k obměně frazémů, často s humorem či jistou mírou ironie. Profesorka Čechová jako příklad uvádí posun z *Darmo ani kuře nehrabe* na *Zadarmo ani kuře nehrabe*. (Čechová, 2012, s. 121) *Darmo ani kuře nehrabe* bychom dnes již chápali jako archaické.

*Některé frazeologické aktualizace natolik zobecní, že se automatizují tak, až se vytvářejí i samostatné, nejen formální, ale i sémantické obměny původních frazémů. Stane-li se původně aktualizované užívání frazémů běžným, frekventovaným prostředkem, dostává se do úzu, osamostatňuje se a funguje už nezávisle na svém východisku. Aktualizace tak může podněcovat vývoj ve frazeologii, je jejím dynamizujícím faktorem a jejím nositelem bývá často mládež. Ovšem ne každá aktualizace frazému vede k vývojovému pohybu; většina jich je efemérní a příležitostná, zůstává na jednotlivých promluvách popř. v úzu jednotlivých mluvčích.* (Čechová, 1998, s. 77-78) Tato myšlenka profesorky Čechové odpovídá mému názoru na knihu *Hacknutá čeština: Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*<sup>6</sup>, kterou zmiňuji v kapitole *Setkávání se s frazémy*, že mnohé výrazy v této publikaci jsou motivovány pouze dobou svého vzniku a užívané byly jen po krátké období.

Aktualizace i vznik neologismů jsou potřebné pro dorozumívání a popisování nově vzniklých reálií. Mnohé z aktualizací mohou být motivovány právě dobou svého vzniku, mohou mít krátkou životnost a nedostanou se tak mezi frazémy. Souzním s myšlenkou profesorky Čechové, zmíněnou výše, že nositelem aktualizací je převážně mládež, která ne vždy s aktualizacemi pracuje vhodně. Pokud bereme mládež jako jednu z generací, která napomáhá aktualizaci jazyka, je třeba právě tuto generaci v oblastech frazeologie vzdělávat a rozvíjet.

---

<sup>6</sup> *Hacknutá čeština: neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*, rok vydání 2018, M. Kavka a M. Škrabal



## 7 Didaktická problematika využití frazeologie ve výuce na 1. stupni ZŠ

Frazeologie jako taková v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání<sup>7</sup> není ukotvena mezi očekávanými výstupy pro 1. a 2. vzdělávací období na 1. stupni základních škol. Jediný z pojmů, pojících se s frazeologií, je očekávaný výstup na konci druhého vzdělávacího období v literární výchově. Zde je mezi základní literární pojmy zařazeno přirovnání. Právě s přirovnáními jako takovými pracuji v empirické části své diplomové práce.

S frazeologií se žáci setkávají již od narození v promluvách primární pečovatelů v mateřské řeči (také mateřský jazyk<sup>8</sup> či mateřština). Do školy nastupují děti v pokročilém stádiu rozvoje souvislé řeči. Úroveň stupně rozvoje řeči a jazykových dovedností<sup>9</sup> je ovšem u jednotlivých dětí na různých úrovních. Záleží zde nejen na možnostech dítěte, ale velkou měrou záleží i na tom, jak se o rozvoj řeči zasloužila rodina či mateřská škola<sup>10</sup>, kterou dítě navštěvovalo. (Čechová, 1998)

V hodinách se nabízí mnoho způsobů, jak můžeme s frazémy pracovat. V učebnicích, pracovních sešitech ale i mimo ně můžeme zkoušet vysvětlovat frazémy, můžeme hledat frazémy se stejným či podobným významem. Frazémy žáci mohou vyhledávat v textech, za pomoci frazémů charakterizovat vzhled a vlastnosti osob a věcí, což se hodí nejen při mimoškolní komunikaci, ale i v hodinách českého jazyka. V hodinách můžeme též využívat cvičení, kde doplňujeme chybějící slova do frazémů či nahrazovat slova ve frazémech synonymy, popř. zařadit cvičení, která obsahují frazémy s nesprávným výrazem, který žáci nahradí výrazem vhodným, patřícím do frazému. Při doplňování chybějících slov do frazémů pak učitel může pozorovat míru znalosti frazémů i žákovské snahy o aktualizaci frazémů.

---

<sup>7</sup> *Rámcové vzdělávací programy (RVP) vymezují cílové zaměření vzdělávání na daném stupni / pro daný obor vzdělávání a očekávané výstupy. Charakterizují je priority, cíle, klíčové kompetence a obsah v širších oblastech. Na základě těchto rámcových programů školy vytvářejí škol vzdělávací programy, přizpůsobené podmínkám regionu a lokality.* (Průcha a kol., 2009, s. 242)

<sup>8</sup> *Jazyk příslušníků určitého etnického společenství, který si osvojují děti prostřednictvím verbální komunikace s rodiči, vrstevníky aj. Je základním prostředkem akulturace a socializace.* (Průcha a kol., 2009, s. 148)

<sup>9</sup> Jazyková dovednost (kompetence) je schopnost používat osvojený jazyk (mateřský, cizí) pro komunikační účely. Základní jazykové dovednosti jsou: receptivní (poslech s porozuměním), produktivní (ústní projev, písemný projev). (Průcha a kol., 2009, s. 117)

<sup>10</sup> Školské zařízení navazující na výchovu dětí v rodině a v součinnosti s ní zajišťující všestrannou péči dětem zprav. Ve věku od 3 do 6 let. (Průcha a kol., 2009, s. 148)

Při používání frazémů ve výuce často vzniknou i humorné situace, které hodiny oživí (Čechová, 1998), otevře se prostor pro další diskuzi o smysluplnosti pokusů o doplnění frazémů či vznikne diskuze o použitých slovech, kterým žáci nemusí dobře rozumět. Tyto situace mohou také napomoci k uvolněnější atmosféře v hodinách nebo se může se jednat o činnosti, během nichž si žáci trochu odpočinou. Ke všem výše jmenovaným typům práce s frazémy je vhodné mít k dispozici alespoň nějaký slovník, pracující s frazeologií, či internet, kde ale musí být žáci při vyhledávání frazémů opatrní a využívat ověřené zdroje, což klade další nároky pro výuku kritického myšlení.

## 7.1 Setkávání se s frazémy

Dle profesorky Marie Čechové je čeština více idiomatičtější a frazeologičtější jazykem, než se všeobecně předpokládá. Rodilý mluvčí si často neuvědomuje, jak často a v jakých všech komunikačních oblastech využívá frazeologické obraty. Nevhodné použití různých frazémů či jejich nesprávné pochopení a interpretace na straně recipientů, pak mohou vést u recipientů k mylným chápáním vyslechnutého či přečteného a mohou vznikat i překážky úspěšné komunikace. (Čechová, 2017) Tyto překážky v komunikaci mohou vzniknout např. ze strany cizinců, když chápou české frazémy doslovně nebo v případech aplikování frazémů ze své mateřštiny do češtiny.

Na jazykový input<sup>11</sup>, vývoj dětské řeči a vyjadřování mají v dnešní době velký vliv média, v dnešní době už více sociální sítě než televize. V publikaci *Dětská řeč a komunikace* z roku 2011 je zmiňována pouze televize. Profesor Průcha píše, že *toto médium je dnes přítomno asi ve všech rodinách a mnoho dětí je mu vystaveno (v různém množství času) od raného dětství.* (Průcha, 2011, s. 110) V dnešní době se děti přesunuly spíše do prostředí sociálních sítí, které ještě v roce 2011 nebyly u dětí v takové oblibě, a proto profesor Průcha sociální sítě v této publikaci nezmiňuje.

Doktor Ladislav Janovec ve svém článku *Sociální sítě, žák a škola* zmiňuje, že vlivem aktivního užívání sociálních sítí se žák dostává do komunikačních situací, na které není zvyklý. Žáci se na sociálních sítích setkávají i s texty, které píše jejich vrstevníci. Jedním z problémů může být to, že texty jsou psané přiměřeně věku uživatelů sociálních sítí a mohou tak být ovlivněny i *mnohými neosvojenými pravopisnými, gramatickými a stylovými jevy, které by měly být zvládnuté.* (Janovec, 2020, s. 159) Doktor Janovec také píše, že *komunikaci na sociálních sítích můžeme chápat jako určitý typ veřejné masové psané komunikace. Příspěvek uživatele se dostává do okruhu adresátů, jimž je určen, ale může být jakkoli využit a zneužit sdílením dalších okruhů uživatelů sociální sítě i mimo ni nebo jeho šířením jako fotografie webové stránky, tzv. screenu.* (Janovec, 2020, s. 158)

Na sociálních sítích se mohou žáci i dospělí setkat s webovými stránkami typu [www.cestina20.cz](http://www.cestina20.cz), které pracují s aktualizací češtiny. Svůj účet mají i na instagramu<sup>12</sup>, kde také pravidelně přispívají různými novotvory, ke kterým vždy přidávají vysvětlení vzniklého slova či slovního spojení (viz příloha číslo 1). K webovým stránkám se pojí publikace

---

<sup>11</sup> *komplex všech verbálních a neverbálních komunikačních podnětů, jimž je vystaveno dítě od narození ze strany osob, kt. s ním navazují kontakt* (Průcha, 2011, s. 93)

<sup>12</sup> <https://www.instagram.com/cestina20/>

*Hacknutá čeština: neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*, poprvé vydaná v roce 2018. Je to sbírka novotvarů, zkratk a pokusů o aktualizace frazémů. Publikace i webová stránka slouží spíše k pobavení a k orientaci v dnes používaných výrazech, hlavně ve výrazech používaných mladší generací. Je třeba na ni nahlížet i s jistou mírou nadsázky. Šest příkladů vysvětlených hesel z této stránky je součástí přílohy číslo 1. Autory jsou Martin Kavka a doktor Michal Škrabal, ilustrátor Lukáš Fibrich. Mnohé z hesel, na webových stránkách i v knize, jsou ovšem motivované dobou svého vzniku a stává se, že nejsou aktuální a nepronikly do dlouhodobě používaných výrazů, čímž je právě frazeologie typická. Jako příklad uvádím heslo *kindlomil* z publikace *Hacknutá čeština 2.0*. Toto heslo bylo inspirováno dobou vzniku a používanou technikou, elektronickou čtečkou knih. Pojem *kindlomol* označoval člověka, který měl v oblibě čtečku elektronických knih.<sup>13</sup> S *Hacknutou češtinou* bych v hodinách doporučila pracovat opatrněji, předem vybírat vhodná hesla, která můžeme porovnávat s ustálenými tvary. Může se stát, že v publikaci či v internetové příručce žáci mohli narazit na výrazy, které jsou nevhodné, místy vulgární, či výrazům nebudou ještě rozumět vzhledem k jejich věku a úrovni zkušeností.

Ještě chvíli zůstaneme na sociální síti instagram. Zde má účet<sup>14</sup> Petr Stohwasser, učitel biologie a fyziky na gymnáziu V Hradci Králové. Stohwasser vytvořil řadu *neučebnic* fyziky, které i mladším žákům netradičně přibližují fyziku. Na svém instagramovém účtu *volekamo* se věnuje nejen fyzice, ale rozebírá různá slova, frazémy či výrazy, se kterými se setkává (viz příloha číslo 2).

Zajímavá je i webová stránka [www.ceskaprirovnani.cz](http://www.ceskaprirovnani.cz). Jedná se o překvapivě velkou internetovou databázi obsahující přirovnání. Přirovnání jsou řazena, stejně jako ve slovníku, podle abecedy. Ne všechna přirovnání odpovídají těm, která jsou uvedena v SČFI. Je zde znát snaha o aktualizaci přirovnání. Mnohé výrazy jsou expresivní a vulgární. I přesto bych žáky nechala s touto internetovou příručkou pracovat, rozebrala její obsah a následně bych ji porovnávala právě s SČFI.

---

<sup>13</sup> *Hacknutá čeština 2.0*, str. 116

<sup>14</sup> <https://www.instagram.com/volekamo/>

S frazeologií se děti také setkávají v učebnicích českého jazyka pro 1. stupeň základních škol. V kapitole Učebnice českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ rozebírám, jak pracují učebnice českého jazyka sedmi různých nakladatelství s frazeologií, jak ji začleňují do jednotlivých kapitol a k čemu často využívají frazémy jako takové.

## 7.2 Žákovské porozumění frazeologii

*Porozumění frazeologii závisí na řadě faktorů, mj. na povaze samých frazeologismů/frazémů. (Čechová, 1998, s. 74)* Marie Čechová ve své studii z 80. let pracovala s různými typy frazémů. Žáky nechala doplnit rčení, pořekadla, pranostiky a přísloví. Cílem jejího výzkumu bylo zjistit, jaké znalosti žáci mají, jak rozumí vybraným frazémům a zda s nimi dovedou pracovat i v textu. Využila několika způsobů zjišťování míry porozumění a znalosti frazémů. Žáci doplňovali pravé strany přirovnání, měli uvést frazeologické jednotky, které jsou synonymní, vysvětlit či porovnat význam rčení, uvést pranostiky a přísloví a použití frazémů v textech. Záměrně byly voleny frazémy, které jsou běžné a frekventované, ale i frazémy užívané méně často, archaické. Zařazeny byly i frazémy, které jsou významově průhledné i neprůhledné. Žákům nečinilo potíže doplňování pravých stran přirovnání a ani doplňování dalších jednodušších jevů frazeologie. Čechová došla k názoru, že to bylo tím, že v části výzkumu pracovala právě s průhlednými, snadno pochopitelnými, frazémy. V této studii *se potvrdily rozdíly v chápání významu frazémů podle věku žáků, avšak ne v plném rozsahu a nikoli u přirovnání. Odhaleny byly značné individuální rozdíly v jejich chápání i v rozsahu znalostí. Projevilo se i to, že pro část žáků je užívání frazeologie méně obvyklé.* (Čechová, 1998, s. 113)

Stav znalostí a chápání frazeologie, který byl už v 80. letech 20. století dle profesorky Čechové značně neuspokojivý, vedl k tomu, že v letech 2001 a 2003 provedla Čechová další studii o stavu znalostí a chápání frazeologie. Cílem výzkumu opět bylo *porovnání aktuálního stavu znalosti tradiční lidové frazeologie a jejího porozumění se stavem před dvaceti lety.* (Čechová, 2012, s. 114) Dotazník rozšířila o několik dalších úkolů a výzkum soustředila na menší vzorek žáků než v 80. letech 20. století. Soustředila se na žáky tercie, kvinty, sexty a oktávy víceletých gymnázií, žáky 6. a 9. třídy základní školy a na vysokoškoláky. Výzkumu se tenkrát účastnilo 309 respondentů, vyplněné dotazníky odevzdalo 294 respondentů. Ani tentokrát žáci neměli problémy s doplňováním pravých stran přirovnání. Stejně jako v prvním běhu výzkumu *další jednodušší frazeologické jevy nevykázaly podstatnější rozdíly ve výkonu mladších žáků (do 14 let) a starší mládeže.* (Čechová, 2012) I zde byly tyto výsledky nejspíš ovlivněny tím, že ve výzkumu byly voleny takové frazémy, které jsou užívané v běžné komunikaci a jsou sémanticky průhledné. Čechová také zmiňuje, že v 80. letech měli žáci větší zábrany a i větší míru sebekritiky. Ve výzkumu z let 2001 a 2003 se mnozí uchýlili i k expresivním a vulgárním výrazům. (Čechová, 2012)

Oba výzkumy, které Marie Čechová provedla, potvrdily, že *mnohé tradiční lidové frazémy upadají do zapomnutí, zvláště ty, které jsou vázány na dobové sociální podmínky, a naopak nové, ev. variované frazémy stále vznikají.* (Čechová, 2012, s. 118) Tento stav je dle názoru Čechové neuspokojivý. Užívání frazémů je dle jejího názoru potřeba *pro živější vyjadřování, možnost pomocí frazémů odstiňovat projev i z hlediska stylového a z hlediska expresivity, ohled na národní tradici i důvody výchovné přesvědčují o potřebě věnovat se frazeologii soustavněji, tedy nejen příležitostným a nahodilým zařazováním frazeologických cvičení, nýbrž soustavnými výklady (včetně frazeologie větné, popř. souvětne) doprovázenými propracovaným systémem cvičení (i cvičení textových) a samostatných činností, např. formou projektů.* (Čechová, 2012, s. 119) Tuto snahu pak společně s jinými autory realizuje v učebnicích českého jazyka pro střední odborná učiliště od nakladatelství SPN. (Čechová, 2012)

Jak jsem již výše zmiňovala, pokud žáci frazémy neznají a ani neužívají, může dojít ke ztížení nebo až k znemožnění dorozumění se. Musíme brát v úvahu to, že frazémy se využívají v komunikaci, médiích či literatuře. Někdy až doslovné chápání frazémů vede k mnohým nedorozuměním. Znovu tedy připomínám myšlenku Marie Čechové, se kterou souhlasím, že užití a chápání frazémů, které může být dvojznačné, může vést i k rozporům mezi komunikujícími. (Čechová, 2017) Pokud na chvíli opomeneme to, že nepochopení frazémů vede k nedorozuměním, užití různých frazémů v různých situacích napomůže mluvený či psaný projev oživit a přiblížit.

K porozumění frazeologii by měly žákům napomoci nejen učebnice českého jazyk. To, jak se některé řady učebnic zaobírají frazeologií, rozebírám v jedné z následujících kapitol této diplomové práce. Velmi nápomocná nám může být dětská literatura. V kapitole *Literatura pro žáky základních škol přibližující frazeologii* upozorňuji na několik titulů, které by mohly žákům pomoci s porozuměním frazeologii. Tyto tituly mohou pomoci i učitelům k dovysvětlení frazémů užitých v učebnicích. Pracuji zde s literaturou populárně-naučnou, komiksy i slovníky určenými dětským čtenářům od 6 či od 9 let.

### 7.3 Literatura pro žáky základních škol přibližující frazeologii

Z publikací, které zábavnou formou přibližují žákům frazémy, vybírám následující knihy, které mohou být využívány učiteli při výkladu, či žáky při zkoumání významu jednotlivých frazémů. Mnohé z knih jsou ilustrované, psané vtipnou formou a mohou být zajímavým obohacením školních či třídních knihoven. S některými zmíněnými tituly jsem pracovala při tvorbě dotazníků k výzkumné části diplomové práce. Vybrané úryvky z knih plnily i funkci motivační a sloužily žákům jako nápověda, pokud zapomněli, co bylo obsahem předchozích dotazníků.

*Kdo jinému jámu kopá ...: lehký i vážný slovník přirovnání, pořekadel a přísloví* (2013, nakladatelství Práh) je publikace od Anny Novotné, kniha je ilustrována Jiřím Votrubou. Kniha nese podtitul lehký i vážný slovník přirovnání, pořekadel a přísloví. Jedná se o slovník obsahující přes pět set přísloví, přirovnání a pořekadel, je doplněný o jednoduché ilustrace Jiřího Votruby. Jednotlivá hesla jsou řazena abecedně, každé z hesel je doplněno jednoduchou a vtipnou ilustrací, která se opírá o význam frazému. Ilustrace bývá velmi nápomocná sama o sobě a často nese význam frazému. Autoři se snažili obsáhnout nejfrekventovanější a nejběžnější české frazémy. Slovník by bylo možné zařadit jako pomůcku již na prvním stupni i přesto, že se v textu vyskytují cizí termíny či pro žáky neznámá slova. Velkou výhodou tohoto slovníku je, že se autoři snažili o vysvětlení všech pro děti neznámých slov, a to i archaismů. Dobré využití tento slovník získá také při přípravě žáků na přijímací zkoušky na víceletá gymnázia.

*Kdo se směje naposled...: druhý lehký i vážný slovník přirovnání, pořekadel a přísloví* (2016, nakladatelství Práh) je druhý frazeologický slovník stejné autorky, Anny Novotné, který opět ilustroval Jiří Votruba. Jsou zde vysvětlena přirovnání, pořekadla a přísloví vyskytující se v běžné mluvě. I v této publikaci je vysvětleno přes pět set hesel. Tentokrát knihu doporučuje i společnost Scio<sup>15</sup>.

*Rozumí koza petrželi?: ...a další "tosejentakříká"* (2019, nakladatelství Portál) od Renaty Škaloudové je další z knih, které jsou určeny přímo dětskému čtenáři. Je zde dvacet osm příběhů, vystupují zde dvě desetiletá dvojčata, Tomáš a Barbora, která se snaží vysvětlit různé frazémy. Obrazná pojmenování však chápou doslovně, a tak s nimi i nakládají. Na konci každého z příběhů je frazém vysvětlen. Příběhy dvojčat jsou vtipné a krátké, v knize se

---

<sup>15</sup> Společnost působící od roku 1995 v oblasti vzdělávání.



vykytuje obecná čeština. Autorka knihy, Renata Škaloudová, je logopedka. Kniha obsahuje vtipné ilustrace, které vychází z rozebíraných frazémů, od Pavla Koutského.

*Až se ucho utrhne* (2019, nakladatelství Paseka) je kniha s padesáti ilustrovanými příslovími. Jedná se publikaci pro děti, naučný komiks, pro čtenáře od 6 let. Autorkou je Ester Stará, která pracuje jako logopedka. Knihu ilustroval Milan Starý, manžel Ester Staré, který učil výtvarnou výchovu, vede výtvarné kurzy a působí jako kreslíř v reklamním průmyslu. V knize je ke každému z padesáti přísloví krátký komiks. Jednotlivá přísloví jsou pak uvedena i v cizích jazycích – anglicky, německy, španělsky, francouzsky a rusky, což mohou učitelé využít při výuce cizích jazyků či při učení češtiny cizinců.

*Proč se říká...?: začít od Adama, šalamounské rozhodnutí, nevěřící Tomáš... a další biblická úsloví.* Populárně-naučná kniha vydaná roku 2015 nakladatelstvím Fragment. Ilustrována je Josefem Pospíchalem. Jedná se o první z této série publikací. Autorem se stal Petr Kostka, jenž v této knize za pomoci krátkých textů dětem přibližuje frazémy, které mají svůj původ v bible. V úvodním textu autor zmiňuje, že znalost bible se z našeho kulturního prostředí vytrácí, spolu s čímž mizí i povědomí o biblických příbězích. V knize je v krátkých textech přiblíženo 19 frazémů, mimo jiné již v názvu knihy zmíněné *začít od Adama, či mít se jako v ráji, jíst zakázané ovoce, je starý jako Metuzalém, jobovka, návrat ztraceného syna, mýt si nad něčím ruce či být v jámě lvové.*

*Proč se říká...?: Achillova pata, políbila mě múza, jablko sváru... a další antická úsloví.* Je populárně-naučná kniha vydaná v roce 2016 nakladatelstvím Fragment, autorem je Petr Kostka, publikaci ilustroval Josef Pospíchal. Kniha přibližuje čtenářům od 9 let frazémy vycházející z antického období. Frazémy vycházející z antického období se dostaly do běžné řeči a autor 22 z těchto frazémů přibližuje dětskému čtenáři. Čtenář se zde dozvídá *o jablku sváru, achillově patě, trojském koni, damoklově meči o přirovnání silný jako Herkules, tvářit se jako Sfinga, rádí jako Megera či povstal jako fénix z popela.* Kapitola s názvem Políbení múz by mohla být využita při probírání látky o pravopisu ú/ů, kdy dětem přibližuje význam slova múza.

*Proč se říká...?: ječí jako siréna, je to sisyfovská práce, chová se barbar... a další známá úsloví.* Třetí populárně-naučná kniha Petra Kostky vydaná v roce 2018 nakladatelstvím Fragment. Texty určené dětskému čtenáři od 9 let opět vysvětlují frazémy vycházející z antické mytologie. V knize je pracováno např. s hesly *mentor, Sibyla, siréna, Sisyfos,*

*Tantalos* či *David a Goliáš*. Úryvek z textu o Siréně jsem použila v úvodu jednoho z dotazníků.

*Proč se říká...?: bojovat s větrnými mlýny, království za koně, dej si bacha... a další oblíbená úsloví*. Čtvrtá kniha od Petra Pospíchala, ilustrovaná Josefem Pospíchalem vydaná v roce 2020 nakladatelstvím fragment. Pospíchal zde dětskému čtenáři od 9 let přibližuje svými příběhy frazémy vycházející z událostí či společenských jevů české a světové historie. V texty vysvětlují 21 frazémů. V textech je vysvětleno, co to znamená *dopadnout jak sedláci u Chlumce, dopadnout jako u Waterloo, řídit jako černá ruka, objevit Ameriku, co je to labutí píseň, kámen úrazu* nebo *kdy klepat na dřevo*.

Kniha od Petra Kostky, ilustrovaná Josefem Pospíchalem *Proč se říká...?: vzít nohy na ramena, mít za ušima, viset na vlásku : ...lidské tělo v úslovích* (2022, Fragment) pracuje s 29 frazémy. Je určena čtenářům od 9 let. Autor dětem zde za pomoci krátkých textů přibližuje frazémy, ve kterých se nacházejí názvy částí lidského těla. Hned v úvodu knihy je zmíněno, že úsloví z našeho jazyka mizí, ač napomáhají češtinu dělat bohatší a zábavnější. Je zde vysvětleno, co např. znamená *skočit do toho po hlavě, jít hlavou proti zdi, láska prochází žaludkem, mít hlavu v pejru, mít obě ruce levé, nechat si vrtat koleno, posypat si hlavu popelem, ruka ruku myje, vzít nohy na ramena, vstávají mu vlasy hrůzou na hlavě, co na srdci, to na jazyku, mít ostré lokty*, aj.

*Chrudošův mix přísloví* je kniha Chrudoše Valouška vydaná v roce 2008 nakladatelstvím Baobab. Kniha obsahuje originální dřevoryty, které obrazně znázorňují některá česká přísloví a rčení. Některá přísloví či rčení jsou místy zobrazeny až doslovně.

*Silný jako medvěd* od německé autorky Katrin Stangl je kniha s ilustracemi určená mladším čtenářům. Ke každé z ilustrací je doplněno přirovnání. Nalezneme zde přirovnání, která se pojí s názvy zvířat, jako příklad uvedu přirovnání *volný jako pták, velký jako slon, špinavý jako čuně, krade jako straka* či *pilný jako včelka*. Zajímavostí této knihy je to, že byla přeložena do češtiny žákyněmi 2. A. ze ZŠ Antonínská v Brně.

*Drzý jako opice* je kniha obsahující přes 50 přirovnání, která se pojí se zvířaty. Vydaná je nakladatelstvím Bambook v roce 2023. Texty jsou veršované a vždy na konci veršovaného textu nalezneme vysvětlení přirovnání, které se pojí ke zvířeti zmíněnému v básni. Autorkou knihy je Markéta Šmalcová, sama autorka tuto publikaci i ilustrovala.

## 7.4 Učebnice českého jazyka a pracovní sešity pro 1. stupeň ZŠ

Dle *Školní didaktiky* od docenta Zdeňka Kalhousa, docenta Otty Obsta a kol. rozlišujeme tři typy učebnic. *Učebnici*, zaměřenou především na osvojování učiva, zde je hlavně výkladový text. Převažující *výkladový text většinou má tyto komponenty: prezentace učiva (formou slovní nebo formou názornou), aparát řídící osvojování učiva a aparát orientační. Obsahem výkladové složky je vlastní výkladový text, text doplňující a text vysvětlující.* (Kalhous a Obst, 2002, s. 143) Dále *cvičebnice*, kam spadají třeba pracovní sešity určené především k různému procvičování učiva či upevňování učiva. Posloužit mohou i k samostatné práci žáků. Poslední, třetí typ učebnic, jsou *čítanky*. (Kalhous a Obst, 2002) Čítanky pak *obsahující vybrané ukázky z uměleckých nebo odborných textů. Na elementárním stupni školy slouží k nácviku čtení, na vyšších stupních se používá pro účely literární výchovy.* (Průcha a kol., 2009, s. 41)

Prostudovala jsem učebnice českého jazyka a pracovní sešity pro 3. ročník, 4. ročník a 5. ročník základních škol sedmi nakladatelství. U některých nakladatelství jsem procházela i pracovní sešity v případech, kdy mi práce s frazeologií v rámci učebnice přišla nedostatečná. Ač se můj výzkum dotýká pouze 4. a 5. tříd základních škol, chtěla jsem mít před zahájením tvorby dotazníků přehled i o tom, jak se frazeologii věnují učebnice předchozího, tedy 3. ročníku.

Marie Čechová popisuje styl práce s frazémy v češtině a jejím vyučování. Uvádí, že *ve vyučování můžeme využívat různé způsoby práce: doplňování pravé strany přirovnání, uvádění synonymních a antonymních jednotek, dále rčení obsahující daný výraz, výklad frazémů, porovnání významů předložených frazeologických jednotek, volné uvádění pranostik a přísloví, užití frazémů v textu.* (Čechová a Styblík, 1998, s. 99 - 100)

V mnohých učebnicích českého jazyka autoři pracují s frazeologií právě tak, že známé frazémy využívají k procvičení a upevnění probíraných gramatických jevů. Rčení, pranostiky, přísloví, úsloví či i přirovnání využívají k procvičení gramatických jevů. Na vybraných frazémách pak učebnice a pracovní sešity procvičují upevnění látky o vyjmenovaných slovech, tvrdé a měkké souhlásky, psaní předložek, upevnění si látky o přídavných jménech, vyhledání podmětu a přísudku, určování mluvnických kategorií u podstatných jmen či sloves aj. Často v učebnicích nalezneme cvičení, kde se doplňuje pravá strana přirovnání, spojují se dvě části frazémů, které k sobě patří. Což odpovídá tomu, co cituji v předchozím odstavci. Dále se v učebnicích vyskytují cvičení na vyhledání slov, která do frazémů nepatří a tato slova žáci nahrazují vhodným výrazem. Nalezla jsem i cvičení, která pracují se slovy stejného či opačného významu, fungující na podobném principu jako cvičení, kde se vyhledávaly nevhodná slova ve frazémách.

Ač mnohá další nakladatelství vydala i jiné řady učebnic, většina z těchto učebnic pracuje s frazeologií v podobné míře a obdobným způsobem. Pro ilustraci, jak učebnice a pracovní sešity využívají frazeologii, jsem vybrala učebnice od nakladatelství Taktik, Fraus, Studio 1+1, Nová škola – DUHA s.r.o. a SPN.

#### **7.4.1 Učebnice českého jazyka od nakladatelství TAKTIK**

*HRAVÁ ČEŠTINA 3 - Učebnice pro 3. ročník ZŠ (J. Olžbutová)*

*HRAVÁ ČEŠTINA 4 – Učebnice pro 4. ročník ZŠ (I. Stieranková)*

*HRAVÁ ČEŠTINA 4 - Pracovní sešit pro 4. Ročník ZŠ (I. Hlásenská, J. Olžbutová)*

*HRAVÁ ČEŠTINA 5 – Učebnice pro 5. ročník ZŠ (D. Čavnická)*

*HRAVÁ ČEŠTINA 5 - Pracovní sešit pro 5. ročník ZŠ (O. Urbanová)*

V *Učebnici pro 3. ročník ZŠ* autoři pracují s přirovnáními a příslovími a rčeními. Velmi často se objevují úlohy, kde žáci mají za úkol *vyjádřit jinými slovy* uvedené frazémy (viz obrázek číslo 1). Objevují se i úlohy, kde jsou frazémy uvedeny nesprávně a žák má nesprávná slova nahradit. Jedno ze cvičení pracujících s příslovími (obrázek číslo 2) je postavené i na procvičení protikladných slov. Žák musí vyhledat nesprávná slova v příslovích a nahradit je slovy protikladnými. Žák získá správně znějící frazémy, se kterými ale již dál nepracuje. Další cvičení na procvičení látky o vyjmenovaných slovech je cvičení, které je součástí přílohy (obrázek 3). Žák má za úkol doplnit i, í, y, ý, spojit oddělené části frazémů a následně cvičení přepsat do sešitu. V příloze (obrázek 4) se nachází cvičení, kde žáci spojují části přísloví k sobě a mají za úkol vysvětlit významy těchto přísloví. Obdobné cvičení se v učebnici vyskytlo celkem pětkrát. Další cvičení (obrázek číslo 5) pracuje s frazémy, ve kterých žák určuje pád vyznačených podstatných jmen. Obdobný úkol, jaký jsem volila v empirické části diplomové práce, se nalézá ve cvičení 2 na straně 87 (obrázek číslo 6). Zde žák doplňuje pravé strany šesti přirovnání. Jako nápověda žákům slouží obrázky, přičemž, dle mého názoru, obrázek lesa a obrázek terče se šípem může být pro žáky matoucí. V učebnici je i cvičení, které obsahuje rčení (obrázek 7). Žáci vybírají vhodná slova z nabídky, která vystihují uvedená rčení.

*Učebnice pro 4. ročník ZŠ* pracuje s přirovnáními a příslovími. V učebnici byla pouze dvě odpovídající cvičení, průzkumu jsem tedy podrobila i *Hravá čeština 4 - Pracovní sešit pro 4. ročník ZŠ*, kde se vyskytují další cvičení obsahující práci s příslovími, přirovnáními a rčeními. Vybrané cvičení v příloze (obrázek číslo 8) pracuje s doplňování hlásek do přirovnání. Přirovnání mají oddělené levé a pravé části, ty žák musí spojit a následně vysvětlit. Dalšími úkoly ke cvičení je uvedení dalších přirovnání, která žáci znají. Je připojen i dotaz, dle čeho přirovnání asi vznikla. Nachází se zde i cvičení, kde jsou nesprávně uvedená přísloví (obrázek číslo 9). Žáci je mají opravit, vysvětlit jejich význam a zkusit uvést další přísloví.

V pracovním sešitu se pak vyskytují i rčení (obrázek číslo 10). Žáci spojují rčení s jeho významem. V dalších cvičeních pracovní sešit pracuje s přirovnáními. Žáci doplňují pravé strany přirovnání. V prvním ze cvičení (obrázek číslo 11) mají žáci jako nápovědu první a poslední písmeno doplňovaného slova. Dalším úkolem, pojícím se ke cvičení, je uvést jiné přirovnání či zkusit vymyslet přirovnání nové. Ve druhém cvičení (obrázek číslo 12) žák opět doplňuje pravé strany přirovnání, tentokrát všechna slova nalezne v nápovědě pod cvičením, společným znakem doplňovaných slov je to, že se jedná o názvy zvířat.

*Učebnice pro 5. ročník ZŠ* hned na 4. straně pracuje s pojmy frazeologismus a metafora. Žákům za pomoci definice přibližuje tyto dva pojmy. Učebnice zmiňuje, že frazeologismus je typický tím, že zde slova ztrácí původní význam a získávají význam nový, který často bývá přenesený (Čavnická, 2018)<sup>16</sup>. Ve cvičení (obrázek číslo 13) se vyskytují frazémy a metafory, které má žák za úkol spojit s jejich významem. Toto cvičení je v učebnici zařazeno do jazykové výchovy – významu slov. Na procvičení předložek s (se), z (ze) a bez učebnice zařazuje cvičení, které je také součástí přílohy (obrázek číslo 14). Vyskytují se zde frazémy *S poctivostí nejdál dojdeš.; Bez práce nejsou koláče.; Měl z pekla štěstí.* S frazémy není už dále pracováno, slouží pouze k procvičení doplnění předložek. Opět jsem nahlédla i do pracovního sešitu pro 5. ročník, ten na rozdíl od učebnice pracoval více s významem frazémů. Jako příklad uvádím čtyři cvičení. Práce s příslovími využívá cvičení (obrázek číslo 15), kde žáci spojují části přísloví k sobě, následně pracují s významem přísloví. Připravených je pět vysvětlení přísloví, které žáci pouze přiřadí. Je zde i další cvičení (obrázek 16), kde se opět objevují přirovnání. Úkolem je doplnit pravou chybějící stranu přirovnání, do všech patří názvy zvířat, šest odpovědí mají nastíněných za pomoci obrázků zvířat. Učebnice pracuje i s ustálenými slovními spojeními (obrázek číslo 17). Žáci mají zkusit vysvětlit uvedená ustálená slovní spojení, připojen je i krátký kvíz se čtyřmi otázkami. Pracovní sešit obsahuje tři cvičení s pranostikami, které v předchozích dvou dílech učebnic a pracovních sešitů nebyly. Jako ukázkou jsem vybrala cvičení ze strany 80 (obrázek číslo 18). Zde jsou pranostiky pojící se k měsíci prosinci, úkolem je pouze správně spojit dvě části pranostik.

Vybrané učebnice nakladatelství TAKTIK, pracují s frazeologií poměrně aktivně, využívají několik typů způsobů práce s frazeologií. Frazémy tyto učebnice využívají k procvičení probírané látky i k upevnění a prohloubení znalostí o jednotlivých vybraných frazémeh formou vysvětlování a probírání významů vybraných frazémů.

---

<sup>16</sup> v *Hravá čeština 5: učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP. 2. vydání*

#### **7.4.2 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Fraus**

*Český jazyk: učebnice pro 3. ročník základní školy (G. Babušová, P. Chlumská, J. Kosová, V. Nespěšná, A. Řeháčková)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 3. ročník základní školy 1. díl (G. Babušová, P. Chlumská, J. Kosová, V. Nespěšná, A. Řeháčková)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 3. ročník základní školy 2. díl (G. Babušová, P. Chlumská, J. Kosová, V. Nespěšná, A. Řeháčková)*

*Český jazyk: učebnice pro 4. ročník základní školy (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 4. ročník základní školy 1. díl (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 4. ročník základní školy 2. díl (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná)*

*Český jazyk: učebnice pro 5. ročník základní školy (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná, L. Pázlerová, J. Vokšická)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 5. ročník základní školy 1. díl (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná, L. Pázlerová, J. Vokšická)*

*Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 5. ročník základní školy 2. díl (G. Babušová, J. Kosová, V. Nespěšná, L. Pázlerová, J. Vokšická)*

K prozkoumání učebnic od nakladatelství Fraus jsem zvolila novější vydání těchto učebnic, které mají v názvu slovo hybridní. I zde jsem prošla pracovní sešity a některá cvičení z pracovních sešitů zmíním. Učebnice, které jsem prošla, byly vydány v letech 2020, 2021 a 2022. Patří tedy k nejnovějším učebnicím českého jazyka, se kterými jsem pracovala.

V učebnici pro 3. ročník se první cvičení, pracující výhradně s frazémy, nalézá na straně 9 (obrázek číslo 19). Úkolem pro žáky je doplnění vhodných slov do přirovnání a vysvětlení, co daná přirovnání znamenají. Hned na další straně následuje cvičení, které opět pracuje s přirovnáními (obrázek číslo 20). Zde žáci nejen doplňují správné hlásky, ale mají za úkol nalézt spolužáky, na které se uvedená přirovnání vztahují. V učebnici je také cvičení, ve kterém jsou přirovnání i přísloví (obrázek číslo 21). Žáci opět doplňují hlásky do slov, tentokrát vychází ze znalosti vyjmenovaných slov, a následně mají vysvětlit přirovnání a

příslaví, která se ve cvičení nachází. Z prvního dílu pracovního sešitu opět vybírám cvičení, kde se vyskytují přirovnání (obrázek číslo 22). Žáci opět doplňují správné hlásky do slov a doplňují i pravou stranu přirovnání za pomoci nápovědy – obrázků sovy, ryby, raka a skály. Je zde cvičení, kde žáci doplňují chybějící písmena a spojují jednotlivé části přísloví (obrázek číslo 23). V tomto typu cvičení je sedm přísloví, u kterých chybí vždy poslední slovo. Z druhého dílu pracovního sešitu vybírám jedno cvičení (obrázek číslo 24). Zde mají žáci škrtnout chybně uvedená slova v příslovích a škrtnutá slova mají nahradit správnými částmi těchto frazémů. Příslaví mají za úkol vysvětlit.

V učebnici pro 4. ročník opět pracují s frazémou tak, že je využívají pro doplňování vybraných gramatických jevů (párové souhlásky, vyjmenovaná slova, koncovky podstatných jmen, koncovky přídavných jmen, aj.) či žáci doplňují vhodná slova do frazémů. Z učebnice jako příklad volím cvičení (obrázek číslo 25), kde žáci doplňují do přísloví párové souhlásky, pracují dále se slovem *hospodyňka* a mají také vysvětlit význam uvedených přísloví. Z prvního dílu pracovního sešitu jako příklad volím cvičení, kde se pracuje s pranostikami (obrázek číslo 26). Žáci doplňují koncovky podstatných jmen do různých pranostik. S pranostikami ale není dále jiným způsobem pracováno.

V učebnici pro 5. ročník pracují autoři s frazeologií obdobně. Jako ukázky práce učebnice a pracovního cvičení opět volím několik cvičení. Obrázek 27 ukazuje cvičení, kde je několik přísloví. Žáci mají za úkol nalézt v příslovích číslovky, určit druhy číslovek a následně jedno z přísloví vysvětlit a uvést, kdy by jej použili. S pranostikami zajímavě pracuje další cvičení (obrázek číslo 28), zde je několik druhů frazémů, mezi nimi právě pranostiky či přísloví. U pranostik jsou uvedené dny a měsíce, žáci v kalendáři podle uvedeného data vyhledávají jména, která patří do uvedených pranostik. Následně si ze cvičení mají vybrat několik frazémů, u které mají za úkol vysvětlit význam. Zaujalo mne také cvičení ze strany 140 (obrázek číslo 29). Zde jsou zajímavě použita přirovnání, která popisují učitelku. Žáci mají vymýšlet podobná přirovnání o paní učitelce/panu učiteli a následně i podobná přirovnání o žácích. Z pracovního sešitu jako příklady práce s frazémou volím dvě cvičení. První, ze strany 39 (obrázek číslo 30), pracuje s pranostikami. Žák má ze tří možností vybrat, co je to pranostika. Dále má zkusit vysvětlit dvě pranostiky, přičemž podle druhé pranostiky má odvodit, co asi dělal na Nový rok ten, kdo poté celý rok chodil do knihovny. Příklad práce s přirovnáními, kde žáci doplňují levé strany dvanácti přirovnání – přídavná jména, je i v pracovním sešitě (obrázek číslo 31). Jedná se o jiný typ práce s přirovnáními, než jaký se



doposud objevoval v této řadě učebnic a pracovních sešitů. V předchozích cvičeních bylo úkolem doplnit pravé strany přirovnání.

Učebnice a pracovní sešity od nakladatelství Fraus, které jsem prošla, pracují s frazeologií obdobně, jako navrhuje Marie Čechová. (Čechová a Styblík, 1998) Objevují se zde cvičení, kde se hledá význam frazémů, doplňují se slova do frazémů, hledají se slova, která do frazémů nepatří, frazémy jsou aplikovány na spolužáky či vyučující, aj.

### 7.4.3 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Studio 1+1

*Český jazyk pro 3. ročník základní školy 1. díl.* (J. Potůčková)

*Český jazyk pro 3. ročník základní školy 2. díl* (J. Potůčková)

*Český jazyk pro 4. ročník základní školy 1. díl* (J. Potůčková)

*Český jazyk pro 4. ročník základní školy 2. díl* (J. Potůčková)

*Český jazyk pro 5. ročník základní školy 1. díl* (J. Potůčková)

*Český jazyk pro 5. ročník základní školy. 2. díl* (J. Potůčková)

V prvním díle učebnice pro 3. ročník je na straně 18 cvičení, kde žáci doplňují párové souhlásky do koncových slov osmi přirovnání, ta mají následně napsat (obrázek číslo 32). S přirovnáními není dál pracováno. Žáci v dalším cvičení pracují i s pořekadly (obrázek číslo 33). Zde doplňují koncová slova do pořekadel, vyznačená písmena z doplněných slov dají dohromady slovo pořekadlo, které je pak vysvětleno. Po žácích je požadováno i vysvětlení daných pořekadel. Z druhého dílu učebnice pro třetí ročník vybírám cvičení ze strany 14, (obrázek číslo 34). Zde žáci využijí znalosti o vyjmenovaných slovech a zároveň doplňují pravé strany přirovnání. Slova, která patří na pravé strany přirovnání, mají žáci k dispozici, opět při práci se slovy musí využít znalosti o vyjmenovaných slovech. V učebnici se nalézají ještě další cvičení, ale princip práce s frazeologií je podobný, jako tomu bylo v předchozích zmíněných cvičeních z těchto dvou učebnic.

Pro 4. ročník jsou vydány také dva díly učebnic. Z prvního dílu vybírám jako ukázkou cvičení (obrázek číslo 35) využitě k zopakování znalostí o vyjmenovaných slovech po B. Jsou zde dva frazémy, které žáci mají vysvětlit. Dalším z úkolů je popsat, jak vypadá *kluk jako bidlo*. I další dvě cvičení (obrázek číslo 36) pracují s frazémou. Cílem je doplnění a vysvětlení přísloví. Opět se v jednom z těchto dvou cvičení (cvičení 8) objevuje procvičování znalostí o vyjmenovaných slovech. Ve druhém dílu učebnice mne zaujalo cvičení (obrázek číslo 37), kde žáci porovnávají šest frazému a mají najít dva, které jsou si významově podobné. V učebnici se opět nacházejí i další cvičení, která pracují s frazémou, avšak styl práce je i v těchto cvičeních podobný, jaký jsem popsala již výše.

Oba díly učebnic pro 5. ročník pracují s frazémy o trochu aktivněji než učebnice pro nižší ročníky. Často jsou zde frazémy právě součástí textů a úkolem je frazémy vysvětlit. Opět je pracováno s přirovnáními, kdy žáci doplňují pravé strany přirovnání (obrázek číslo 38). Doplnují se zde i rčení (obrázek číslo 39). Učebnice pracují s významem frazémů a ty dále využívají k procvičení jiné látky (obrázek číslo 40), či zařazují frazémy do textu a následně je úkolem vyznačené frazémy vysvětlit (obrázek číslo 41).

Učebnice od nakladatelství Studio 1+1 pracují s frazeologií méně než třeba učebnice od nakladatelství Taktik a Fraus. Je zde na stavbě textů i na stylu práce znát, že patří ke starším učebnicím. V mnohých cvičeních se frazémy ukrývají v textu, se kterým žáci pracují. Tyto frazémy bývají označeny buď podtržením, nebo jsou zvýrazněny barevně. Pokud se pracuje s frazémy v textu, často je úkolem vysvětlení označených frazémů.

#### **7.4.4 Učebnice českého jazyka od nakladatelství Nová škola – DUHA s.r.o.**

*Český jazyk 3: učebnice pro 3. ročník základní školy (L. Andrýsková, Z. Janáčková)*

*Český jazyk 4: učebnice pro 4. ročník základní školy (Z. Janáčková, I. Kirchnerová, K. Ondrášková)*

*Český jazyk 5: učebnice pro 5. ročník základní školy (I. Fabiánová, I. Kirchnerová, Z. Janáčková)*

Učebnice nakladatelství Nová škola – DUHA s.r.o. pracují s frazeologií aktivně a tuto práci propojují i v pracovních sešitech pojících se s učebnicemi. Vybrané způsoby práce s frazémy zde uvádím pouze z učebnic 3., 4. a 5. třídy.

Učebnice pro 3. ročník pracuje s přirovnáním, příslovím, rčením i pranostikou. Jako příklad práce s přirovnáními uvádím cvičení (obrázek číslo 42). Ve vybraném cvičení žáci doplňují pravé strany přirovnání z nabídky slov. Všechna přirovnání se vážou ke zvířatům a vlastnostem, které jsou jim přisuzovány v krásné literatuře. Najdeme zde i cvičení, kde má žák za úkol doplnit písmena v neúplných slovech a následně vysvětlit uvedená přísloví a rčení (obrázek číslo 43). Práce s pranostikami je pak ukázána v dalším cvičení (obrázek číslo 44), zde děti mají vysvětlit význam jarních lidových pranostik.

Pro 4. ročník si autoři učebnice připravili práci s významem frazémů, využití frazémů jako obohacení textu a frazémy opět využívají i k procvičení probírané látky, třeba vyjmenovaných slov. I zde žáci hledají části frazémů, které patří k sobě, nebo pracují se slovy, které do frazémů nepatří. Jako příklady práce s frazémy uvádím čtyři cvičení (obrázky číslo 45, 46 a 47). Velmi mne zaujalo cvičení (obrázek číslo 48), které aktivně pracuje s přirovnáními, kterým se věnuji v empirické části své diplomové práce.

Učebnice pro 5. ročník má menší množství cvičení obsahující látku spojenou s frazémy, než předchozí dva díly z této sady. Mnohá cvičení jsou i v pracovním sešitu. Jako příklady práce učebnice s frazémy jsem vybrala dvě cvičení (obrázky číslo 49 a 50). Tato cvičení slouží k procvičení probírané látky a požadují od žáků i vysvětlení uvedených frazémů.

Učebnice, které jsem rozebírala výše, pracují s frazeologií opět podobným stylem jako učebnice od dříve zmíněných nakladatelství. Pracuje se zde s významem frazémů a mnohé použité frazémy slouží také k procvičování probírané látky. S touto řadou učebnic jsem pracovala ve své praxi a práce s frazeologií v nich mne zaujala už dříve.

#### **7.4.5 Učebnice českého jazyka od nakladatelství SPN**

*Český jazyk pro základní školy* (E. Hošnová, M. Šmejkalová, I. Vaňková, M. Buiánková)

*Český jazyk 4 pro základní školy* (E. Hošnová, M. Šmejkalová, I. Vaňková)

*Český jazyk 5 pro základní školy* (E. Hošnová a kol.)

Učebnice pro 3., 4. a 5. ročník pracují s frazeologií poměrně aktivně. Ve cvičeních se nachází přirovnání, přísloví, rčení i pranostiky.

Z učebnice pro 3. ročník vybírám jako příklady dvě cvičení. První z nich (obrázek číslo 51) pracuje s přirovnáními, na kterých si žáci procvičují znalosti o vyjmenovaných slovech. Uvedené frazémy mají žáci za úkol i vysvětlit. Další cvičení (obrázek číslo 52) pracuje s významem frazémů, žáci spojují frazém s jeho významem.

Jako příklady práce s frazémou v učebnici pro 4. ročník uvedu cvičení ze strany 12 (obrázek číslo 53), zde učebnice používá přísloví, která obsahují slovo růže. Žáci je mají vysvětlit, dále se pak pracuje se slovem růže, žáci určují v jakém pádě a čísle jsou tvary použitého slova růže. S přirovnáními pracuje cvičení ze strany 76 (obrázek číslo 54). Zde jsou přirovnání použita ve větách a žáci vysvětlují za pomoci nabídky významy použitých přirovnání.

V učebnici pro 5. ročník je cvičení, která se věnují frazeologii méně, jako příklady volím dvě cvičení (obrázky číslo 55 a 56). V prvním zvoleném cvičení žáci hledají význam použitých frazémů. Druhé cvičení je o poznání obtížnější. Žák za pomoci nabídky slov doplní chybějící slovesa v příslovích, u sloves následně určí mluvnické kategorie. Bohužel není dále pracováno s významem těchto frazémů.

I učebnice od nakladatelství SPN pracují s frazémou podobným stylem, jako učebnice zmíněné výše. Volí vysvětlování frazému, doplňování chybějících slov do frazémů, přiřazování významu k frazémům, aj.

## 8 Shrnutí teoretické části

Frazeologie je obor, který by měl být nadále studován a aktualizován. Aktualizace frazeologie je nutná, protože se neustále vyvíjí nejen technologie ale i užívaný jazyk. Pro popisování nově vzniklých termínů a technologií potřebujeme i nové výrazy, a tyto nové výrazy se nám pak mohou časem promítnout i ve frazeologii. Aktualizace jazyka a i vznik neologismů jsou potřebné pro dorozumívání a popisování nově vzniklých reálií. Už dříve jsem zmiňovala, že aktualizace frazémů mohou být motivovány právě dobou svého vzniku, tyto aktualizace mohou mít krátkou životnost a nedostanou se tak mezi frazémy ustálené. Ale i to je důležité. Souzním s myšlenkou profesorky Čechové, kterou jsem komentovala již v kapitole aktualizace frazeologie, že nositelem aktualizací je dnes i mládež, která ne vždy s aktualizacemi pracuje vhodně. Pokud tedy mládež napomáhá aktualizaci češtiny, měla by přispívat i k částečnému uchování frazémů. Proto je třeba vzdělávat žáky v oblasti frazeologie, pracovat v hodinách s frazémy a napomáhat k jejich zachování v českém jazyce.

Učebnice českého jazyka s frazeologií pracují poměrně aktivně, ač občas vybrané frazémy užívají pouze k procvičení některých pravopisných jevů a vybrané frazémy dále nevysvětlují či s jejich významem dále neoperují, to ovšem nebrání vyučujícím českého jazyka pracovat s dále frazeologií. Mnohá cvičení z učebnic mohou být motivací k tomu, jak nadále u žáků rozvíjet znalosti o frazeologii.

Čeština je jazyk, který se neustále vyvíjí. Dochází k posunu stylu vyjadřování i slovní zásoby. Dnes máme jinou slovní zásobu i styl vyjadřování než před v dřívějších dobách. I to je ovlivněno používáním moderních technologií či pobytem na sociálních sítích. Tato skutečnost se může odrážet právě i na frazémech, které v dnešní době užíváme. Dříve se užívaly jiné frazémy než dnes a minimálně některé frazémy používané dnes budou pravděpodobně za sto let zastaralé či neznámé. Můžeme jen odhadovat, jak se změní podstata použití frazémů, ale jejich obsahová stránka se bude pravděpodobně lišit. Tento proces vývoje jazyka je naprosto přirozený. Dříve nám do slovní zásoby a frazémů pronikaly germanismy (viz *je to grunt*, *vercajk*, *šrajtofle*, aj.) a dnes nám do slovní zásoby ve velké míře pronikají anglicismy, jako příklad by se dal využít název společnosti Google, toto slovo je hojně využíváno v komunikaci (např. *musím něco vygooglit* – najít). Pokusy o aktualizace frazémů za pomoci anglicismů jsem vnímala i v žákovských řešeních dotazníků, se kterými jsem pracovala v rámci svého výzkumu.

## **I. Empirická část**

V empirické části se věnuji zkoumání schopnosti žáků doplnit vybrané frazémy – přirovnání. Jako výzkumnou metodu volím dotazníky s otevřenými otázkami. V dotaznících se objevují přirovnání, ta jsou nedokončená. Nedokončené levé strany přirovnání žáci doplňují. Zkoumám četnost správně doplněných přirovnání a snažím se zaznamenat žákovské pokusy o aktualizace vybraných frazémů.

Svůj výzkum začínám pilotním šetřením, aby se prokázalo, že žáci budou schopni s dotazníky pracovat. Také si ověřuji, že vybraná věková skupina je schopna pracovat s vybranými frazémy.

### **9 Téma výzkumu, jeho cíle a hlavní myšlenka**

Téma mého výzkumu jsou frazémy, přirovnání, a schopnost žáků 4. a 5. třídy tyto frazémy správně doplnit, popř. aktualizovat.

#### **Hypotéza výzkumu diplomové práce:**

Předpokládám vyšší správnost doplnění pravých částí přirovnání žáky, pokud půjde o nedokončená přirovnání vycházející z vnější podobnosti. Pokud půjde o přirovnání vycházející z kulturního základu, očekávám nižší četnost správně doplněných přirovnání.

#### **Hypotéza vztahující se ke snaze o aktualizaci:**

Očekávám žákovskou snahu aktualizovat neznámá přirovnání v momentech, kdy si žáci nejsou jisti správnými tvary a zněním přirovnání.

Za hlavní cíl svého výzkumu považuji vytvoření pilotních dotazníků s přirovnáními a podle jejich úspěšnosti též vytvoření dotazníků pro hlavní šetření. Následně bude mým cílem tato data zanalyzovat a vypočítat procentuální četnost správných a nesprávných doplnění přirovnání. Cílem této práce bude také poukázat na současný stav porozumění frazémům u žáků ve 4. a 5. třídách a na tendence žáků tyto fráze aktualizovat nejen na základě nižšího povědomí o frazémech, ale též na základě rychlé změny prostředí, ve které mladší generace vyrůstají.

## 10 Metodologie

V empirické části své diplomové práce se soustředím na kvantitativní výzkum. Při výběru výzkumného vzorku žáků jsem vycházela z RVP ZV, kdy jsou přirovnání definována jako jeden z očekávaných výstupů na konci druhého vzdělávacího období v literární výchově. Proto směřuji výzkum na žáky 4. a 5. tříd.

Cílem šetření je zjištění schopnosti doplnění pravých stran přirovnání. Vycházím z hypotézy, že žáci budou mít vyšší správnost doplnění pravých stran přirovnání, pokud půjde o nedokončená přirovnání vycházející z vnější podobnosti. Pokud půjde o přirovnání vycházející z kulturního základu, očekávám nižší četnost správně doplněných přirovnání. Očekávám i žakovskou snahu aktualizovat neznámá přirovnání v momentech, kdy si žáci nejsou jisti správnými tvary a správným znění přirovnání.

Po určení hypotézy následovala tvorba pilotního šetření. V pilotním šetření jsem zvolila jeden dotazník, kde se nachází osm přirovnání, kam žáci doplňují chybějící pravé strany vybraných přirovnání. Dotazníky byly vyplněny žáky 4. a 5. třídy. Cílem pilotního šetření bylo zmapování schopnosti žáků 4. a 5. tříd doplnit různá přirovnání a ověření funkčnosti vybraného způsobu získávání dat. Nasbíraná data byla následně podrobena zkoumání, vytvořen byl přehled správných a nesprávných výsledků. Hledány byly i pokusy o aktualizaci vybraných frazémů.

Po vyhodnocení pilotního výzkumu následovala příprava hlavního šetření a tří dotazníků pojících se k hlavnímu šetření. Dotazníky byly záměrně členěny na menší úseky, aby jejich vyplňování nezabíralo větší množství času a žáci udrželi pozornost. Následně byly dotazníky rozdány na šesti základních školách. Respondenti byli žáci škol zřizovanými soukromými i veřejnými subjekty a v obcích různé velikosti. Vybrané 4. a 5. třídy byly ze škol z kraje Plzeňského, Jihočeského a z Prahy.



## 11 Kvantitativní výzkum

Kvantitativní výzkum je *ustálené označení (nikoli však výstižné) pro metodologii výzkumu v pedagogice a v sociálních vědách, která je založena na filozofii pozitivismu (odtud je kvantitativní výzkum nazýván též „novopozitivistický“).* (Průcha a kol., 2009, s. 140)

Hlavními znaky podle profesora Průchy (2009, s. 140) jsou:

- 1) *Objektivita*
- 2) *Přesné zkoumání reality*

A cílem výzkumu je:

- 1) *Ověřit hypotézy*
- 2) *Objasnit jevy (dle vědecké teorie)*

Po získání dat z takového kvantitativního výzkumu je rovněž třeba ověřit, že data nesou známky *reliability*<sup>17</sup> a *validity*<sup>18</sup>. (Průcha, 2009, str. 140)

Kvantitativní výzkum používá nejčastěji metody jako jsou *experiment*<sup>19</sup>, *pozorování*<sup>20</sup>, *dotazník*<sup>21</sup> či *rozhovor*<sup>22</sup>. (Průcha, 2009, s. 140) Pro svůj výzkum jsem si zvolila formu dotazníku, neboť jej považuji za nejvhodnější metodu k získání většího množství dat od většího množství respondentů. Zároveň při něm mohu zachovat anonymitu respondentů, kterým tak vzniká bezpečné prostředí pro zodpovězení (i nezodpovězení) otázek podle nejlepšího uvážení samotných respondentů. Díky dotazníku získám mnoho dat v krátkém časovém intervalu, což by při zvolení jiné metody nebylo možné.

---

<sup>17</sup> *Základní kategorie charakterizující kvalitu měření pedagogicko-psychologických jevů.* (Průcha a kol., 2009, s. 246)

<sup>18</sup> *Jeden ze zákl. požadavků na měření v empirických výzkumech, diagnostice, apod.* (Průcha a kol., 2009, s. 335)

<sup>19</sup> *Metoda systematického ověřování hypotéz.* (Průcha a kol., 2009, s. 75)

<sup>20</sup> *Sledování smyslově vnímatelných jevů. Předmětem bývají jiní lidé, objekty, jevy, aj.* (Průcha a kol., 2009, s. 213)

<sup>21</sup> *Výzkumný a diagnostický prostředek ke shromažďování informací prostřednictvím dotazování osob.* (Průcha a kol., 2009, s. 58)

<sup>22</sup> *Výzkumný prostředek používaný při dotazování, spočívá v přímé ústní komunikaci výzkum. Pracovníka s respondentem či informantem.* (Průcha a kol., 2009, s. 250)

Podle docenta Jana Hendla, který ve své publikaci porovnává kvalitativní a kvantitativní výzkum, má kvantitativní výzkum využívat náhodné výběry a experimenty. Využívá také silně strukturovaný sběr dat pomocí testů, dotazníků a někdy i za pomoci pozorování. Získaná data analyzujeme statickými metodami s cílem sesbíraná data popsat, popřípadě ověřit pravdivost našich představ o sledovaném. Měření v kvantitativním výzkumu mají být validní a spolehlivá. Docent Hendl také rozlišuje dva typy kvantitativního výzkumu – experimentální a neexperimentální. (Hendl, 2008)

### **11.1 Plán výzkumu**

Pilotní výzkum tvořil jeden dotazník s otevřenými otázkami, který byl rozdán v jedné 4. a jedné 5. třídě. Dohromady bylo vyplněno 49 pilotních dotazníků. Následně byly vyhodnoceny výsledky pilotních dotazníků.

Poté jsem zkoumala vybrané sady učebnic, abych získala přehled o podobě učiva o frazeologii. Před vytvořením hlavní části výzkumu jsem chtěla mít přehled o způsobu práce s frazémy ve využívaných učebnicích. Hlavní výzkum jsem po delších úvahách rozčlenila do tří částí. Snažila jsem se o dotazníky kratší, které děti snadno a rychle vyplní. V úvodu dotazníků vždy stojí krátký motivační či vysvětlující text pojící se s frazeologií. Jednotlivé třídy pak dostávaly v rozmezí tří po sobě jdoucích týdnů dotazníky s otevřenými otázkami, kde žáci doplňovali pravé strany přirovnání, jako tomu bylo u pilotních dotazníků. Výsledky dotazníků jsou rozebrány v dalších kapitolách.

### **11.2 Překážky**

Ve třech sadách dotazníků se vyskytovala řada šesti přirovnání, která měla vždy společný jev. Vždy jsem v úvodu dotazníků volila vysvětlující či motivační text pojící se s frazeologií za účelem eliminace případů nepochopení doplňování dotazníků. Učitelům na vybraných základních školách jsem posílala e-mail s popisem svého výzkumu. Také jsem se předem doptávala, jaké využívají sady učebnic či pracovních sešitů. V jedné ze tříd, která se účastnila výzkumu, se prodloužila pauza mezi jednotlivými dotazníky o týden z důvodu vánočních prázdnin. Obávala jsem se, že delší odmlka způsobí problémy s vyplněním dotazníků. Výsledky těchto dotazníků nebyly v porovnání s ostatními skupinami výrazně horší či lepší.

Příště bych v úvodu dotazníků zvolila jiné texty. Nejspíše bych rozšířila výzkum o jeden dotazník, kde by společným jevem mohla být právě zvířata, která se vyskytují v přirovnáních.

### **11.3 Výzkumný vzorek**

Výzkumný vzorek tvořili žáci 4. a 5. tříd, celkový počet respondentů byl 302. Respondenti byli žáci škol zřizovanými soukromými i veřejnými subjekty a v obcích různé velikosti. Vybrané třídy účastníci se mého výzkumu byly ze škol z Plzeňského a Jihočeského kraje a z Prahy. Kromě jedné z vybraných tříd se ve všech třídách nacházeli alespoň dva žáci s odlišným mateřským jazykem.<sup>23</sup> Ve třech třídách byli i žáci bilingvní.<sup>24</sup>

### **11.4 Dotazníky s otevřenými otázkami**

Jak už jsem psala výše, kvantitativní výzkum jako jednu ze svých výzkumných metod využívá dotazníky. Pro účely své diplomové práce volím dotazníky s otevřenými otázkami. Díky dotazníkům, které mají otevřené otázky, mám možnost zjistit, zda mají žáci snahu vybraná přirovnání aktualizovat. Pokud by žáci dostali na výběr z předem daných možností, ztrácí se tím možnost uvést případnou aktualizaci frazému.

---

<sup>23</sup> Jazyk odlišný od mateřského jazyka příslušníků určitého jazykového společenství. Nutno terminologicky odlišovat od druhého jazyka. (Průcha a kol., 2009, s. 36)

<sup>24</sup> Bilingvismus – dvojjazyčnost, schopnost jedince mluvit dvěma jazyky. V přesnějším psycholingvistickém vymezení je bilingvismus druh komunikační kompetence, umožňující realizovat různé komunikační potřeby pomocí jak prvního, tak druhého jazyka. (Průcha a kol., 2009, s. 28)

## **12 Výběr druhu frazeologie pro výzkumné řešení**

Inspirována učebnicemi českého jazyka, které často pracují s přirovnáními, jsem volila právě přirovnání. Má teorie byla, že přirovnání jsou pro žáky prvního stupně základních škol nejjednodušší na doplnění. Přirovnání často vychází právě ze žákům známých reálií, typově barva, vzhled, materiál aj. Často se také objevují i v krásné literatuře při popisu postav vystupujících v příbězích, používaná jsou v běžné mluvě, kterou ožívují, a i v médiích. Samotná znalost přirovnání je pak definovaná i jako jeden z výstupů v RVP ZV.

## **13 Pilotní šetření a dotazníky**

S ohledem na výzkumy Marie Čechové z 80. let 20. století a z let 2001 – 2003 jsem se rozhodla pracovat s tzv. průhlednými frazémy, které jsou pro žáky snadno odvoditelné a pochopitelné. S přihlédnutím k tomu, že v RVP ZV pro druhé vzdělávací období na prvním stupni jsou jedním z výstupů právě přirovnání, byla přirovnání tou oblastí frazeologie, kterou jsem se rozhodla dále zkoumat.

Mým cílem bylo zjištění schopnosti doplnění zadaných přirovnání žáky 4. a 5. tříd ZŠ. Třídy, které se účastnily pilotního šetření, byly z pražské základní školy.

### ***Hypotéza pilotního výzkumu diplomové práce:***

*V pilotním výzkumu očekávám u žákovských řešení nedokončených frazémů snahu o aktualizaci přirovnání, hlavně u těch, která nejsou snadno odvoditelná a pochopitelná.*

### **13.1 Výběr přirovnání pro pilotní dotazník**

V rámci pilotáže jsem vybrala ze Slovníku české frazeologie a idiomatiky – Přirovnání (dále jen SČFI 1) osm přirovnání. Volila jsem přirovnání vycházející z vnější i vnitřní podobnosti.

Přirovnání, která vychází z vnější podobnosti, jsem volila záměrně – vyskytují se v běžné mluvě, v médiích či v některých učebnicích českého jazyka pro první stupeň ZŠ.

U těch přirovnání, která jsou obrazná a vychází z vnitřní podobnosti, jsem v pilotních dotaznících zprvu váhala. Tušila jsem, že bude problém s doplněním pravých částí těchto přirovnání. Z výzkumu Marie Čechové vyplynulo, že znalost frazémů vycházejících z kulturního základu upadá. I přes tyto obavy a očekávání jsem přirovnání vycházející z kulturního základu zařadila také. Jedním z důvodů bylo zjištění znalosti těchto přirovnání žáky. Také jsem chtěla získat alespoň malý přehled o tom, zda opravdu v jednom z finálních dotazníků bude doplnění těchto přirovnání žákům činit jisté obtíže. Očekávala jsem, že se žáci budou snažit doplnit přirovnání v pilotních dotaznících vždy, ale nebylo tomu tak.

## 13.2 Ověření funkčnosti zvolených výzkumných metod

U první sady pilotních dotazníků ve 4. třídě jsem při rozdání dotazníků opomněla na ověření si, zda žáci vědí, co jsou to přirovnání, jakým způsobem se přirovnání tvoří či jak přirovnání vypadá. Ač žáci měli v úvodu pilotního dotazníku nastíněno, co přirovnání jsou, a vzorové přirovnání s ilustrací, které jsem čerpala z knihy Anny Novotné *Kdo jinému jámu kopá*, výsledky pilotních dotazníků byly horší. Tyto výsledky mohly být ovlivněné i tím, že první sada pilotních dotazníků byla rozdána ve 4. třídě. Žáci 5. třídy měli oproti mladším žákům lepší výsledky. I tyto výsledky mohly být ovlivněny tím, že dětem bylo předem vysvětleno, co to jsou přirovnání, ač tuto informaci měli v úvodu pilotního dotazníku, ale i faktem, že žáci byli starší.

Při pilotáži jsem zvolila osm přirovnání, která děti doplňovaly (v závorce uvádím řešení považována za správná). Jedná se o přirovnání *černý jako* (čert, cikán, černoch, ďábel, eben, noc, saze, ašant, smola/smůla), *bílý jako* (slonová kost, mléko, mramor, sníh, lilie, sejra, tvaroh, papír, plátno, smrt, stěna, zeď, mlynář či sněhulák), *krásný/hezký jako* (anděl, Adonis, bohyně/bůh, míšeňské jablíčko, z růže květ, kytička, panáček/panenka, poupátko, růže/růžička, obrázek), *chytrý jako* (opice, policajt, stádo opic, liška/ lišák), *pilný jako* (mravenec/mraveneček, včela/včelka/ včelíčka), *zpívá jako* (anděl, kanárek, slavík, když šlape kočce na ocas/tahá kočku za ocas, koza, vožralej, konipásek, ptáček), *těžký jako* (bejk/kráva, cent, kámen, prase, kámen/šutr), *lže jako když* (když tiskne).

## 13.3 Výsledky pilotních dotazníků

Pilotní dotazníky byly rozdány ve dvou třídách, v jedné 4. třídě a jedné 5. třídě. Jednalo se o státní základní školu, kde žáci v hodinách českého jazyka pracují s učebnicemi od nakladatelství Nová škola – DUHA s.r.o. Dohromady bylo vyplněno 49 dotazníků. Co se týče správnosti, přesnosti a množství správně doplněných přirovnání, v dotaznicích měli lepší výsledky žáci 5. tříd. Výsledky správnosti a četnosti správných i nesprávných odpovědí uvedu v dalších podkapitolách. Pracuji i s výsledkem, kdy žáci nedoplňovali za přirovnání žádné slovo.

Příklad pilotního dotazníku se nachází v příloze 3 - Pilotní dotazník, příklady vyplněných pilotních dotazníků se nachází v příloze 4 – Žákovská řešení pilotních dotazníků.

## Černý jako...

Jako správné řešení<sup>25</sup> jsem počítala slova *eben, havran, saze, uhel, smůla, noc, cikán/cikánka, černochoch, čert a d'ábel*. Častá chyba při doplňování pravé strany přirovnání vznikala tím, že žáci zaměňovali slovo *noc* a *tma*. Také docházelo k záměně slov *uhel* a *uhlí*. V žakovských odpovědích se pak nevyskytla slova *eben, smůla, cikánka* a *d'ábel*.

Přirovnání *černý jako* doplnilo správně celkem 37 žáků ze 49, což je 76 % správných odpovědí. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 17 z 25 (68 %), v 5. třídách bylo správných 20 odpovědí z 24 (83 %).

Špatně přirovnání doplnilo 11 žáků tj. 22 %, nesprávně odpovědělo 7 žáků 4. tříd (28 %) a 4 žáci 5. třídy (17 %).

Přirovnání nebylo dokončeno v jednom případě, odpověď vynechal žák 4. třídy (4 %). V celkovém počtu ze všech 49 přirovnání nebyla vyplněna 2 % odpovědí.

## Bílý jako...

Správná řešení<sup>26</sup> pro doplnění přirovnání *bílý jako...* pro mne byla slova *slonová kost, mléko, mramor, sníh, tvaroh, sejra, křída, papír, plátno, smrt, stěna, zeď, mlynář, sněhulák*. Při doplňování pilotních dotazníků žáci nepoužili slova *slonová kost, tvaroh, sejra, plátno, smrt* a *mlynář*. V řešeních, která jsem brala jako nesprávná, byla slova *sněženka, vápno, mouka* a *záclona*.

Toto přirovnání doplnilo správně celkem 33 žáků, tedy 67 % žáků. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 16 (64 %), v 5. třídách bylo správně 17 odpovědí (71 %).

Špatně přirovnání doplnilo 15 žáků tj. 31 %, nesprávně odpovědělo 8 žáků 4. tříd (28 %) a 7 žáků 5. tříd (29 %).

Přirovnání nebylo dokončeno v 1 případě tj. 2 %. U toho přirovnání vynechal odpověď 1 žák 4. třídy (což jsou 4 % nesprávných odpovědí za 4. třídu).

---

<sup>25</sup> SČFI 1 427

<sup>26</sup> SČFI 1 424

### **Krásný/hezký jako...**

Jako správné<sup>27</sup> žákovské odpovědi jsem počítala slova *anděl, obrázek, princezna, květ, panenka, Venuše*. Mezi nesprávné odpovědi jsem počítala slova *páv, Laura, paní učitelka, Tonda a modelka* (ve slovníku se pracuje s pojmenováním filmová hvězda).

Přirovnání *krásný/hezký jako...* doplnilo správně pouze 26 žáků, tj. 53 % žáků. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 12 (48 %), v 5. třídách bylo správně 14 odpovědí (58 %).

Špatně přirovnání doplnilo 20 žáků tj. 41 %, nesprávně odpovědělo 11 žáků 4. tříd (44 %) a 9 žáků 5. tříd (38 %).

Přirovnání nebylo dokončeno ve 3 případech tj. 6 %. U tohoto přirovnání vynechali odpověď 2 žáci ze 4. třídy (6 %) a 1 z 5. třídy (4 %).

### **Chytrý jako...**

SČFI 1<sup>28</sup> uvádí jako možná doplnění tohoto přirovnání slova *liška, advokát, čert, četník, ďábel, opice, policajt, stádo opic* či *Žid*. Žáci používali slova *opice, liška a čert*. Za nesprávná řešení jsem brala slova *kniha, sova a rádio*. Pokus o aktualizaci tohoto přirovnání jsem spatřovala v doplnění slov *Google*<sup>29</sup>, *Wikipedie*<sup>30</sup>, *minecraft*<sup>31</sup> a *Eisntein*<sup>32</sup>.

Na pravou stranu přirovnání *chytrý jako* doplnilo správná slova celkem 28 žáků (57 % žáků). Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 13 (52 %), v 5. třídách bylo správně 15 odpovědí (62,5 %).

Nesprávně přirovnání doplnilo 19 žáků tj. 39 %, nevhodné slovo doplnilo 10 žáků 4. tříd (40 %) a 9 žáků 5. tříd (37,5 %).

Přirovnání nebylo dokončeno celkem ve 2 případech (4 %). Nedokončená přirovnání byla od 2 žáků 4. třídy (což je 8 % nevyplněných dotazníků za 4. třídu). U tohoto přirovnání byly při pilotáži velké snahy o aktualizaci. Slova *Google* a *Einstein* byla hned několikrát.

---

<sup>27</sup> SČFI 1 str. 432

<sup>28</sup> SČFI 1 str. 437

<sup>29</sup> Internetový vyhledávač

<sup>30</sup> Internetová encyklopedie

<sup>31</sup> Hráč hry Minecraft

<sup>32</sup> Teoretický fyzik



## **Pilný jako...**

U přirovnání pilný jako jsou v SČFI 1<sup>33</sup> – přirovnání uvedeny tyto výrazy: *mravenec/mraveneček, včela/včelka/včelička*. Pokusy o aktualizaci nebyly, žáci, kteří vyplnili nesprávná slova, volili odpovědi typu *maminka, paní učitelka, paní asistentka*. Přikláním se k názoru, že pouze popisovali, kdo má tuto vlastnost dle jejich vnímání, než aby se snažili o nějakou formu aktualizace.

U přirovnání *pilný jako* doplnilo správnou odpověď celkem 35 žáků, tj. 71,4 % žáků. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 17 (68 %), v 5. třídách bylo správných 18 odpovědí (75 %). Množství správných výsledků mne velice překvapilo, nečekala jsem zrovna u tohoto přirovnání takovou míru úspěšnosti.

Špatně přirovnání doplnilo 10 žáků tj. 20,4 %, nesprávnou odpověď mělo 5 žáků 4. tříd (20 %) a 5 žáků 5. tříd (21 %).

Přirovnání nebylo dokončeno 4 žáky (8,2 % z celkového počtu 49 dotazníků). Nedokončené přirovnání nechali 3 žáci 4. třídy (12 % z 25 dotazníků) a žák třídy 5. (4 % z 24 dotazníků).

---

<sup>33</sup> SČFI 1 str. 455

## Zpívá jako...

Přirovnání *zpívá jako* může popisovat dvě roviny, a to špatný či dobrý pěvecký projev. Výsledky toho, zda se popisuje zpěv dobrý či špatný poté rozebírám v hlavním šetření, kde se tomuto jevu věnuji více do hloubky. Jako příklad krásného zpěvu je v SČFI 1<sup>34</sup> uvedeno *zpívat jako anděl; kanárek; slavík*. Popis falešného zpěvu je zde popsán za pomoci přirovnání *zpívat jako vožralej, jako když šlape kočce na ocas*. Jsou zde pak uvedena i spojení popisující sílu hlasu, srozumitelnost a či barvu hlasu. S výrazy, které se pojí se silou, srozumitelností či barvou hlasu, žáci v sérii pilotních dotazníků nepracovali.

Žákům jsem uznávala výrazy *kanárek, slavík a šlape kočce na ocas*. Dva žáci uvedli odpověď *když tahá kočku za ocas*, což jsem také uznala. Ve špatných odpovědích využívali jména zpěváků (Lucie Bílá, Karel Gott, Billie Eilish) či výraz *paní učitelka*. Dvakrát se objevilo jméno *Emma*, vycházím z domněnky, že jde o jméno spolužačky, nikoli odkaz na operní zpěvačku Emu Destinnovou. Z nasbíraných dat nemohu posoudit ani to, zda žáci jméno Emma využili k popsání hezkého či špatného zpěvu.

Správně (dle mnou stanovených kritérií) doplnilo v pilotním dotazníku celkem 24 žáků, tj. 49 % žáků. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 11 (44 %), v 5. třídách 13 odpovědí (54 %).

Špatně přirovnání doplnilo 21 žáků tj. 43 %, nesprávně odpovědělo 11 žáků 4. tříd (44 %) a 10 žáků 5. třídy (42 %).

Přirovnání nebylo dokončeno ve 4 případech (8 %), jednalo se o odpovědi 3 žáků 4. tříd (12 %) a 1 odpověď žáka 5. třídy (4 %).

---

<sup>34</sup> SČFI 1 str. 480

### **Těžký jako...**

Přirovnání *těžký jako* mělo nejvyšší počet správných odpovědí (co do četnosti správných odpovědí je na druhém místě přirovnání *černý jako*). Žáci se nebáli užít i expresivní výrazy, které měly v odpovědích velké zastoupení. Jako správné možnosti<sup>35</sup> jsem uznávala odpovědi *bejk, kámen, prase, šutr, kámen*. Jako nesprávné jsem počítala odpovědi typu *kovadlina, aktovka, nákup, tatínek, slon, Fortnite*<sup>36</sup>.

Správně toto přirovnání doplnilo celkem 39 žáků, tedy 79,6 % žáků. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 20 (80 %), v 5. třídách bylo správných 19 odpovědí (79 %).

Špatně přirovnání doplnilo 10 žáků ze 49, což je 20,4 % nesprávných odpovědí. Ze 4. tříd bylo 5 nesprávných odpovědí (20 %) a z 5. tříd také 5 nesprávných odpovědí (21 %). Užití slova *slon* beru jako pokus o aktualizaci přirovnání, zde žáci vychází ze vzhledu a vysoké váhy tohoto savce.

Všichni žáci se toto přirovnání pokusili doplnit a žádný žák jej nevynechal.

### **Lže jako když...**

Toto přirovnání mělo nejméně správných odpovědí. V SČFI 1<sup>37</sup> jsou uvedeny tyto možnosti: *lže, až se hory zelenají; až se mu od huby/úst praší; lže jako baron Prášil, lže, jako když tiskne*. U správných odpovědí se objevilo pouze slovo *tiskne*. Zapříčiněné to bylo mou chybou při tvorbě dotazníku, kdy jsem u tohoto přirovnání v pilotním dotazníku uvedla spojku *když*. Tu jsem v hlavním šetření v jednom z dotazníků odstranila. Žáci často psali jako odpověď vlastní jména, nejspíš spolužáků. Jméno Tom bylo uvedeno hned v pěti případech v dotaznících pro 5. třídu. Objevila se i slova *praší* či *píše*.

Správně toto přirovnání doplnilo celkem 18 žáků, tedy žáků 36,7 %. Ve 4. třídách bylo správných odpovědí 9 (36 %), v 5. třídách bylo správných odpovědí také 9 (37,5 %).

Špatně přirovnání doplnilo 20 žáků ze 49, což je 40,8 % nesprávných odpovědí. Ze 4. tříd bylo 9 nesprávných odpovědí (36 %) a z 5. tříd 11 nesprávných odpovědí (16,7 %).

Nedoplněné přirovnání nechalo 11 žáků (22,5 %). Jednalo se o odpovědi 7 žáků 4. tříd (28 %) a 4 odpovědi žáků 5. tříd (16,7 %).

---

<sup>35</sup> SČFI 1 str. 469

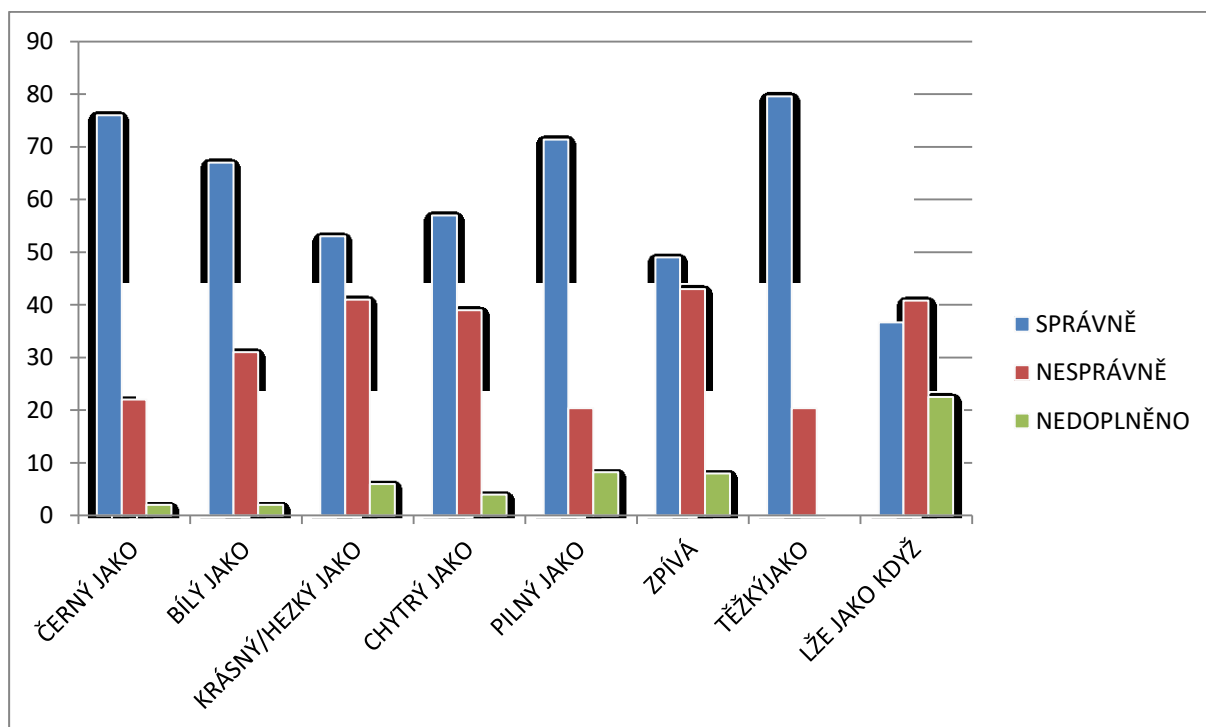
<sup>36</sup> Online hra

<sup>37</sup> Str. 442

### 13.4 Shrnutí výsledků pilotních dotazníků

Má hypotéza, že správné doplnění pravé části přirovnání na základě vnější podobnosti, bude pro žáky jednodušší, zcela nevyšla. Ano, u přirovnání *černý jako* (76 % úspěšnosti) byli žáci úspěšnější, ale nejlépe v pilotních dotaznících žáci odpovídali u přirovnání *těžký jako* (79,6 % úspěšnosti). Překvapila mne i četnost správných odpovědí u přirovnání *pilný jako* (71,4 %). Poučila jsem se i tím, že u přirovnání *lže jako* nemám uvádět spojku *když*, neboť tím zmenším okruh správných odpovědí, které žáci mohou doplnit.

V následujícím grafu je porovnání výsledků všech řešení jednotlivých přirovnání. Zde je poznat, že nejlepší výsledky měla přirovnání *těžký jako*, *černý jako* a *pilný jako*. V grafu je pracováno se všemi výsledky, tedy s výsledky 4. a 5. třídy dohromady.



Mou hypotézou byla i žákovská snaha o aktualizaci frazémů v momentech, kdy si neví rady s doplněním frazému. Mnoho žáků neznámé přirovnání přeskočilo, našlo se tedy několik pilotních dotazníků, které nebyly z části vyplněné.

Už u první sady vyplněných pilotních dotazníků jsem pozorovala opravdu časté problémy s doplňováním přirovnání, která vychází z vnitřní podobnosti či z kulturního základu, ač jsou pro mnohé dospělé běžná. Žáci se tato přirovnání snažili doplnit slovy, která jim přišla vhodná, často přirovnání aplikovali na třídní prostředí či jim známé reálie. A docházelo právě k častým pokusům o aktualizace přirovnání.

Několik žáků pracovalo s pojmy z online her či sociálních sítí, s čímž jsem měla počítat již v počátcích. To, že žáci budou aplikovat názvy her či výrazy z online her, mě zcela překvapilo. Jistou míru snahy o aktualizaci jsem očekávala, už když jsem plánovala vznik diplomové práce a výzkum, který se s ní bude pojít. Nepředpokládala jsem ale pokusy o prolnutí přirovnání s herními prostředími.

Potvrdilo se i to, že vybraná věková skupiny respondentů, 4. a 5. třída, dokáže s takto strukturovanými dotazníky pracovat. I vybraný druh frazémů, přirovnání, je vhodný.

To, co jsem nečekala, byla nedoplněná přirovnání. Jak jsem psala výše, někteří žáci neprojevili ani snahu zkusit vymyslet slovo, které by se mohlo hodit na pravou stranu nedokončeného přirovnání. To však mohlo být zapříčiněné i tím, že ve třídách byli tři žáci s odlišným mateřským jazykem.

I zvolená délka dotazníku o osmi přirovnáních bylo pro žáky co do náročnosti i délky vhodně zvolené množství. Od učitelů jsem dostala informace, že doplnění dotazníku trvalo ve 4. třídě maximálně 15 minut, v 5. třídě pak kolem 10 minut. Pro účely hlavního šetření dotazníky o jedno přirovnání zkracuji a pracuji v každé ze tří částí hlavního šetření pouze se sedmi přirovnáními.

## 14 Hlavní šetření s dotazníky

V hlavním šetření pracuji se třemi dotazníky. I v těchto dotaznících, stejně jako v dotazníku pilotním, žáci doplňují pravé strany přirovnání. Cílem je zjištění četnosti správného doplnění pravých stran přirovnání žáky 4. a 5. tříd. Tentokrát neodděluji výsledky 4. a 5. třídy. Pracuji s jednadvaceti přirovnáními, která jsou rozdělena do tří dotazníků. Každá skupina přirovnání má společný nějaký jev.

### 14.1 Výběr přirovnání pro hlavní šetření

Jednadvacet zvolených přirovnání je rozdělených do tří skupin. Každá tato skupina přirovnání, které mají nějaký společný jev, se pak nachází v samostatném dotazníku.

První skupina přirovnání má jako společný znak barvy, žáci doplňují pravé strany k přirovnáním *černý jako*, *bílý jako*, *rudý/červený jako*, *modrý jako*, *žlutý jako*, *zelený jako*, *šedý jako*.

Ve druhém dotazníku se nachází přirovnání, která popisují velikost, váhu, vzhled či chuť. Žáci opět doplňují pravé strany přirovnání. Tentokrát jsou vybrány přirovnání *velký jako*, *lehký jako*, *těžký jako*, *špinavý jako*, *čistý jako*, *sladký jako* a *kyselý jako*.

Poslední, třetí dotazník, obsahuje přirovnání, která mají na levé straně sloveso. V předchozích dvou dotaznících žáci pracovali s přirovnáními, která začínala přídavným jménem, které popisovalo vzhled či vlastnost. Doplňují se opět pravé strany přirovnání. Vybrána byla tato přirovnání: *řve jako*, *zpívá jako*, *pije jako*, *třese se jako*, *lže jako*, *roste jako*, *tváří se jako*.

## 14.2 Plán hlavního šetření

V následujících třech kapitolách rozebírám jednotlivé dotazníky. Podobně jako v pilotním dotazníku porovnávám správnost odpovědí všech respondentů. Nyní, ponaučena výsledky pilotních dotazníků, počítám i s nedoplněními přirovnáními.

V hlavním šetření nerozděluji žáky podle pohlaví a věku, ač tuto kolonku dotazníky obsahovaly. Věk ani pohlaví respondentů nejsou pro tento výzkum relevantní. V pilotní části výzkumu jsem se zaobírala věkem respondentů, aby se potvrdilo, že i žáci 4. tříd dovedou pracovat s vybranými dotazníky. Zohlednění věku a pohlaví respondentů v podobném výzkumu může být inspirací pro další výzkumy věnující se znalosti frazémů.

V hlavní výzkumné části práce se soustředím na četnost výskytu správných odpovědí. Pokud pozoruji v žákovských řešeních pokus o aktualizaci, zmiňuji je u jednotlivých přirovnání, která rozebírám.

### 14.2.1 Dotazník č. 1

Tento dotazník začíná představením se, účelem vyplnění a účelem použití dotazníku. Je zde nastíněno, co jsou to přirovnání a jakým stylem budou žáci s dotazníkem pracovat. Dotazník také obsahuje ilustraci z knihy *Kdo se směje naposled* od Anny Novotné.

Hlavní částí dotazníku jsou přirovnání, která nemají doplněné pravé strany. Pro účely tohoto dotazníku jsem vybrala přirovnání *černý jako*, *bílý jako*, *rudý/červený jako*, *modrý jako*, *žlutý jako*, *zelený jako*, *šedý jako*. Všechna přirovnání mají společný znak a to barvu na levé straně.

### 14.2.1.1 Výsledky dotazníku č. 1

#### Černý jako ...

Jako správné řešení<sup>38</sup> jsem i zde počítala slova *eben, havran, saze, uhel, kominík, smůla, noc, bota, cikán/cikánka, černoč, čert a d'ábel*. Opět se objevila stejná chyba jako v pilotních dotaznících - žáci zaměňovali slovo *noc* a *tma*. Také docházelo k záměně slov *uhel* a *uhlí*. V žakovských odpovědích se pak nevyskytla slova *smůla, cikánka, saze* a *d'ábel*.

Přirovnání *černý jako* doplnilo správně celkem 265 žáků ze 302, což je 87,7 % správných odpovědí.

Nesprávně přirovnání doplnilo 37 žáků tj. 12,3 %. Objevily se nesprávné odpovědi jako *popel, obsidián, onyx, kočka, vrána*, aj. U slov *obsidián, onyx* a *vrána* žáci pravděpodobně vychází z černého zbarvení.

Přirovnání bylo dokončeno ve všech případech.

#### Bílý jako ...

Jako správné řešení<sup>39</sup> jsem i zde počítala slova *slonová kost, mléko, mramor, sníh, tvaroh, sejra, křída, papír, plátno, smrt, stěna, zeď, mlynář, sněhulák*. Při doplňování pilotních dotazníků žáci nepoužili slova *slonová kost, tvaroh* a *plátno*. V řešeních, která jsem brala jako nesprávná, byla slova *vápenec, pampeliška, zedník, kráva, mrak, doktorský plášť* a *mlha*.

Přirovnání *bílý jako* doplnilo správně celkem 249 žáků ze 302, což je 82,5 % správných odpovědí.

Nesprávně přirovnání doplnilo 53 žáků tj. 17,5 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slovo *mlha*.

Přirovnání bylo dokončeno ve všech případech.

---

<sup>38</sup> SČFI 1 str. 427

<sup>39</sup> SČFI 1 str. 424



### **Rudý/červený jako ...**

Mezi správná řešení jsem počítala přirovnání zakončená těmito slovy: *krev, plamen, (vlčí) mák, malina, pivoňka, rak, růže, prase*. V SČFI 1<sup>40</sup> jsou uvedeny i další kombinace, které ale nebyly žáky použity. Za nesprávná řešení počítám doplnění slov *víno, čert, srdce, auto, tulipán, mikina, červánky, červená barva a rajče*.

Přirovnání „*rudý/červený jako*“ doplnilo správně celkem 230 žáků ze 302, což je 76,5 % správných odpovědí. Velmi často se jako odpověď vyskytla slova *krev, rak a prase*.

Nesprávně přirovnání doplnilo 72 žáků tj. 23,8 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slovo *rajče*. Ač se běžně používá výraz „*zrudl jako rajče*“, v SČFI se přirovnání obsahující slovo *rajče* nevyskytuje. *Rajče* bylo uvedeno jako odpověď celkem v 19 případech.

Přirovnání bylo dokončeno ve všech případech.

### **Modrý jako ...**

Správně doplněná přirovnání pro mě byla ta, která byla zakončena slovy: *chrpa, len, nebe, pomněnky a studánky*. V SČFI 1<sup>41</sup> jsou uvedeny i další kombinace, které ale nebyly žáky použity, např. slovo *šmolka*. Za nesprávná řešení počítám doplnění slov *triko, šmoula, učebnice, voda, safír, inkoust, moje taška či pastelka*.

Přirovnání „*modrý jako*“ doplnilo správně celkem 211 žáků ze 302, což je 69,9 % správných odpovědí.

Nesprávně přirovnání doplnilo 86 žáků tj. 28,5 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slovo *šmoula* a *inkoust*. U slova *šmoula* vychází žáci z barvy těchto animovaných pohádkových postav, u *inkoustu* z barvy inkoustu per, kterými píší. V SČFI 1<sup>42</sup> je ovšem slovo *inkoust* spojené s černou barvou.

Přirovnání nebylo dokončeno v 5 případech (1,6 %).

---

<sup>40</sup> SČFI 1 str. 427

<sup>41</sup> SČFI 1 str. 445

<sup>42</sup> SČFI 1 str. 136

### **Žlutý jako ...**

Správně doplněná přirovnání byla zakončena slovy: *citron, kanárek, síra* a *šafrán*. V SČFI 1<sup>43</sup> jsou uvedeny i další kombinace, které popisují vzhled vlasů či nezdravou barvu. Ani jedna z nich nebyla žáky použita. Za nesprávná řešení počítám doplnění slov *slunce, sluníčko, kuře/kuřátko, banán, auto* a *hadr na tabuli*.

Přirovnání *žlutý jako* doplnilo správně celkem 209 žáků ze 302, což je 69,2 % správných odpovědí. Slovo *šafrán* nebylo použito ani jednou.

Nesprávně přirovnání doplnilo 92 žáků tj. 30,5 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slova *kuře/kuřátko, slunce* a *banán*. U všech tří slov žáci vychází z vnějšího znaku užitých slov – žluté barvy.

Přirovnání nebylo dokončeno v 1 případě (0,3 %).

### **Zelený jako ...**

Za správné odpovědi jsem počítala slova *brčál, zelinka* a *sedma*. Druhé a třetí uvedené slovo popisuje nezdravou/bledou barvu. V SČFI 1<sup>44</sup> nejsou uvedeny další kombinace. Za nesprávná řešení počítám doplnění slov *tráva, žába, list, seno, kytky, pantofle* či *tabule*.

Přirovnání *zelený jako* doplnilo správně pouze 28 žáků ze 302, což je 9,3 % správných odpovědí. Tito žáci použili slovo *brčál*.

Nesprávně přirovnání doplnilo 270 žáků tj. 89,4 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slova *tráva, list* a *žába*. U všech tří slov žáci vychází z vnějšího znaku užitých slov – zelené barvy. I slovo *tabule* má opodstatnění – vybavením tříd jsou právě tabule, které mají zelenou barvu.

Přirovnání nebylo dokončeno ve 4 případech (1,3 %).

---

<sup>43</sup> SČFI 1 str. 481

<sup>44</sup> SČFI 1 str. 479

## Šedý jako ...

Za správné odpovědi jsem počítala slova *popel* a *stříbro*. Jiné správné odpovědi se v žákovských řešeních nevyskytovaly. V SČFI 1<sup>45</sup> jsou ještě uvedeny kombinace pojící se s barvou vlasů, slova *bílý* či *mléko* se do kontextu s „šedý jako“ nehodí. Za nesprávná řešení počítám doplnění slov *myš*, *asfalt*, *cement*, *beton*, *špína*, *kratasy*, *mrak (když prší)*, *obloha*, *skála*, *kámen* a *táty vlasy*.

Přirovnání *šedý jako* doplnilo správně pouze 95 žáků ze 302, což je 31,5 % správných odpovědí.

Nesprávně přirovnání doplnilo 196 žáků tj. 64,9 %. Jako pokus o aktualizaci přirovnání vnímám slova *myš*, *cement*, *beton* a *kámen*. U všech uvedených slov žáci vychází z vnějšího znaku užitých slov – šedé barvy.

Přirovnání nebylo dokončeno v 11 případech (3,6 %).

---

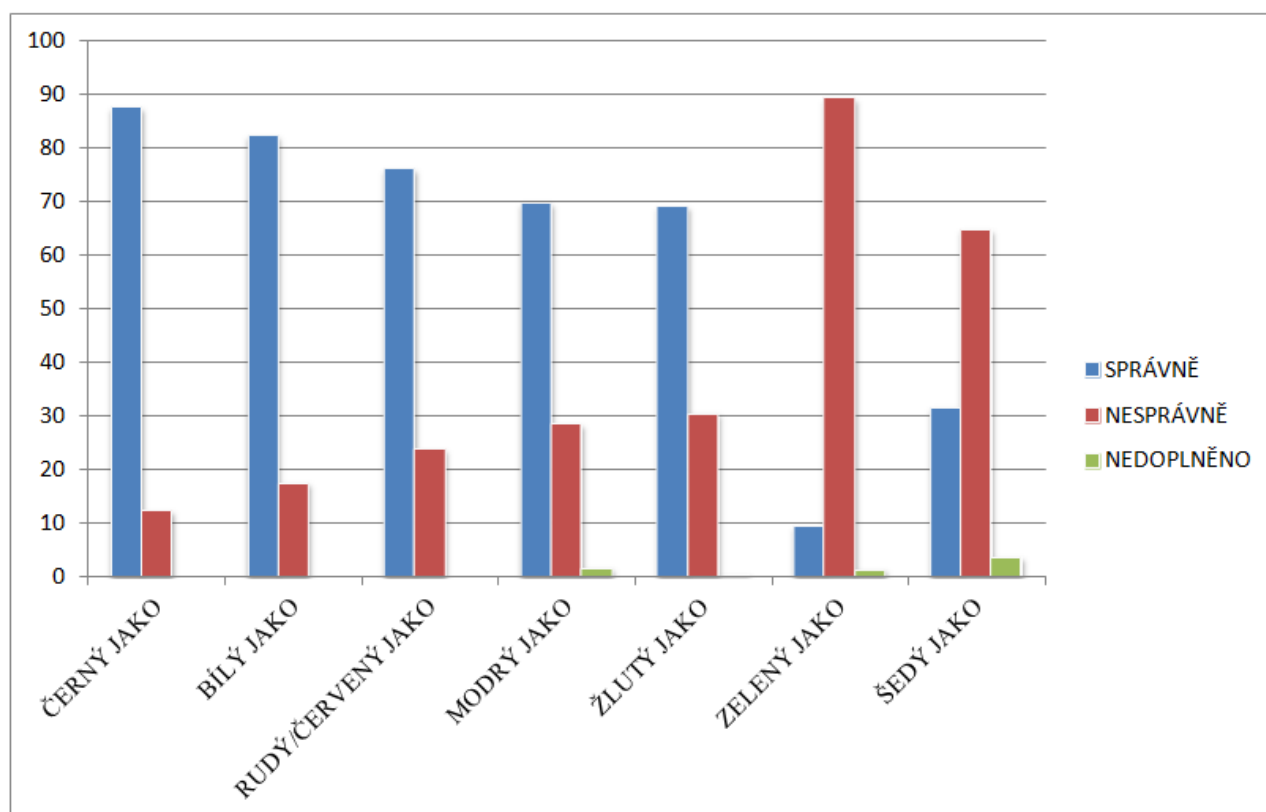
<sup>45</sup> SČFI 1 str. 468

### 14.2.1.2 Závěr dotazníku č. 1

Průměrná úspěšnost doplnění sedmi použitých přirovnání je 60,9%. Nejlepší výsledky žáci měli při doplňování přirovnání *černý jako* (87,7 % správných odpovědí) a *bílý jako* (82,5 % správných odpovědí). Zde žáci opravdu vycházeli z vnějšího vzhledu doplňovaných objektů/jevů.

Nejhorší výsledky měla přirovnání *zelený jako* a *šedý jako*. V SČFI 1, ze kterého vycházím, je velmi málo výrazů pojících se s těmito přirovnáními. Doplňovaná slova (*beton*, *cement* a *tráva*) opravdu svým vzhledem souvisí s přídavnými jmény *šedý*, resp. *zelený*.

Přehled úspěšnosti doplnění sedmi vybraných přirovnání je v následujícím grafu, ze kterého je poznat, jaká přirovnání byla doplněna správně, nesprávně či zůstala nedoplněná.



Jak jsem zmiňovala při rozebírání jednotlivých přirovnání, žáci při pokusech o aktualizaci vybraných frazémů vychází ze vzhledu doplňovaného. Myslím si, že mnohé z pokusů o aktualizaci jsou běžně opravdu používané a od vydání SČFI 1 opravdu došlo k posunu zkoumaných frazémů.

Cítím jistý nedostatek v tom, že v SČFI 1 nejsou uvedena přirovnání *červený jako/zrudl jako rajče*, *šedý jako beton/cement* či *žlutý jako kuře/kuřátko*. Žáci těchto příměrů hojně využívali.

Pokud bych zkoumala tento jev příště, zachovala bych pořadí vybraných frazémů. I podle výsledků úspěšnosti vyplnění uvedených přirovnání pozoruji, že vybrané frazémy jsou od jednodušších po obtížnější. Je to způsobeno právě množstvím možných správných odpovědí, pokud vycházíme z SČFI 1.

I fakt, že některá přirovnání nebyla dokončena, může být bráno jako znak toho, že je s těmito frazémy potřebné pracovat, protože je žáci bezpečně neznají.

### 14.2.2 Dotazník č. 2

Tento dotazník začíná pozdravem, účelem vyplnění a použití dotazníku. Je připomenutí práce v minulém dotazníku a zadání nové práce. Dotazník také obsahuje ilustraci z knihy *Kdo jinému jámu kopá* od Anny Novotné.

Ve druhém dotazníku se nachází přirovnání, která popisují velikost, váhu, vzhled či chuť. Žáci opět doplňují pravé strany přirovnání. Tentokrát jsou vybrána přirovnání *velký jako*, *lehký jako*, *těžký jako*, *špinavý jako*, *čistý jako*, *sladký jako* a *kyselý jako*.

#### 14.2.2.1 Výsledky dotazníku č. 2

##### Velký jako...

Jako správné řešení jsem počítala slova *gorila*, *hora*, *hovado*, *slon*, *tele*, *stodola*, *kráva*, *bejk* a *prase* (viz SČFI 1<sup>46</sup>).

Přirovnání *velký jako* doplnilo správně celkem 247 žáků ze 302, což je 81,8 % správných odpovědí, užita byla výše zmíněná slova, nejčastěji pak slova *kráva*, *prase* a *slon*.

Nesprávně přirovnání doplnilo 53 žáků tj. 17,5 %. Jako nesprávnou odpověď jsem počítala slova *obr*, *Titanic*, *vesmír*, *mamut*, *mrakodrap* či *skála*. Všechna zmíněná slova mohou být vnímána jako pokus o aktualizaci, společným znakem je jejich velikost.

Přirovnání nebylo dokončeno ve 2 případech (0,7 %).

##### Lehký jako...

U přirovnání *lehký jako* jsem za správné řešení počítala slova *pírko*, *peříčko*, *nic*, *vánek*, *facka/pár facek* (viz SČFI 1<sup>47</sup>).

Správných řešení bylo 241 ze 302 (79,8 %). Vyskytla se v nich slova *pírko*, *peříčko*, *nic*, *vánek* a *facka*.

Nesprávných řešení bylo 57 (18,9 %), zde se vyskytla slova *vlas*, *vodík*, *helium* či *lev*. Jako pokus o aktualizaci vnímám slovo *helium*, kde žáci pravděpodobně vycházeli z fyzikálních vlastností tohoto plynu.

Přirovnání nebylo doplněno ve 4 případech (1,3 %).

---

<sup>46</sup> SČFI 1 str. 176, 479 a 474

<sup>47</sup> SČFI 1 str. 441

### **Těžký jako...**

Jako správné odpovědi po využití SČFI 1<sup>48</sup> slova *bejk*, *cent*, *hrom*, *kámen*, *prase* a *šutr*. Slovo *hrom* žáci nepoužili ani jednou.

Správně bylo toto přirovnání doplněno v 253 případech (83,8 %). Žáci používali slova *prase*, *bejk*, *šutr*, *kámen* a třikrát užili i slovo *cent*. Slovo *prase* bylo použito nejčastěji (79 případů), což mne zaujalo.

Nesprávně bylo přirovnání doplněno v 48 případech (15,9 %). Žáci velmi často používali slovo *kráva*, celkem v 17 případech, toto slovo se sice nevyskytuje v SČFI 1 u tohoto přirovnání, ale běžně je používáno. I zde tedy výraz *kráva* беру jako aktualizaci.

Přirovnání nebylo doplněno pouze v 1 případě (0,3 %).

### **Špinavý jako...**

Mezi správná řešení počítám přirovnání zakončené slovy *bota*, *cikán*, *čuně/čuník*, *kominík* a *prase*.

Správně bylo přirovnání doplněno v 249 případech (82,5 %), kdy byla žáky doplněna výše uvedená slova z SČFI 1<sup>49</sup>.

Nesprávně bylo přirovnání doplněno v 47 případech (15,6 %). V nesprávných odpovědích byla např. slova *bláto*, *bezdomovec*, *kamna*, *špína*, *ponožky*, *brácha*, *prach* a *hovno*. Jako pokus o aktualizaci vnímám použití slova *bezdomovec*. V tomto přirovnání se v žákovských řešeních objevil vulgarismus.

Přirovnání nebylo doplněno 6 žáky (1,9 %).

---

<sup>48</sup> SČFI 1 str. 469

<sup>49</sup> SČFI 1 str. 468

### Čistý jako...

Jako správné jsem žáků dle SČFI 1<sup>50</sup> žákům uznávala slova *alabastr, křišťál, sklo, (padlý) sníh a zrcadlo*. Slovo *alabastr* nebylo použito ani jednou.

Správných odpovědí bylo 137 ze 302 (45,4 %). Nejčastěji byla užitá slova *křišťál* a *sklo*.

Nesprávných odpovědí bylo 151 (50 %). Žáci doplňovali slova jako *voda, vzduch, mýdlo, pračka, prádlo, lachtan, kočka, mýval, nebe, sestra/bratr, maminka*. Došlo i ke kontaminaci s jiným přirovnáním za použití slov *ze škatulky*<sup>51</sup>.

Přirovnání nebylo doplněno ve 14 případech (4,6 %).

### Sladký jako...

Dle SČFI 1<sup>52</sup> jsem jako správná řešení počítala slova *cukr, med, cecek* a *cumel*. V prvním dotazníku jsem použila přirovnání *sladký jako cumel* zpracované Annou Novotnou<sup>53</sup>, kdy jsem zkoušela, zda žáci ve druhém dotazníku toto spojení opravdu použijí. Slovo *cumel* bylo nakonec použito pouze ve 21 případech.

Správných řešení toho přirovnání bylo 262 ze 302 (86,8 %). Žáci uváděli slova *med, cukr, cumel* i *cecek*.

Nesprávných řešení bylo 39 (12,9 %), zde žáci uvedli slova *paprika, bonbón, lízátko, čokoláda, dort, sladký, jahoda* či *cukrová vata*. Jako aktualizaci vnímám použití slov *cukrová vata*.

Toto přirovnání nebylo doplněno pouze v 1 případě (0,3 %).

---

<sup>50</sup> SČFI 1 str. 427

<sup>51</sup> Viz *být/chodit jako ze škatulky*, SČFI 1 str. 353, ač významově přirovnání *být jako ze škatulky* odpovídá tomu, že je někdo čistý a upravený

<sup>52</sup> SČFI 1 str. 464

<sup>53</sup> Z knihy *Kdo se směje naposled*



### **Kyselý jako...**

Zde měli žáci nejmenší úspěšnost ze všech přirovnání, která byla ve druhém dotazníku. SČFI 1<sup>54</sup> pracuje pouze se slovy *ocet*, *prase* a *šťovík*.

Správně bylo doplněno 185 přirovnání ze 302 (60,3 %). Žáci používali slova *ocet*, *šťovík* a několikrát i *prase*.

Nesprávně bylo doplněno 116 přirovnání (38,4 %). Mezi nesprávně uvedená řešení počítám použití slov *citron*, *limetka*, *sumec*, *bonbon*, *kyselina*, *kyselé rybičky* a *nezralé jablko*. Užití slova *citron*, které se v SČFI 1 pojí k jiným přirovnáním, počítám jako nesprávné i přesto, že jej běžně mnozí používají a já jej vnímám jako již ustálené přirovnání. *Kyselý jako citron/limetka* z mého pohledu může být počítané jako již vzniklá aktualizace tohoto přirovnání.

Přirovnání opět nebylo doplněno 1 žákem (0,3 %).

---

<sup>54</sup> SČFI 1 str. 441

#### 14.2.2.2 Závěr dotazníku č. 2

Druhý dotazník měl ze všech tří dotazníků nejlepší průměrnou míru úspěšnosti doplněných přirovnání. Průměrná míra úspěšnosti zde byla 74,34 %.

Nejlepší výsledky žáci měli při doplňování přirovnání *sladký jako* (86,8 % správných odpovědí) a *těžký jako* (83,8 % správných odpovědí). Zde žáci opravdu vycházeli z charakteristických znaků doplňovaného. U přirovnání *sladký jako* bylo dle mého názoru velice zřetelné, že žáci vycházeli z vlastností doplňovaných slov – tedy ze sladkosti cukru a medu. Také zde byla minimální snaha o aktualizaci.

Nejhorší výsledky měla přirovnání *čistý jako* (45,4 %) a *kyselý jako* (60,3%). Myslím si, že mnohé žákovské pokusy o aktualizace jsou velmi zdařilé a mnohé se běžně v jazyce užívají. Doplňované slovo *citronu* u přirovnání *kyselý jako* opravdu odpovídá zkušenostem žáků a právě kyselost je pro citron charakteristická, stejně jako tomu je i u žlutého zbarvení citronu, které žáci využívali v prvním dotazníku.

I zde se žáci při pokusech o aktualizace vybraných frazémů opírají o vzhled a vlastnosti doplňovaných výrazů. Myslím si, že mnohé z pokusů o aktualizace jsou běžně opravdu používané a od vydání SČFI 1 zde také došlo k posunu zkoumaných frazémů.

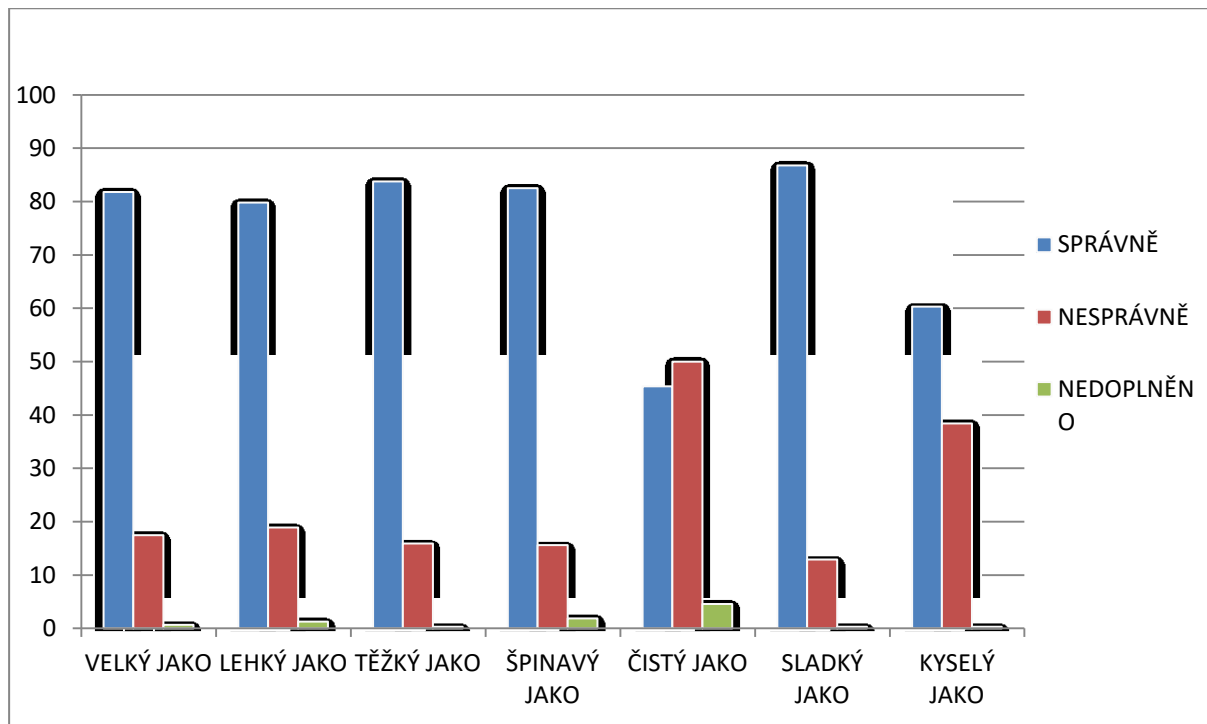
Poprvé se mi v žákovských řešeních objevilo slovo vulgární – *hovno*. Byla jsem překvapena užitím tohoto slova žákem ve věku 10 či 11 let v dotazníku, u kterého specifikuji, že bude sloužit k výzkumným účelům.

Ve druhém dotazníku se vyskytuje více nedokončených přirovnání, dohromady 29 nedokončených odpovědí. Nevím, zda četnost nedokončených přirovnání přisuzovat větší obtížnosti doplňovaných přirovnání, neochotě pracovat s dotazníky či vlivem toho, že dotazníky doplňovali i žáci s OMJ<sup>55</sup>. Přišlo mi, že mnozí ze žáků s OMJ se snažili doplňovat přirovnání, ač často nesprávně.

---

<sup>55</sup> Odlišný mateřský jazyk

V následujícím grafu je pak přehled všech sedmi přirovnání a toho jak byli žáci úspěšní při doplňování pravých stran jednotlivých přirovnání.



V grafu je poznatelné velké množství správně doplněných pravých stran přirovnání *velký jako*, *lehký jako*, *těžký jako*, *špinavý jako* a *sladký jako*. U všech těchto přirovnání žáci mohli vycházet právě z vlastností doplňovaného.

### 14.2.3 Dotazník č. 3

Poslední, třetí dotazník, také začíná pozdravem a připomenutím účelu dotazníku. Žáci jsou upozorněni, že pracují s přirovnáními, která mají na levé straně slovesa. V předchozích dvou dotaznících žáci pracovali s přirovnáními, která začínala přídavným jménem. Žákům také děkuji za spolupráci. Doplnují se opět pravé strany přirovnání. Vybráno bylo sedm přirovnání: *řve jako, zpívá jako, pije jako, třese se jako, lže jako, roste jako, tváří se jako*.

Dotazník opět obsahuje vysvětlené heslo z knihy *Kdo jinému jámu kopá* Anny Novotné. Tentokrát jsem zvolila přirovnání *chodí jako tělo bez duše*, které začíná slovesem.

#### 14.2.3.1 Výsledky dotazníku č. 3

##### Řve jako...

Přirovnání *řvát jako* je v SČFI 1 vysvětleno společně s přirovnání *křičet jako*. Jako správně doplněné možnosti jsem dle SČFI 1<sup>56</sup> žákům počítala tato řešení: *bejk, blázen, kráva, lev, na lesy, pavián, siréna a tur*. U slov *bejk, kráva, lev, pavián, siréna a tur* můžeme počítat s tím, že žáci vychází z vnější podobnosti, tedy z hlasitých zvuků, které výše jmenovaní mohou vydávat.

Správně toto přirovnání doplnilo 247 žáků ze 302 (81,8 %). Nejčastěji byla zastoupena slova *siréna, kráva, pavián a lev*.

Nesprávně bylo doplněno 54 přirovnání (17,9 %). Mezi nesprávně uvedená řešení počítám použití slov *tygr, orangutan, slepice, opice, Sofie, miminko, děti a husa*. Použití slov *opice* a *orangutan* naznačuje, že žáci toto přirovnání znají, jen v jiné podobě, než jaká je uveden v SČFI 1. Jako aktualizace tohoto přirovnání vnímám slova *tygr, miminko* a *děti*. Zde dochází nejspíš k aplikaci přirovnání na dětem známé reálie a prostředí.

Přirovnání opět nebylo doplněno 1 žákem (0,3 %).

---

<sup>56</sup> SČFI 1 str. 440 a 441

## Zpívá jako

Přirovnání *zpívá jako* je v SČFI 1<sup>57</sup> podáno několika způsoby. Krásný zpěv je vyjádřen za pomoci slov *anděl, kanárek, ptáček* a *slavík*. Falešný zpěv popisují přirovnání *zpívá jako když šlape kočce na ocas, zpívá jako vožralej*. Je zde naznačen i popis nezvučného nesrozumitelného zpěvu *zpívá, jako když má v krku knedlík*. Žáci doplňovali pouze výrazy, popisující krásu nebo falešnost zpěvu. Můžeme předpokládat, že při užití slov *ptáček, kanárek* a *slavík* žáci vychází ze zkušeností o zpěvu ptáků.

Správně toto přirovnání doplnilo 204 žáků ze 302 (67,5 %). Nejčastěji byla zastoupena slova *slavík, kanárek* a *ptáček*. Falešný zpěv byl popsán pouze užitím spojení *jako když šlape kočce na ocas*.

Nesprávně bylo doplněno 95 přirovnání (31,5 %). Mezi nesprávně uvedená řešení počítám použití slov *špaček, zpěvák, superstar, andulka, kos, vrána, bůh, Lucie Bílá, Karel Gott, zagorka, sestřička* či *paní učitelka*. Zaujalo mne, že žáci toto přirovnání zakončovali názvy ptáků (*špaček, kos, andulka* a *vrána*), předpokládám, že vycházeli z probíraného učiva o zpěvných ptácích. I toto může být bráno jako pokus o aktualizaci. Velmi mne také zaujalo slovo *zagorka*, kterým žák chtěl nejspíš odkázat na zpěvačku Hanu Zagorovou.

Přirovnání nebylo dokončeno 3 žáky (1 %).

---

<sup>57</sup> SČFI 1 str. 480

## Pije jako...

U přirovnání *pije jako* jsou v SČFI 1<sup>58</sup> uvedena i slova pojící se s konzumací alkoholu. Jsou zde uvedena např. tato slova: *bezedný, Dán, duha, do foroty, holandr, houba, námořník, nezavřený, zjednaný*.

Správně doplněných přirovnání bylo 109 ze 302 (36,1 %). Ve správných žákovských řešeních se objevila tato slova: *Dán, duha, houba, námořník*. Můj předpoklad je, že u slova *houba* žáci vychází ze zkušenosti, že houba (třeba ta, která se používá na mytí tabule) dokáže pojmout větší množství vody.

Nesprávně bylo doplněno 187 přirovnání (61,9 %). V nesprávných řešeních se objevuje: *velbloud, žába, závislák, alkoholik, Miloš Zeman, tatínek, táta, strejda, teta* či *paní učitelka*. O aktualizace se žáci pokoušeli za pomoci slov *velbloud, žába, závislák* a *alkoholik*. Slovo *velbloud* mají žáci spojené s pouští a suchem, proto jej nejspíš doplňovali. Slova *alkoholik* a *závislák* pak pracují se závislostí na alkoholu, což je logické s ohledem na to, že přirovnání *pije jako* vyjadřuje i zvýšenou míru konzumace alkoholu. Nepřekvapuje mne ani to, že se objevilo jméno bývalého prezidenta Miloše Zemana, kterého si někteří spojují právě s konzumací alkoholu, zejména Becherovky.

U nesprávných řešení se také často objevovali názvy jednotlivých rodinných příslušníků: *tatínek, táta, strejda, teta, dědeček*. Což by mohlo být zajímavým předmětem zkoumání sociologické studie. V žákovských řešeních se v 6 případech objevilo i *paní učitelka/pan učitel*.

Přirovnání nebylo doplněno 6 žáky (2 %)

---

<sup>58</sup> SČFI 1 str. 455

### **Třeše se jako...**

U přirovnání *třeše se jako* SČFI 1<sup>59</sup> uvádí možnosti (*osikový*) *list; osika; (malej) pes; prut; ratlík; rosol; sulc; třtina*.

Správně bylo toto přirovnání doplněno ve 194 případech (64,2 %). Užita byla slova *osika, ratlík a sulc*. Největší zastoupení mělo slovo *osika*, můj předpoklad je, že tato znalost vychází i z učebnic českého jazyka, kde se se slovem *osika* žáci velmi často setkávají. Přirovnání *třást se jako osika* právě bývá často v učebnicích používáno.

Nesprávně bylo toto přirovnání dokončeno v 92 případech (30,5 %). Jako nesprávná řešení počítám slova *strašpytel, v zimě, strom, lenochod, osina, hovno, zemětřesení, čivava a špek*. U slova *strom* žáci pravděpodobně vycházejí ze znalostí o osice, jen si nebyli schopni vzpomenout na slovo *osika*. U slova *osina* může jít o záměnu názvu stromu a označení části ochranného obalu semen trav a obilí. Jako pokus o aktualizaci vnímám slova *čivava a špek*.

Přirovnání nebylo dokončeno v 16 případech (5,3 %).

Pokud budu uvažovat o tom, zda žáci vychází z vnější podobnosti či z již naučeného, přikláním se k tomu, že užití slova *osika*, bylo ovlivněné právě používáním tohoto výrazu v učebnicích, např. při procvičování vyjmenovaných slov. To samé platí o užití slova *sulc*, myslím si, že se žáci spíše setkali s tímto výrazem v literatuře/konverzaci, než aby znali tento pokrm.

---

<sup>59</sup> SČFI 1 str. 470

## Lže jako...

V SČFI 1<sup>60</sup> pro přirovnání *lhát jako* jsou tyto možnosti: *cikán; až se hory zelenají; až se mu od huby/úst práší; jako baron Prášil; lže, jako když tiskne*. U tohoto přirovnání nevycházíme z vnější podobnosti, vycházíme spíše z kulturního základu.

Správně bylo doplněno 105 přirovnání ze 302 (34,8 %). Žáci při doplnění přirovnání využili kombinaci *když tiskne*.

Nesprávně bylo přirovnání doplněno ve 163 případech (53,9 %). Nesprávná řešení byla např. tato: *člověk, papoušek, když krade, podvodník, Petr Fiala, Andrej Babiš, Kalousek, čert, cheater*<sup>61</sup>. Jména politiků vnímám jako pokus o aktualizaci tohoto přirovnání. Z uvedeného je patrné, jak děti vnímají politickou situaci, která se v domácnostech často řeší. Na rozdíl od pilotních dotazníků se zde neobjevovala jména, která by popisovala jiné, než známé osobnosti.

Devět žáků škrtnulo slovo *jako* a přirovnání doplnilo slovy *až se hory zelenají*. Tím ale porušili zadanou strukturu doplňovaného přirovnání, a proto jsem tyto odpovědi nepočítala jako správné.

Přirovnání nebylo doplněno v 34 případech (11,3 %).

## Roste jako...

SČFI 1<sup>62</sup> u tohoto přirovnání popisuje opět dvě roviny. Jedna vyjadřuje rychlost růstu, druhá růst divoký, bez výchovy. Uvedeny jsou možnosti *jako houby po dešti, jako z vody, jako vrba* pro rychlý růst. Pro růst divoký je zde uvedeno slovní spojení *jako dříví v lese*.

Správných žákovských řešení bylo v dotaznících 176 (58,7 %). Zde žáci uváděli právě *houby po dešti, z vody a dříví v lese*.

Nesprávných řešení bylo 107(35,4 %). Zde žáci doplnili např. slova *strom, já, mrak, květiny, žirafa, z mléka, houby v lese, kopretina a květina*. Jako pokus o aktualizaci vnímám variantu *roste jako z mléka*, kdy žáci aplikují představu, že mléko je zdravé. V nesprávných řešeních také vidím snahu žáků aplikovat daná přirovnání na věci, které mohou doopravdy růst (*strom, rostlina*).

---

<sup>60</sup> SČFI 1 str. 442

<sup>61</sup> Z angličtiny - podvodník

<sup>62</sup> SČFI 1 str. 462



Přirovnání nebylo doplněno v 19 případech (6,3%).

### **Tváří se jako...**

Přirovnání tváří se jako je v SČFI 1<sup>63</sup> doplněno mnoha možnostmi. Je zde bráno v potaz, zda přirovnáním vyjadřujeme pohled nevinný, nevzrušený, nechápavý, hloupý, směšný, udivený, smutný, strnulý, tajemný a mnohé další. Přirovnání *tvářit se/dívat se* by jistě mohlo být předmětem samostatné studie.

Správných řešení bylo 189 ze 302 (62,6 %). Žákům jsme uznávala tato řešení: *mrak; kakabus; čert; bubák; jako by mu ulítli včely; vrah; sfinga; na pohřbu; jako by neuměl do pěti počítat.*

Nesprávných řešení bylo 113 (37,4 %). V nesprávných žákovských řešeních bylo u tohoto slova velké množství vulgárních výrazů, některé uvedu, některé ponechám cenzurované. Žáci volili slova *klaun, kopyto, šprt, ovce, blb, idiot, prase, hovado, debil, kretén, kripl* a mnohé další. Zde jsem již nebyla překvapena, ale spíše zděšena slovníkem žáků 4. a 5. tříd. I tento fenomén by zajisté stál za prozkoumání v jiném šetření či výzkumné studii. Jako žákovské aktualizace tohoto přirovnání vnímám použitá spojení *jako když nemá signál; jako když mu nejde Wi-Fi; jako creep*<sup>64</sup>. Tyto aktualizace jsou dle mého názoru aplikovány na základě prostředí, ve které mladší generace vyrůstají.

Toto přirovnání bylo, jako jediné z této sady, doplněno vždy.

---

<sup>63</sup> SČFI 1 str. 470

<sup>64</sup> Anglické slovo popisující úlisného/slizského/podivného člověka.

### 14.2.3.2 Závěr dotazníku č. 3

S větší obtížností některých přirovnání se zvýšil i počet nevyplněných přirovnání. Celková úspěšnost doplnění těchto sedmi přirovnání byla 57,96 %.

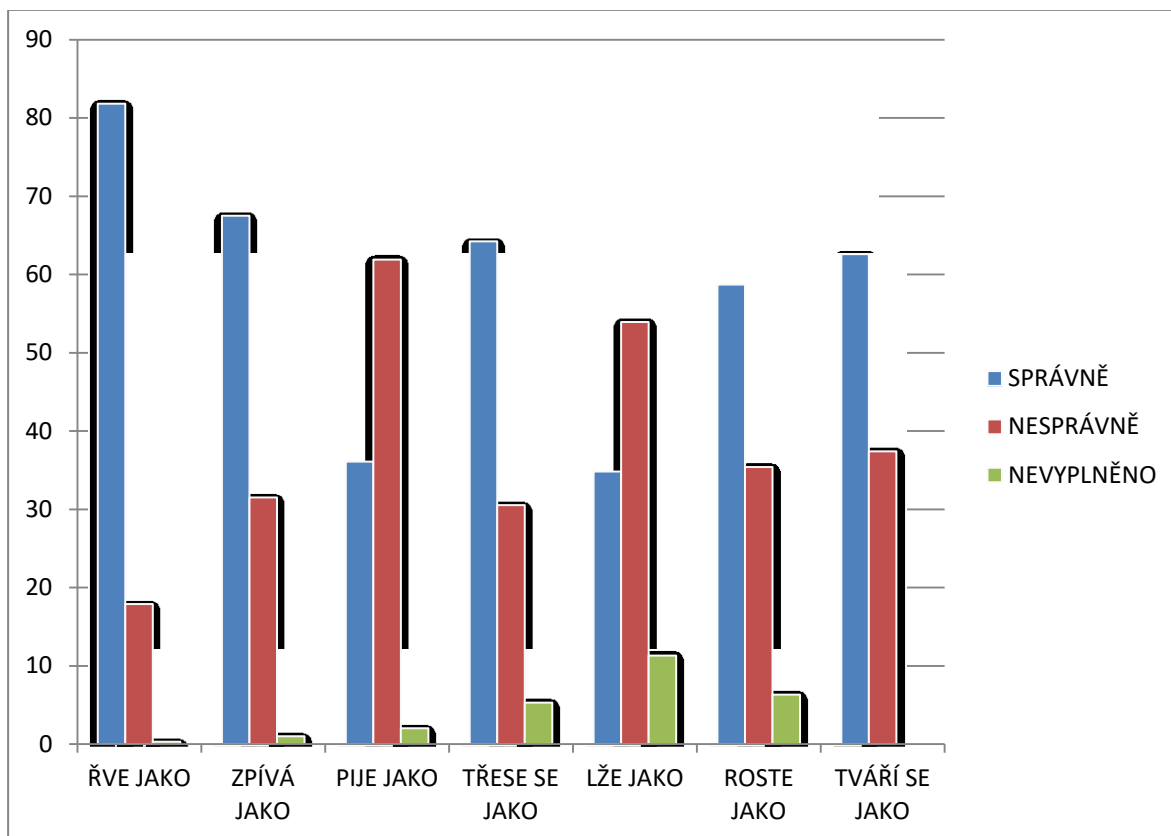
V této sadě dotazníků byla největší snaha o aktualizaci. Byl zde také největší výskyt vulgarismů. Výskyt vulgarismů zmiňovala i profesorka Čechová u výzkumu z let 2001 až 2003, její výzkum byl ovšem aplikován na starší žáky, proto jsem nepředpokládala, že se s tímto jevem setkám u žáků na prvním stupni základní školy.

Nejlepší výsledky mělo přirovnání *řve jako*, které žáci doplňovali s úspěšností 82,5 % správných odpovědí.

Nejhůře dopadlo přirovnání *lže jako* (34,8 % správných odpovědí) a *pije jako* (36,1 % správných odpovědí).

U přirovnání *lže jako* jsem sice oproti pilotnímu dotazníku odstranila spojku *když*, ale ani to nestačilo k otevření více způsobů, jak toto přirovnání doplnit. Někteří žáci si sice poradili tím, že porovnávací výraz *jako* škrtili. Těchto žáků však bylo málo a škrtnutím slova *jako* porušili strukturu předem zadaného přirovnání v dotazníku, takže jsem jejich odpovědi nepočítala jako správné. Formulace zadání, tedy uvedení *lže jako* namísto *lže jako/až*, snížila počet možností doplnění tohoto frazému. Tím se pravděpodobně snížilo i množství správných odpovědí u žáků.

V následujícím grafu, který vychází z výsledků úspěšnosti doplnění jednotlivých přirovnání žáků, lze pozorovat výsledky u všech přirovnání, které žáci doplňovali. Jak jsem psala výše, nejčastěji bylo správně doplněno přirovnání *řve jako*. Následovala přirovnání *zpívá jako* a *třeše se jako*. Nejhorší výsledky měla přirovnání *lže jako* a *pije jako*. Je zde pozorovatelné i velké množství nedokončených přirovnání *lže jako*, *roste jako* a *pije jako*.



### 14.3 Shrnutí výsledků hlavního šetření

Podle četnosti správných odpovědí ve výzkumném šetření nejlépe dopadlo přirovnání *černý jako*. Správnost odpovědí u tohoto přirovnání dosáhla 87,7 %. Nejhorší výsledky měli žáci při doplňování přirovnání *zelený jako*. Toto přirovnání bylo správně doplněno jen v 9,3 % odpovědí. Zajímavostí je, že obě tato přirovnání připodobňují stejnou vlastnost – zbarvení.

Problémem může být, že v SČFI 1 není u přirovnání *zelený jako* dostatečné množství slov, která se s tímto přirovnáním pojí. Zrovna slovo tráva, které uvedlo nejvíce žáků, se s tímto přirovnáním v SČFI 1 nepojí.

Přirovnání *zelený jako* je skvělým příkladem mé hypotézy, že se žáci pokusí o aktualizaci přirovnání za pomoci slova/slovního spojení, které odpovídá jevu uvedenému na pravé straně přirovnání. Zde žáci doopravdy vycházeli ze zeleného zbarvení trávy.

Při vyhodnocování výsledků jsem nebrala v potaz gramatické chyby, např. záměnu párových souhlásek, nesprávné koncovky podstatných jmen, nerespektování tvrdých a měkkých souhlásek, aj. Kdybych přirovnání doplněná slovy s gramatickou chybou počítala jako nesprávné výsledky, došlo by u některých přirovnání ke snížení počtu správných řešení.

Zarážející byla i úroveň vyjadřování některých respondentů. Množství expresivních a vulgárních výrazů bylo poměrně velké, jak jsem zmiňovala již výše, tento jev by do budoucna jistě stál za prozkoumáním.

## 15 Závěr empirické části

Vyhodnocování výsledků pilotního i hlavního šetření s sebou neslo mnohé problémy a otázky. U pilotního i hlavního šetření nebylo vhodně formulováno přirovnání určené k doplnění. Jednalo se o přirovnání *lže jako/až*. Toto přirovnání je samo o sobě pro žáky obtížné k doplnění a nevhodná formulace zadání u tohoto přirovnání ubrala z možností, jak toto přirovnání dokončit. I mnohé žákovské formulace odpovědí byly obtížně interpretovatelné, často i velmi nečitelně napsané.

Žáci vybraná přirovnání vyplňovali s průměrnou úspěšností 64,4 %. Velmi častým jevem byl hojný výskyt pravopisných chyb v odpovědích žáků. Jednalo se o malá písmena u vlastních jmen, chybný pravopis vyjmenovaných slov nebo třeba slov obsahujících párové souhlásky. Doplněná slova s pravopisnou chybou jsem nepočítala jako nesprávná řešení, neboť pravopisná stránka doplněných slov nebyla předmětem zkoumání mého šetření, a proto nebyly pravopisné chyby ve vyhodnocování výsledků zohledňovány.

Má hypotéza o vyšší správnosti doplnění pravých stran přirovnání vycházejících z vnější podobnosti platila na většinu přirovnání. Tato hypotéza se nepotvrdila u přirovnání *zelený jako* a *šedý jako*. U těchto přirovnání byla pozorovatelná velká snaha o aktualizaci a o doplnění slov, která jsou svým vzhledem charakteristická pro danou vlastnost – barvu.

I mnohá přirovnání, která vychází z kulturního základu, se žáci snažili aktualizovat za pomoci jim známých reálií. Tento jev jsem pozorovala zejména u přirovnání *lže jako* a *pije jako*.

Schopnost doplnit přirovnání, která vychází z kulturního základu, byla spíše nižší. Z tohoto důvodu by se učitelé při výuce měli věnovat nejen seznamování žáky s frazeologií, ale také by s nimi měli rozebírat významy jednotlivých frazémů. Neměl by být opomíjen ani nácvik využití těchto frazémů v psaném či mluveném projevu způsobem, aby si žáci mohli vyzkoušet přísloví a pranostiky zasadit do kontextu a ověřit si, že jim opravdu porozuměli.

Jeden z cílů výzkumu, tedy vytvoření pilotních dotazníků s přirovnáními a podle jejich úspěšnosti též vytvoření dotazníků pro hlavní šetření, byl splněn. Získaná data byla zanalyzována, byla vypočtena procentuální četnost správných a nesprávných doplnění přirovnání. Navíc pak byla určena i procentuální četnost nedoplněných přirovnání. Výsledky hlavního šetření odhalily mezery ve znalosti některých přirovnání i snahy o aktualizaci přirovnání na základě prostředí, ve kterém se žáci pohybují.

## Závěr

V teoretické části byla představena frazeologie jako lingvistická disciplína. Rozebráno bylo i to, s jakými dalšími obory se frazeologie může pojít. Vymezeny zde byly důležité pojmy pojící se s touto disciplínou. V jedné z kapitol teoretické části je rozebrán vznik, funkce a aktualizace frazémů. Nastíněna je i problematika využití frazeologie ve výuce, setkávání se žáků s frazémy a problematika žakovského porozumění frazeologii. Pracováno bylo s vybranými učebnicemi, na kterých je nastíněno, jak je možné frazeologii začleňovat do hodin českého jazyka. Jedna z kapitol je věnována dětské literatuře, která frazeologii žákům přibližuje.

V empirické části je proveden výzkum schopnosti žáků druhého vzdělávacího období prvního stupně základní školy doplňovat vybrané frazémy – přirovnání. Tento cíl byl splněn. Zkoumána byla i snaha o aktualizace frazémů. Pozornost byla zaměřena také na to, zda žáci dovedou přirovnání vycházející z vnější podobnosti doplnit snáze, než přirovnání vycházející z kulturního základu.

Má práce sloužila ke zjištění, zda je pro žáky druhého vzdělávacího období prvního stupně základní školy snazší doplnit přirovnání, která vychází z vnější podobnosti. Výsledky mohou sloužit nejen mně, ale i učitelům, se kterými jsem v rámci výzkumu spolupracovala. Výsledky zkoumání mně i ostatním učitelům, kteří se mnou spolupracovali, částečně ukázaly, jak žáci, které vzděláváme, dovedou doplnit vzorek vybraných přirovnání. Ukázalo se, že někteří žáci ani nejeví snahy o doplňování frazémů, které pro ně mohou být neznámé, může být bodem k zamyšlení se nad motivací žáků k práci s frazémy. Učitelé, se kterými jsem spolupracovala, dostali zpětnou vazbu v podobě řešení frazémů dle SČIF a výsledků šetření. Mnozí byli překvapeni výsledky výzkumného šetření, kdy žáci neuspěli u přirovnání, o kterých si mysleli, že jsou jednoduchá. Dvě vyučující se mnou vedli i diskuzi ohledně několika přirovnání, která vychází z barev. Došly jsme k názoru, že v SČIF opravdu chybí některá dnes používaná přirovnání, která můžeme brát již jako ustálená.

Frazeologie je obor, kterému by se učitelé v hodinách měli věnovat. Jde zde nejen o obohacování jazyka žáků, ale i o rozvíjení květnatosti vyjadřování a o předávání zkušeností a jistých mravních poučení. Mnohé frazémy jsou inspirovány historickými událostmi a osobnostmi našich dějin, proto dochází za pomoci frazeologie i k získání jistého povědomí o těchto reáliích. Frazémy nám mohou pomoci usnadnit komunikaci a obohacují naši slovní zásobu.

Jsem názoru, že jen pouhá práce s učebnicemi českého jazyka není dostatečná a učitelé by se měli frazeologie věnovat i v jiných vyučovacích předmětech, třeba v hodinách vlastivědy, kde se dají užívat frazémy pojící se k historickým událostem.

Frazémy jsou součástí naší kultury a historie, proto bychom ji měli nejen zachovávat, ale i nadále rozvíjet a zkoumat.

## Seznam použité literatury – tištěné zdroje

ČERMÁK, František, 2007. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná: Czech and general phraseology*. V Praze: Karolinum. ISBN 978-80-246-1371-0.

ČECHOVÁ, Marie a STYBLÍK, Vlastimil, 1998. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. 2. upr. vyd., v SPN-pedag. nakl. vyd. 1. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 80-85937-47-6.

ČECHOVÁ, Marie, 2011. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČECHOVÁ, Marie, 2012. *Řeč o řeči*. Lingvistika (Academia). Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2069-7.

ČERMÁK, František; HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav, 2009. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda vyd. 1. Praha: Leda. ISBN 978-80-7335-215-8.

ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav (ed.), 2009. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Voznice: Leda. ISBN 978-80-7335-216-5.

POPOVIĆ, Snežana, 2020. *Česká a srbská frazeologie: na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Studia philologica Pragensia. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-4608-4.

CVRČEK, Václav, 2010. *Mluvnice současné češtiny*. V Praze: Karolinum. ISBN 978-80-246-1743-5.

NOVOTNÁ, Anna, 2016. *Kdo se směje naposled...: druhý lehko i vážný slovník přirovnání, pořekadel a přísloví*. Ilustroval Jiří VOTRUBA. Praha: Práh. ISBN 978-80-7252-658-1.

STARÁ, Ester, 2019. *Až se ucho utrhne: 50 ilustrovaných přísloví*. Ilustroval Milan STARÝ. V Praze: Paseka. ISBN 978-80-7432-930-2.

NOVOTNÁ, Anna, 2013. *Kdo jinému jámu kopá...: lehko i vážný slovník přirovnání, pořekadel a přísloví*. Ilustroval Jiří VOTRUBA. Praha: Práh. ISBN 978-80-7252-455-6.



KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka a GREPL, Miroslav, 2012. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-624-8.

VALOUŠEK, Chrudoš, 2008. *Chrudošův mix přísloví*. Praha: Baobab. ISBN 978-80-87060-11-7.

ŠKALOUDOVÁ, Renata, 2019. *Rozumí koza petrželi?: ...a další "tosejentakřiká"*. Ilustroval Pavel KOUTSKÝ. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1473-1.

STANGL, Katrin, 2014. *Silný jako medvěd*. Modrý slon (Meander). Praha: Meander. ISBN 978-80-87596-53-1.

KOSTKA, Petr, 2022. *Proč se říká...?: vzít nohy na ramena, mít za ušima, viset na vlásku : ...lidské tělo v úslovích*. Ilustroval Josef POSPÍCHAL. V Praze: Fragment. ISBN 978-80-253-5927-3.

KOSTKA, Petr, 2016. *Proč se říká...?: Achillova pata, políbila mě múza, jablko sváru... a další antická úsloví*. Ilustroval Josef POSPÍCHAL. Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-2902-3.

KOSTKA, Petr, 2015. *Proč se říká...?: začít od Adama, šalamounské rozhodnutí, nevěřící Tomáš... a další biblická úsloví*. Ilustroval Josef POSPÍCHAL. Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-2421-9.

KOSTKA, Petr a POSPÍCHAL, Josef, 2020. *Proč se říká...?: bojovat s větrnými mlýny, království za koně, dej si bacha... a další oblíbená úsloví*. V Praze: Fragment. ISBN 978-80-253-4619-8.

KOSTKA, Petr, 2018. *Proč se říká...?: ječí jako siréna, je to sisyfovská práce, chová se barbar... a další známá úsloví*. Ilustroval Josef POSPÍCHAL. Praha: Fragment. ISBN 978-80-253-3927-5.

ŠMALCOVÁ, Markéta, 2023. *Drzý jako opice: ... a jiná veselá zvířecí přirovnání*. Vydání I. Praha: Bambook. ISBN 978-80-271-5019-9.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří, 2009. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, Jan, 2011. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3603-7.

ČERMÁK, František, 1982. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova.

ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří a MACHAČ, Jaroslav (ed.), 2009. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Voznice: Leda. ISBN 978-80-7335-217-2.

JANOVEC, Ladislav, 2020. Sociální sítě, žák a škola: social networks, students and school. *Český jazyk a literatura: časopis pro metodiku českého jazyka*. 1959-, roč. 70, č. 4, s. 157-162. ISSN 0009-0786

KAVKA, Martin a ŠKRABAL, Michal. 2018. *Hacknutá čeština: neortodoxní slovník dnešní mateřštiny*. Ilustroval Lukáš FIBRICH. Briquet. V Brně: Jan Melvil Publishing. ISBN 978-80-7555-058-3.

HENDL, Jan, 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-485-4.

LOTKO, Edvard, 1999. *Slovník lingvistických pojmů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-7076-965-4.

MLACEK, Jozef, 2007. *Štúdie a state o frazeológii*. Prešov: Katolícka univerzita v Ružomberku. ISBN 978-80-8084-239-0.

## Seznam použité literatury – učebnice českého jazyka

### Taktik

OLŽBUTOVÁ, Jana, 2016. *Hravá čeština 3: učebnice pro 3. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Ilustroval Michaela SLEZÁKOVÁ. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-004-9.

STIERANKOVÁ, Ilona, 2016. *Hravá čeština 4: učebnice pro 4. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Ilustroval Michaela SLEZÁKOVÁ. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-030-8.

HLÁSENSKÁ, Iva a OLŽBUTOVÁ, Jana, 2016. *Hravá čeština 4: pracovní sešit pro 4. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Ilustroval Michaela SLEZÁKOVÁ. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-031-5.

ČAVNICKÁ, Drahuše, 2018. *Hravá čeština 5: učebnice pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. 2. vydání. Ilustroval Michaela SLEZÁKOVÁ. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-136-7.

URBANOVÁ, Olga, 2017. *Hravá čeština 5: pracovní sešit pro 5. ročník ZŠ, v souladu s RVP*. Ilustroval Michaela SLEZÁKOVÁ. Praha: Taktik. ISBN 978-80-7563-058-2.

### Fraus

BABUŠOVÁ, Gabriela; CHLUMSKÁ, Petra; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika a ŘEHÁČKOVÁ, Arlen, 2020. *Český jazyk: učebnice pro 3. ročník základní školy*. Ilustroval Markéta VYDROVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-565-4.

BABUŠOVÁ, Gabriela; CHLUMSKÁ, Petra; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika a ŘEHÁČKOVÁ, Arlen, 2020. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 3. ročník základní školy*. 1. díl. Ilustroval Lída ŠÁMALOVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-566-1.

BABUŠOVÁ, Gabriela; CHLUMSKÁ, Petra; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika a ŘEHÁČKOVÁ, Arlen, 2020. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 3. ročník základní školy*. 2. díl. Ilustroval Markéta ŠAMALOVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-567-8.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava a NESPĚŠNÁ, Veronika, 2021. *Český jazyk: učebnice pro 4. ročník základní školy*. 1. díl. Ilustroval Ester KUCHYNKOVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-660-6.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava a NESPĚŠNÁ, Veronika, 2021. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 4. ročník základní školy*. 2. díl. Ilustroval Dana RAUNEROVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-662-0.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava a NESPĚŠNÁ, Veronika, 2021. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 4. ročník základní školy*. 1. díl. Ilustroval Dana RAUNEROVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-661-3.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava a NESPĚŠNÁ, Veronika, 2021. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 4. ročník základní školy*. 2. díl. Ilustroval Dana RAUNEROVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-662-0.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika; PÁZLEROVÁ, Lenka a VOKŠICKÁ, Jitka, 2022. *Český jazyk: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Ilustroval Milan STARÝ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-777-1.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika; PÁZLEROVÁ, Lenka a VOKŠICKÁ, Jitka, 2022. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. 1. díl. Ilustroval Galina MIKLÍNOVÁ, ilustroval Dana RAUNEROVÁ. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-774-0.

BABUŠOVÁ, Gabriela; KOSOVÁ, Jaroslava; NESPĚŠNÁ, Veronika; PÁZLEROVÁ, Lenka a VOKŠICKÁ, Jitka, 2022. *Český jazyk: hybridní pracovní sešit pro 5. ročník základní školy*. 2. díl. Ilustroval Jaroslav NĚMEČEK, ilustroval Dana RAUNEROVÁ, ilustroval Jiří VANČURA. Škola s nadhledem. Plzeň: Fraus. ISBN 978-80-7489-775-7.

### **Studio 1+1**

POTŮČKOVÁ, Jana, 2012. *Český jazyk pro 3. ročník základní školy*. 1. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 978-80-86252-506.

POTŮČKOVÁ, Jana, 2012. *Český jazyk pro 3. ročník základní školy*. 2. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 978-80-86252-513.

POTŮČKOVÁ, Jana, 2004. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*, 1. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 80-86252-337.

POTŮČKOVÁ, Jana, 2004. *Český jazyk pro 4. ročník základní školy*. 2. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 80-86252-345.

POTŮČKOVÁ, Jana, 2006. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. 1. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 80-86252-38-8.

POTŮČKOVÁ, Jana, 2006. *Český jazyk pro 5. ročník základní školy*. 2. díl. Brno: Studio 1+1. ISBN 80-86252-39-6.

#### **Učebnice nakladatelství Nová škola – DUHA s.r.o.**

ANDRÝSKOVÁ, Lenka a JANÁČKOVÁ, Zita, 2012. *Český jazyk 3: učebnice pro 3. ročník základní školy*. Ilustroval Alena BAISOVÁ. Duhová řada. Brno: Nová škola. ISBN 978-80-87591-10-9.

JANÁČKOVÁ, Zita; KIRCHNEROVÁ, Ilona a ONDRÁŠKOVÁ, Karla, 2013. *Český jazyk 4: učebnice pro 4. ročník základní školy*. Ilustroval René BAČA, ilustroval Alena BAISOVÁ. Čtení s porozuměním. Brno: Nová škola. ISBN 978-80-87591-28-4.

FABIÁNOVÁ, Ivana; KIRCHNEROVÁ, Ilona a JANÁČKOVÁ, Zita, 2014. *Český jazyk 5: učebnice pro 5. ročník základní školy*. Ilustroval René BAČA, ilustroval Alena BAISOVÁ. Duhová řada. Brno: Nová škola. ISBN 978-80-87591-42-0.

#### **Učebnice českého jazyka od nakladatelství SPN**

HOŠNOVÁ, Eva; ŠMEJKALOVÁ, Martina; VAŇKOVÁ, Irena a BURIÁNKOVÁ, Milada, 2014. *Český jazyk pro základní školy 3*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-538-9.

HOŠNOVÁ, Eva; ŠMEJKALOVÁ, Martina a VAŇKOVÁ, Irena, 2022. *Český jazyk 4 pro základní školy*. 2. vydání. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost. ISBN 978-80-7235-650-8.

HOŠNOVÁ, Eva a kol., 2010. *Český jazyk 5 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 978-80-7235-453-5.

## Seznam elektronických zdrojů

[https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/RVP-ZV\\_2017\\_%C4%8Derven-2.pdf](https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/RVP-ZV_2017_%C4%8Derven-2.pdf),

dostupné 14. dubna 2024

<https://www.instagram.com/volekamo/>, dostupný 3. března 2024.

<https://www.instagram.com/cestina20/>, dostupné 8. března 2024.

<https://www.ceskaprirovnani.cz/>, dostupné 9. února 2024.

Ústav pro jazyk český. (2012). Akademický slovník současné češtiny. Dostupné 3. dubna 2024, z

<https://slovníkcestiny.cz/>

## **Seznam příloh**

Příloha 1 - Obrázkové přílohy –Instagramový účet Čeština2.0

Příloha 2 - Obrázkové přílohy – Instagram Petra Stohwassera

Příloha 3 - Obrázkové přílohy - cvičení z učebnic českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ

Příloha 4 - Pilotní dotazník

Příloha 5 – Žákovská řešení pilotních dotazníků

Příloha 6 – Dotazník č. 1

Příloha 7 – Ukázka žakovských řešení dotazníku č. 1

Příloha 8 – Dotazník č. 2

Příloha 9 – Ukázka žakovských řešení dotazníku č. 2

Příloha 10 – Dotazník č. 3

Příloha 11 – Ukázka žakovských řešení dotazníku č. 3

## Obrázkové přílohy – instagram

### Příloha číslo 1 - Instagramový účet Čeština2.0





## Příloha číslo 2

### Instagram Petra Stohwassera

# Plejerka

Hráčka

*„Kristýna je výborná plejerka.“*

#volekamo

# Vystoupit z komfortní

zóny

*„Úspěch přijde, až vystoupíte  
z komfortní zóny.“*

#volekamo

# Můj mozek nemozkuje

Komentář při nechápání, udivení

*„Cože??  
Můj mozek nemozkuje.“*

#volekamo

# To mi žíly netrhá

Nevadí mi to, nezajímá mě to

*„Hele, tak to mi žíly netrhá.“*

#volekamo

# Získáváš bludišťáka

Původní hláška z dětské soutěže Bludiště;  
když něco víš/uhodneš/vyluštíš

*„Dobře ty. Získáváš (zlatého)  
bludišťáka.“*

#volekamo

# Rizz

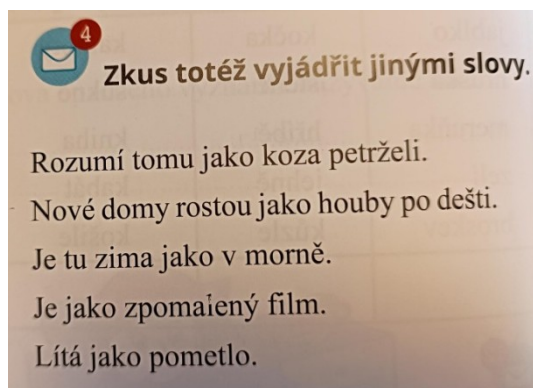
Umění „balit“ (zaujmout), charisma

*„1: Jsem jí řek', jestli není  
Netflix, protože bych se na ni  
díval celej den.  
2: Kámo, neskutečnej rizzer jsi.“*

#volekamo

### Příloha 3 - Obrázkové přílohy - cvičení z učebnic českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ

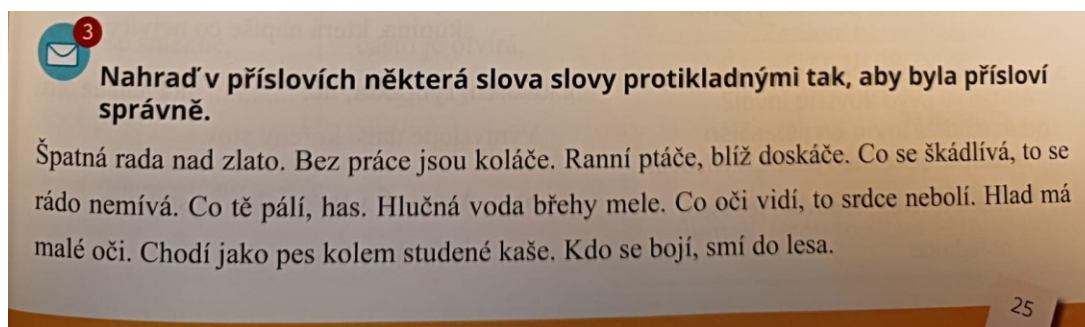
Obrázek 1



**4** Zkus totéž vyjádřit jinými slovy.

Rozumí tomu jako koza petrželi.  
Nové domy rostou jako houby po dešti.  
Je tu zima jako v morně.  
Je jako zpomalený film.  
Lítá jako pometlo.

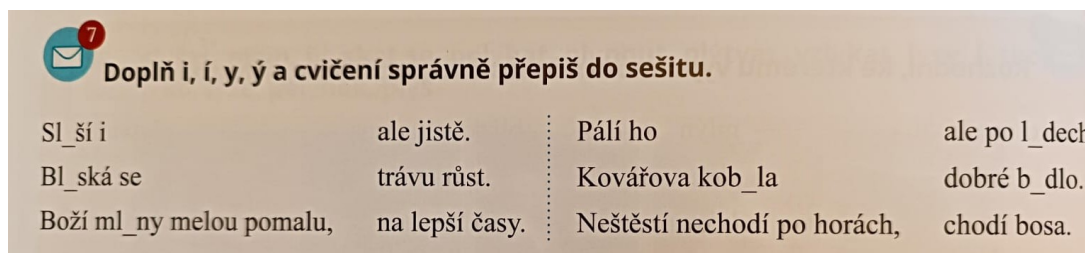
Obrázek 2



**3** Nahrad v příslovích některá slova slovy protikladnými tak, aby byla přísloví správně.

Špatná rada nad zlato. Bez práce jsou koláče. Ranní ptáče, blíž doskáče. Co se škádlívá, to se rádo nemívá. Co tě pálí, has. Hlučná voda břehy mele. Co oči vidí, to srdce nebolí. Hlad má malé oči. Chodí jako pes kolem studené kaše. Kdo se bojí, smí do lesa.

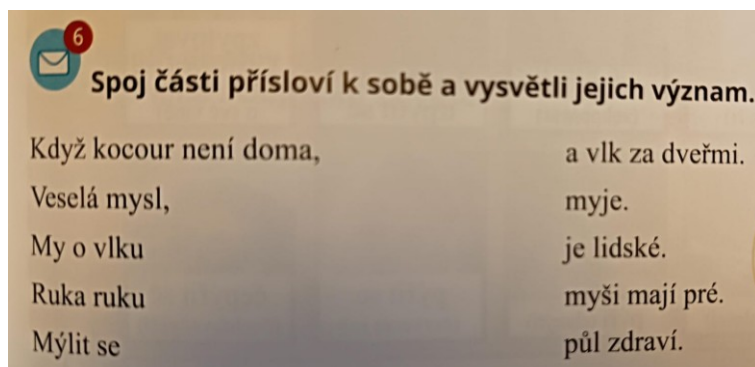
Obrázek 3



**7** Doplň i, í, y, ý a cvičení správně přepiš do sešitu.

Sl_ší i	ale jistě.	Pálí ho	ale po l_dech.
Bl_ská se	trávu růst.	Kovářova kob_la	dobré b_dlo.
Boží ml_ny melou pomalu,	na lepší časy.	Neštěstí nechodí po horách,	chodí bosa.


Obrázek 4



**6** Spoj části přísloví k sobě a vysvětli jejich význam.

Když kocour není doma,	a vlk za dveřmi.
Veselá mysl,	myje.
My o vlku	je lidské.
Ruka ruku	myši mají pré.
Mýlit se	půl zdraví.

Obrázek 5


 **Urči pád vyznačených podstatných jmen.**  
**Ptej se takovou pádovou otázkou, abys odpověděl daným slovem.**

**Vzor:**  
 Bez práce nejsou **koláče**. **Kdo? Co?...**nejsou bez práce? Koláče.







Boží mlýny melou pomalu, ale jistě. Lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše.  
 Co je šepetem, to je s čertem. Jablko nepadá daleko od stromu.  
 Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Darovanému koní na zuby nehled'.  
 Co můžeš udělat dnes, neodkládej na zítek. Hlad má velké oči.

Obrázek 6

f) Proč s ním kamarádím?


 **Doplň přirovnání.**

Popis má být výstižný, přesný, názorný. Nejprve popisujeme znaky důležité, nápadné, potom teprve znaky méně důležité. Pro názornost můžeme využít různá přirovnání.

Je vysoký jako...  Je kyselý jako...   
 Je chytrý jako...  Je pilný jako...   
 Je rychlý jako...  Je usměvavý jako... 

87

Obrázek 7

 **Vyber slova, která vystihují rčení.**

**a)**

odrostl dětským střevíčkům	a) byl pracovitý	b) vyrostl	c) byl líný
nebyl lechtivý na práci	a) neměl kde bydlet	b) byl hladový	c) byl pracovitý
měl srdce na dlani	a) měl hlad	b) byl dobrosrdečný	c) byl líný
měl střechu nad hlavou	a) byl v nouzi	b) třásl se zimou	c) měl kde bydlet
rád přiložil ruku k dílu	a) byl pracovitý	b) nudil se	c) říkal pravdu

**b)**

chytat lelky	a) říci pravdu	b) nudit se	c) utéct
klepat kosu	a) třást se zimou	b) být pracovitý	c) mít hlad
mít hlavu v oblacích	a) být v nouzi	b) snít	c) mít potíže
prásknout do bot	a) utéct	b) třást se zimou	c) vyrůst
přiznat barvu	a) mít chuť na jídlo	b) pracovat	c) říci pravdu

Obrázek 8

**6 Spoj části přirovnání, které k sobě patří. Vysvětli.**

P__lný jako	vlk.	T__chý jako	ve__.
Dut__ jako	l__ška.	B__strý jako	r__ba.
Pomalý jako	včelka.	L__ný jako	straka.
Hladový jako	hlem__žd.	P__šný jako	r__s.
Ch__trý jako	paře__.	Krade jako	pá__.

a | Znáš nějaká další přirovnání?  
b | Podle čeho přirovnání asi vznikla?  
c | Doplň vynechaná písmena a cvičení napiš.

Obrázek 9

**8 Jsou tato přísloví správně?**

Večerní ptáče dál doskáče.  
Nakresli si to za uši.  
Každý začátek je lehký.  
Lež má krátké ruce.

a | Oprav chybná slova ve větách a věty napiš.  
b | Vysvětli, co jednotlivá přísloví znamenají.  
c | Znáš další přísloví?

Obrázek 10

**5 Co znamenají tato lidová rčení? Spoj, co k sobě patří.**


Ani pes by to nežral.	Má se velmi špatně.
Chcíp tam pes.	Místo, kde se nic neděje.
Ani pes po něm neštěkne.	Svěřil něco nesprávnému člověku.
Svěřil maso psovi.	Venku je špatné počasí.
Ani psa by nevyhnal.	Jídlo, které se nedá jíst.
Má se pod psa.	O člověku, na kterého si nikdo ne- vzpomene.

Obrázek 11

**14** **Doplň a vysvětli přirovnání. Vybarvi včelku.**

Je pilná jako v \_\_\_\_\_ a.  
Je mazaná jako l \_\_\_\_\_ a.  
Má oči jako p \_\_\_\_\_ y.  
Je jako s \_\_\_\_\_ n v porcelánu.  
Je ospalý jako k \_\_\_\_\_ ě.  
Má vlasy černé jako h \_\_\_\_\_ n.

**Vzpomeň si na další přirovnání nebo vymysli nová.** \_\_\_\_\_




Obrázek 12

**9** **Doplň názvy zvířat do následujících přirovnání.**

Má hlad jako \_\_\_\_\_ . Je šp\_navý jako \_\_\_\_\_ .  
Je p\_lný jako \_\_\_\_\_ . Vrtí se jako p\_tel \_\_\_\_\_ .  
Je chudý jako \_\_\_\_\_ . Je zdravý jako \_\_\_\_\_ .  
Je mokrá jako \_\_\_\_\_ . Sl\_ší jako \_\_\_\_\_ .

**Nápověda:** rysblechamyšvčelkalevmyšpraserybička



Obrázek 13

• Ve **frazeologismu** ztrácejí slova původní význam a nabývají nový, často přenesený význam.

• **Metafora** – v jediném pojmenování spojuje 2 významy na základě vnější podobnosti. Používá se v poezii, např. zuby pily, zub času.

► **1. Říkej, co k sobě patří.**

strkat do něčeho nos	vše je dohodnuté
připadat si jako páté kolo u vozu	přiznat pravdu
prodávat něco za babku	postupovat správně
už je ruka v rukávě	bude lépe
být na dobré cestě	připadat si zbytečný
dostat čočku	znenadání
jít s barvou ven	prodávat něco levně
klobouk dolů	být na obtíž
má děravé ruce	starat se o něco zbytečně
blýská se na lepší časy	dostat vynadáno
být trnem v oku	vzdát se
blesk z čistého nebe	zaslouží si obdiv
hodit flintu do žita	lenošit
chytat lelky	je nešikovný

► **2. Odpor...**

Obrázek 14

► 5. Souhláskové skupiny a změny v nich

**Doplň jednu nebo dvě souhlásky.**  
 Ro\_\_ kvetlé růže krásně voněly. Slunce se ro\_\_ ářilo. Léčil se na infekčním o\_\_ ělení.

**Doplň jedno nebo dvě -n-.**  
 dřevě\_\_ é domy, kame\_\_ é sochy, hroznové víno z vi\_\_ ice, neví\_\_ á oběť, to je vi\_\_ ík

**Doplň předložku s (se), z (ze), bez.**  
 \_\_ poctivostí nejdál dojdeš. \_\_ práce nejsou koláče. Měl \_\_ pekla štěstí.

**Doplň předponu s-, z-.**  
 Jablka \_\_ červenala a \_\_ padla. Přetížená větev se \_\_ lomila. Ježek se \_\_ točil.

**Doplň předponu s-, z-, vz-.**  
 Pestrá \_\_ trava je zdravá. \_\_ tmívalo se. Vítr se \_\_ tišil. Obilí \_\_ klíčilo. \_\_ pomněli si.

Obrázek 15

4 Spoj obě části přísloví.

Lepší vrabec v hrsti,	létají třísky.
Kdo chce psa bít,	nežli holub na střeše.
Když se kácí les,	dál doskáče.
Kde nic není,	hůl si vždy najde.
Ranní ptáče	ani smrt nebere.

► Dokážeš přísloví vysvětlit? Dopiš k přísloví písmeno vysvětlení.

A Při práci může vzniknout i škoda.  
 B Vstávej brzo, uděláš více práce.  
 C Když chceš někomu ublížit, vymyslíš si důvod.  
 D To je velká bída.  
 E Spokoj se s tím, co máš.

18

Obrázek 16

**3 Doplně do přirovnání názvy zvířat.**

Je líný jako \_\_\_\_\_ . Je mokrý jako \_\_\_\_\_ .  
 Jde pomalu jako \_\_\_\_\_ . Má sílu jako \_\_\_\_\_ .  
 Má paměť jako \_\_\_\_\_ . Je vlezlý jako \_\_\_\_\_ .  
 Je pilný jako \_\_\_\_\_ . Je hladový jako \_\_\_\_\_ .  
 Je pyšný jako \_\_\_\_\_ . Je chytrý jako \_\_\_\_\_ .



obrázek 17

**4 Zkus vysvětlit ustálená slovní spojení.**

**VZOR:** krkavčí matka = špatná matka

kočičí zlato = \_\_\_\_\_  
 labutí píseň = \_\_\_\_\_  
 sisyfovská práce = \_\_\_\_\_  
 Achillova pata = \_\_\_\_\_  
 psí oči = \_\_\_\_\_  
 krokodýlí slzy = \_\_\_\_\_  
 má dlouhé prsty = \_\_\_\_\_  
 aprílové počasí = \_\_\_\_\_  
 jepičí život = \_\_\_\_\_  
 žabomyší válka = \_\_\_\_\_


**► KVÍZ**

<p><b>MÁ BOTY Z TOULAVÉHO TELETE.</b></p> <p>A Má nekvalitní obuv.                  B Má velmi kvalitní obuv.                  C Rád se toulá.</p>	<p><b>NOSIT DŘÍVÍ DO LESA.</b></p> <p>A Věnuje se ornitologii.                  B Dělá zbytečnou práci.                  C Pomlouvá někoho.</p>
<p><b>SPÍ JAKO DUDEK.</b></p> <p>A Chrápe.                  B Tvrdě spí.                  C Má lehké spaní.</p>	<p><b>VZAL MU VÍTR Z PLACHET.</b></p> <p>A Okradl ho.                  B Pokazil mu jeho plány.                  C Uspal ho.</p>

51

obrázek 18


**2 Slož správně pranostiky.**




1	Na svatou Barboru	zima lidí hodně zkruší.
2	O svatém Mikuláši	hojnost vína, ovoce.
3	Když na Mikuláše prší,	saně do dvoru.
4	Jasně Vánoce -	bude příští rok hubený.
5	Svatá Lucie	často snížek prší.
6	Není-li prosinec studený,	nocí upije.

80

Obrázek 19


**13**  **Doplň vhodná slova a vysvětli, co přirovnání znamenají.**

Lék je hořký jako...	Jablko je sladké jako...
Rudolf je pyšný jako...	Adam přišel mokrá jako...
Karel je pilný jako...	Jazyk má ostrý jako...




*Pelyněk pravý*

Obrázek 20

**16**  **Doplň i, í, y, ý. Najdi ve třídě spolužáka, který je:**

rovn__ jako jedle,	piln__ jako včela,
vysok__ jako topol,	ohebn__ jako prut,
mlsn__ jako kocour,	č__pern__ jako veverka,
ch__tr__ jako liška,	neposedn__ jako š__dlo.



■ Kolik i, í, y, ý budeš doplňovat, když budeš mluvit o spolužačce?


Obrázek 21




**12** **Doplň i, í, y, ý. Vysvětli přirovnání a přísloví.**

V\_\_sí na něm jako kl\_\_ště. Má tváře jako s\_\_sel. Je huben\_\_ jako v\_\_žle.  
Je chud\_\_ jako kosteln\_\_ m\_\_š. Je hb\_\_tý jako kamz\_\_k. Plazí se jako  
hlem\_\_žd'. M\_\_l\_\_ti se je l\_\_dské. Kovářova kob\_\_la chodí bosa. P\_\_šný jako páv.  
S\_\_lný jako b\_\_k.

Obrázek 22

**9** **Doplň i, í, y, ý a vhodné slovo podle obrázku.**




Dědeček je moudr__ jako _____	
Mart__na mlč__ jako _____	_____
Rad__m je pevn__ jako _____	_____
H__nek je červen__ jako _____	_____





Obrázek 23

**5** Doplň chybějící písmena a spoj, co k sobě patří. Potom vysvětli, co věty znamenají.

Pýcha předch___zí	oč___.			
Syt___ hladovému	r___že.			
Stra___ má velké	nesp___lí.			
Trp___ livost přináš___	dun___.			
Mrá___ kopřivu	kolá___e.			
Prázdný su___ nejvíce	pá___.			
Be___ práce nejsou	nev___ří.			

Procvičuj si více na [www.skolasnadhledem.cz](http://www.skolasnadhledem.cz), zadej kód 566 019.

Obrázek 24

**3** Škrtni chybně užitá slova a nad ně napiš správná slova.

Dvakrát měř a jednou sázej. Darovanému koni na zuby neťukej. Kam nechodí slunce, tam chodí opravář. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní zametá. Nechval dne před svačinou.

Mluviti stříbro, mlčeti železo. Jak se do lesa volá, tak se z lesa práší. My o vlku a jezevec za dveřmi. S poctivostí nejdál doneseš. Co můžeš udělat dnes, nech na zítřek.

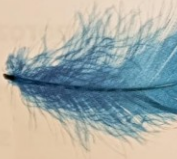
■ Vysvětli přísloví.

Obrázek 25

**22** Doplň párové souhlásky.

Každý začátek je tě\_\_ký. Opakování je ma\_\_ka moudrosti.  
Le\_\_ má krá\_\_ké nohy. Dobrá hospodyňka pro pírko  
i přes plo\_\_ skočí. Neha\_\_, co tě nepálí!  
Na jazyku me\_\_, a v srdci le\_\_.

■ Skloňuj slovo **hospodyňka**. Pomůže ti přehled pádů na straně 18.  
■ Vysvětli, co jednotlivá přísloví znamenají.




Obrázek 26

**6** Doplň **i, í, y, ý**. Ve čtvrtém větěm celku vyznač základní skladební dvojici.

Magické kouzlo Vánoc je dotvářeno různými zvyklostm\_\_\_\_  
a pověrám\_\_\_\_. V tomto obdob\_\_\_\_ se setkáváme rovněž  
s pranostikam\_\_\_\_.

Tmavé Vánoce – světlé stodol\_\_\_\_. Svatá Barbora vyhání  
dřív\_\_\_\_ ze dvora. Jaké zim\_\_\_\_ v prosinci, taková tepla  
v červnu. Padá-li na Boží hod vánoční sních, hodně obil\_\_\_\_ bude na pol\_\_\_\_ch. Mnoho sněhu  
v prosinci – mnoho ovoce a tráv\_\_\_\_. Jsou-li vrb\_\_\_\_ o Vánocích plné rampouchů, bývají  
o Velikonocích plné kočíček. Na svatou Lucii jasný den, urodí se konop\_\_\_\_ a len. Je-li  
prosinec mírný a vlhý, nenadělá nám zima těžké hlav\_\_\_\_.






■ Podtrhni podstatná jména ve tvaru 2. p., č. mn.

Obrázek 27

**6** Vyhledej v příslovích číslovky a urči jejich druh.

Devatero řemesel, desátá bída. Když se dva perou, třetí se směje. Ryba a host třetí den páchnou. Kolik řečí umíš, tolikrát jsi člověkem. Jedna chyba sto jiných za sebou táhne. Stokrát nic umořilo vola. Mnoho psů, zajícova smrt. Kdo šetří, má za tři. Dvakrát měř, jednou řež.

■  Vyber si jedno přísloví a vysvětli ho. V jaké situaci bys ho použil/a?


■  V kolika jazycích umíte napočítat do tří ( do deseti)?

Obrázek 28

**15** Doplň předložky **s, z**. Podle uvedeného data vyhledej v kalendáři vlastní jméno a doplň jeho správný tvar.

Na svatého \_\_\_\_\_ (12. 3.) den \_\_\_\_ nocí v jedné míře. Svatý \_\_\_\_\_ (29. 9.) všechno \_\_\_\_ polí spálí. Červen červený jako \_\_\_\_ růže květ. Svatá \_\_\_\_\_ (15. 10.) \_\_\_\_ rosičky nadělává perličky. Dávej \_\_\_\_ rozumem, ber \_\_\_\_ rozvahou. \_\_\_\_ čistého pramene plyne čistá voda. Žádný učený \_\_\_\_ nebe nespádl. Kdo \_\_\_\_ čím zachází, tím také schází. Jako by mu \_\_\_\_ oka vypádl.


■ Vyber si některý z uvedených větých celků a vysvětli jeho význam.

 Vyber mezi podstatnými jmény ve cvičení 15 slova s více významy.


Obrázek 29

**14** Přečti si pozorně text.

Paní učitelka má:  
**anténky** jako rádio (aby mohla zachytit opisování),  
**uši** jako zajíc (aby lépe slyšela, kdo napovídá),  
**nohy** jako gazela (aby mohla hned přiběhnout k tvé lavici),  
**paměť** jako slon (aby si pamatovala zadané úkoly),  
**oči** jako rys (aby tě mohla nepozorovaně sledovat).  
(podle Béatrice Rouerové)



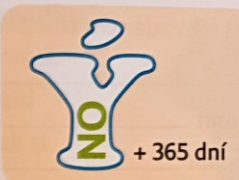
■ **A co všechno umí vaše paní učitelka / váš pan učitel? Tvoř větné celky podobné tomu, co sis právě přečetl/a.**  
**Vzor:** Paní učitelka má ruce jako chobotnice (aby stihla všechny naše sešity opravit).

■  **Vymýšlej podobná přirovnání o žácích.**

Obrázek 30

**15** Vyber jednu z možností.

Pranostika je: a) lidová tradice  
b) lidové pořekadlo o předpovědi počasí  
c) lidová báseň o zvířatech



■ **Přečti si pranostiky a vysvětli je.**

Novoroční noc světlá a tichá, bez deště a větru – dobrý rok.

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Jakým kdo je na Nový rok, takový bude po celý rok.

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_


■ **Napiš, co asi dělal na Nový rok ten, kdo potom chodil celý rok do knihovny.**

\_\_\_\_\_

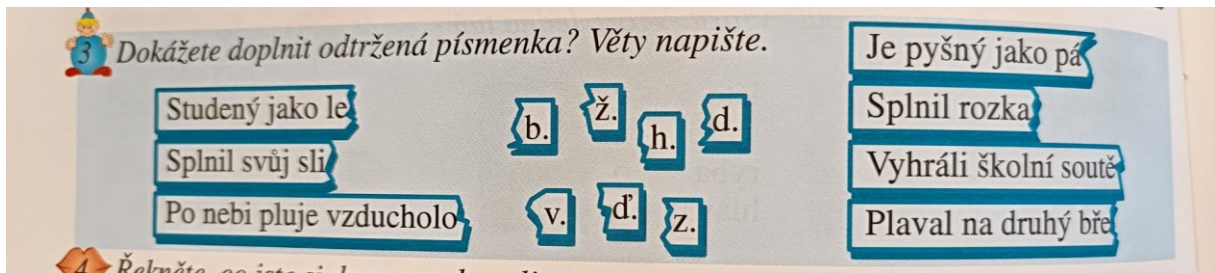
Obrázek 31

**6** Doplň do přirovnání vhodná přídavná jména mužského rodu.

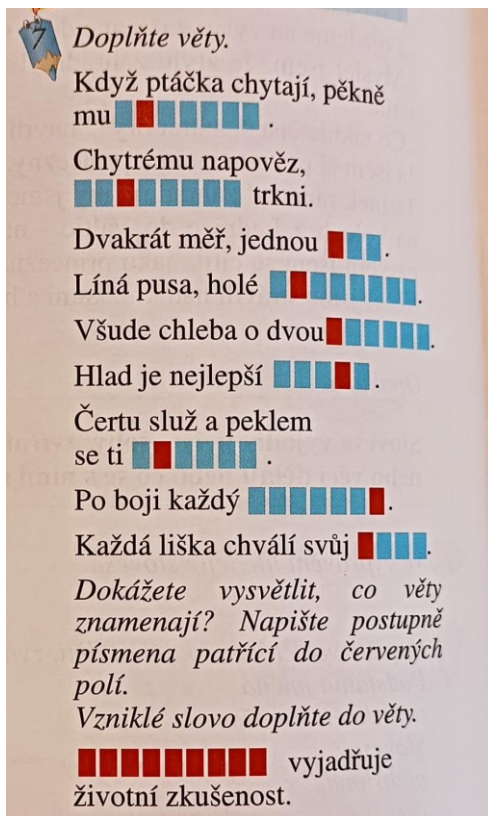
je _____ jako liška	je _____ jako opice
je _____ jako sova	je _____ jako páv
je _____ jako had	je _____ jako rak
je _____ jako osel	
je _____ jako blesk	
je _____ jako hlemýžď	
je _____ jako laň	
je _____ jako pes	
je _____ jako veš	



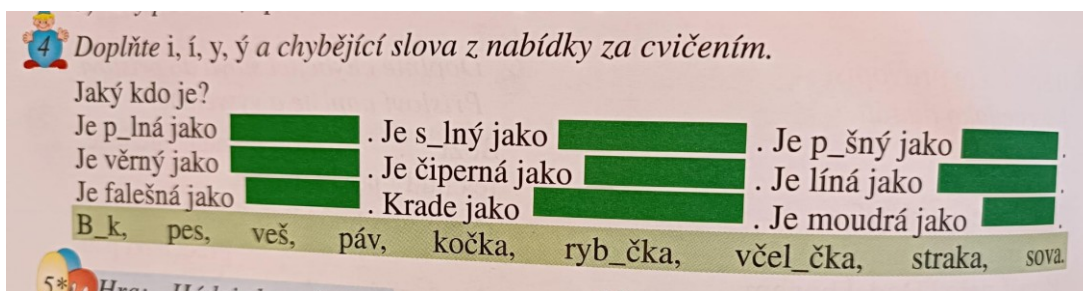
Obrázek 32



Obrázek 33




Obrázek 34



Pracovní sešit  
díl 1., strana 16.

## Opakování - vyjmenovaná slova po B

**1** **Návštěvník**  
 "Že nevíte, kdo přebývá ve starobylém příbytku pod babykou," dobýval z nás znalosti Lolík.  
 "Zbytečná otázka, babička Všečeková," odbyla ho Fína.  
 "Kdyby jen ona. Taky Pepánek," zvedl obočí Lolík. "A ještě kluk, který vypadá jako bidlo. Zbyněk. Nebo Zbyšek?"  
 Zbystřili jsme. Kdyby byly prázdniny, nebylo by to bývalo nic neobyčejného. Ale teď?  
 Kiki však hbitě přišla věci na kobytku.  
 "Ve městě řadí chřipka. Asi zavřeli školu. Pepánek má tady pít bylinkový čaj a pobytem u nás zesílit."  
 "Vždyť je silný jako býk."  
 Ať tak či tak, bylo jisté, že Pepánek tu bude nějaký čas bydlet s námi.



**2** **Zopakujte si.**  
 Po obojetných souhláskách B, F, L, M, P, S, V, Z se píše y/ý  
 - ve všech tvarech slov vyjmenovaných,  
 - ve slovech s nimi příbuznými,  
 - v koncovech některých slov (budeme probírat později).  
 V ostatních slovech píšeme po obojetných souhláskách i/í.

Vyjmenovaná slova po B jsou: **být, obyčejný, bystrý, bylina, kobyta, býk, babyka, Bydžov, Přibyslav, Hrabyně, Bylany, Zbyněk, Zbyšek.**

**Pozor!** **být** (existovat) x **bít** (tlouci)  
**bydlo** (bydliště) x **bidlo** (dlouhá tyč)  
**býlí** (plevel) x **bílý** (mající bílou barvu)

**3** **Pracujte s článkem.**  
 a) Vypište vyjmenovaná slova po B, jejich tvary a slova s nimi příbuzná.  
 b) Ke každému vypsání slovu říkejte další slova s ním příbuzná.  
 c) Odůvodněte y, ý, í, í po B ve slovech z článku.  
 d) Vysvětlete význam modře podložené věty a částí vět.  
 e) Popište, jak vypadá kluk "jako bidlo".

Obrázek 36

## Opakování - vyjmenovaná slova po P

Pracovní sešit  
díl 1., strana 19.

7 Šikulové, doplňte a napište přísloví. Vysvětlete je.  
Kdo jinému jámu..., ...  
Jak se do lesa..., ...  
Oko za oko, ...  
Tak dlouho se chodí..., ...

8 Doplňte i, í, y, ý, cvičení napište a vysvětlete žlutě podložená přísloví.  
Kobla si zranila psk pchlavou bllnou. Popš ptakopška. Pcha předchází pád.  
Na hrubý pytel hrubá záplata. Spřitněve, neopřusuj! Lza se přřila jako pvoňka. Vřlk  
zbl Karlíka a teď zpřtuje svědomí a pšká. Koupřl si řnkovaný sešit s přjákem. Pořká  
přlulky proti kašli. Na přru se třpřtí kapřčky vody. Na břdle sedí vrabec a řepřří se.  
Zpřvala přsničku o slepřče Ppalce. Klopřtal přsřitou přřinou. Fřřp má přhy  
na oblřčejí.

Obrázek 37

11 Ke každé větě ze žlutého rámečku vyberte větu z oranžového rámečku, jejíž smysl je podobný.

Jazyk jako břitva.	Není růže bez trní.
Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.	Nemá pro slovo daleko.
Všechno má svůj rub a líc.	Na hrubý pytel hrubá záplata.

Obrázek 38

6 Tři úkoly pro chytré hlavy.

1. úkol: Doplňte slova, která se rýmují.  
kočička - ?    jásat - ?    hrát - ?    květ - ?

2. úkol: Dokončete přirovnání.  
Je zdravý jako ? . Krade jako ? . Je pyšný jako ? . Je to jasné jako ?

3. úkol: Slovu chřadl se nejvíce blíží vyjádření  
a) rozzlobil se,  
b) urazil se,  
c) byl nejraději sám,  
d) zhoršovalo se mu zdraví.

Obrázek 39

10 Tři úkoly pro chytré hlavy.

1. úkol: Uveďte slova protikladná k následujícím slovům.

ohnutý      pozdě      svědomitý      široký

2. úkol: Ke každému z následujících slov řekněte jedno slovo stejného nebo podobného významu.

černokněžník      starobylý

3. úkol: Doplňte rčení.

Vrána k \_\_\_\_\_ sedá. Vzal nohy na \_\_\_\_\_. Na hrubý pytel hrubá \_\_\_\_\_.

Obrázek 40

12 a) Vysvětlete význam rčení. b) Vypište zájmena a určete jejich druh.

Kdo nic nedělá, nic nepokazí. Co je moje, to je tvoje. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.

Obrázek 41

## Opakování

Pracovní sešit  
díl 2., strana 23.

1\* **Nový soused**

V pondělí ráno přišel Pěťa s novinou: „V neděli se do sousedního domku nastěhovali nějací noví. Mají kluka. Viděl jsem ho pobíhat po zahradě. Ale bude to asi pěkný náfuca. Volal jsem na něj přes plot, ale on se ani neotočil.“

V úterý přišel první hodinu se Sněhurkou do třídy drobný světlavý hoch s velkýma modrýma očima.

„To je on!“ rozkládal důležitě Pěťa rukama na všechny strany, divže nepřevrátil lavici.

„To je ten nový, ten náfuca.“

„To je Lukáš,“ představila hoča Sněhurka. „Zkusí chodit do naší třídy. Lukáš neslyší. Buďte mu nápomocní a přijměte ho mezi sebe.“

Pěťa vytřeštil oči a pak je rychle sklopil. Byl rudý jako rak a uši mu jen hořely. Sněhurka se rozhlédla po třídě a vedla Lukáše přímo k Pěťově lavici.

„To je Pěťa, Lukáši. Jistě si budete dobře rozumět. Pěťa je dobrý kamarád,“ řekla a podivně při tom šermovala rukama.

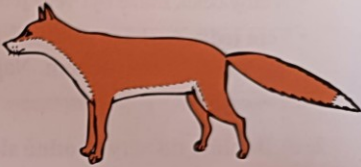
2 Pracujte s úvodním textem.

- V červeně podtržené části určete slovní druhy.
- Zdůvodněte žlutě podložené pravopisné jevy.
- V prvních čtyřech větách najděte podmět a přísudek. Jaký je podmět? Jaký je přísudek?
- Najděte slova stejného významu ke slovu chlapec.
- K modře podloženým slovům řikejte slova opačného významu.
- Vysvětlete význam zeleně podtržených vět a řekněte je vlastními slovy.

Obrázek 42

**SLOH – POPIS ZVÍŘETE**


1. Za pomoci obrázku popište, jak vypadá liška. Uveďte také, kde žije a čím se živí. Napište si jednoduchou osnovu. Můžete pracovat ve dvojicích.



2. a) Doplňte přirovnání. Využijte slova z nabídky.  
Je chytrý jako \_\_\_\_\_. Mám hlad jako \_\_\_\_\_.  
Má zrak ostrý jako \_\_\_\_\_. Bručíš jako \_\_\_\_\_.

Nabídka: *rys, vlk, medvěd, liška.*


b) Vyberte společně 10 slov, která se vztahují ke slovu *les*. Napište je na tabuli. Každý sám přepište slova do sešitu v abecedním pořadí.



str. 12–15

Obrázek 43

3. a) Řekněte, jaké písmeno napíšete v neúplných slovech.  
Není všechno zlato, co se třp\_tí.  
Roznesli jsme je na kop\_tech.  
Nekupuj zajíce v p\_tli.




b) Uvedená přísloví a rčení zkuste vysvětlit.

Obrázek 44

3. Přečtete si jarní lidové pranostiky. Dokážete je vysvětlit?

Březen, za kamna vlezem.  
O svatém Tomáši bředne sníh na kaši.  
Na svatého Řehoře čáp letí přes moře, líný sedlák, který neoře.




84

Obrázek 45

1. Opravte přísloví, vyznačená slova nahraďte vhodnými slovy souznačnými.

Jak se do lesa *křičí*, tak se z lesa ozývá.  
Kdo jinému *díru* kopá, sám do ní padá.  
Lež má krátké *končetiny*, daleko neuteče.





Obrázek 46

**30. a) Řekněte, jaké písmeno doplníte v neúplných slovech.**

Má jaz\_k ostr\_ jako bř\_tva.

Má mlsn\_ jaz\_ček. Co na srdc\_, to na jaz\_ku.

**b) Uvedené přirovnání a lidová rčení zkuste vysvětlit.**

Obrázek 47

**2. a) Složte části přísloví. Doplňte neúplná slova a přísloví ve správném znění napište.**

Le\_ má krátké nohy,

Co se v mládí naučíš,

Je tma,

Mám hla\_

Čí chleba jíš,

Kolik jazyků znáš,

Boží ml\_ny melou pomalu, toho p\_seň zp\_vej.

tolikrát jsi člov\_kem.

že b\_ch hřeb\_ky pol\_kal.

ve stáří jako kd\_ž najdeš.

ale j\_stě.

jako v pytl\_

daleko neuteče.



**b) Vyberte si přísloví, které se vám líbí, a vysvětlete je.**

**c) U vyznačených podstatných jmen určete rod, číslo, pád a vzor.**

**d) Časujte sloveso být ve všech časech.**

**SLOH OBOHACENÍ TEXTU**

Lucinka a čaroděj ráno zaspali. Spali oba, jako když je do vody hodí, a tak přeslechli budík. Navíc bylo venku psí počasí, všichni čerti se ženili a padaly sněhové vločky jako trakaře. Utíkali jako o závod, ale přesto jim autobus ujel. Je to tak, jak říká maminka: „Kdo pozdě chodí, sám sobě škodí.“




Naštěstí je Lucinka chytrá jako liška. Zavolala tatínkovi, který pro ně rychle přijel autem na zastávku, naložil je a uháněli do školy, jako když jim za patami hoří. Přišli opravdu za pět minut dvanáct. Jen si sedli do lavice, přišla paní učitelka. Lucinka z toho měla celý den husí kůži. Naštěstí si nikdo nevšiml, že je Lucka v obličeji rudá jako rak.

Hodina se vlekla šnečím tempem, ale Lucinka už dávno ví, že bez práce nejsou koláče a komu se nelení, tomu se zelení, a tak poctivě plnila všechny úkoly. Čaroděj se divil, ale Lucinka mu vysvětlila, že co se v mládí naučíš, ve stáří jako když najdeš.

1. Najděte v textu všechna přirovnání.

2. Najděte v textu všechna přísloví a lidová rčení a vysvětlete si, co znamenají.

 3. Vyučující zadá dvojicím žáků střídavě jeden ze tří odstavců textu. Úkolem dvojice je přepsat odstavec bez přirovnání, lidových rčení a přísloví. Výsledky své práce si vzájemně porovnejte.

4. Následující přirovnání se nám pomíchala. Dokážete je opravit?

Mám hlad jako dudek.

Je přesný jako straka.

Je mlsný jako hodinky.


Spí jako slavík.


Zpívá jako kocour.

Krade jako slon.

Má paměť jako vlk.



 5. Rozdělte se do dvojic. Vyberte si jedno přísloví a zkuste vymyslet krátký příběh, ve kterém ho použijete v jeho významu. Přečtěte ho ostatním.

 6. Má někdo z vaší rodiny nebo z vašeho okolí svoje oblíbené přísloví, které opakovaně používá? V jaké situaci ho používá? Vysvětlete.

Obrázek 49

3. a) Vyhledejte podstatná jména skloňovaná podle vzoru *moře*.  
Co na srdci, to na jazyku. Únor bílý – pole sílí.  
Oko – do duše okno. Teplé září – ovoci a vínu se daří.
- b) Vyhledejte ostatní podstatná jména. Určete u nich rod a vzor.  
c) Uvedená lidová rčení a pranostiky vysvětlete.


Obrázek 50

5. a) Do přísloví a lidových rčení doplňte správné číslovky.  
Kdo šetří, má za \_\_\_\_\_. Má \_\_\_\_\_ ruce levé.  
Kdo rychle dává, \_\_\_\_\_ dává. Jeden za osmnáct, druhý bez \_\_\_\_\_ za dvacet.
- b) Vysvětlete význam uvedených vět.

Obrázek 51

9. Víte, co to znamená?  
Trefil hřeb-k na hlavičku.  
Narostl mu hřeb-nek.  
Chlub-l se cizím peřím.  
Dostal se mu na kob-lku.  
Zab-l dvě mouchy jednou ranou.

a) Pokuste se společně význam těchto vět vysvětlit.  
b) Které přísloví je znázorněno na obrázku?



Obrázek 52

5. K větám z prvního odstavce přiřadte jejich správné vysvětlení z druhého odstavce. Podaří se vám to ve všech případech?

Co na srdci, to na jazyku.  
Dej si pozor na jazyk.  
Drží jazyk za zuby.  
Mám to na jazyku.  
Mluvil, co mu slina přinesla na jazyk.

Rozmysli si, co říkáš.  
Říkal, co ho právě napadlo.  
Je upřímný, říká to, co si myslí.  
Mlčí.  
Mám to na mysli, ale nemohu to vyjádřit.

Obrázek 53

14. a) Vysvětlete, co znamenají tato přísloví.

Není růže bez trní.

Trpělivost přináší růže.

Nikdo nemá na růžích ustláno.

b) Určete, v kterém pádě a čísle jsou tvary slova růže.

Obrázek 54

11. Vysvětlete význam těchto větných celků. Při vysvětlení užitě příslovce.

Vzor: Utíká jako jelen. – Utíká rychle.

Zpívá jako slavík.

Jde co noha nohu mine.

Píše jako kocour.

Počítá, jako když bičem mrská.

Je štíhlá jako proutek.

Než bys do pěti napočítal, byli zpátky.

Obrázek 55

5. Vysvětlete význam těchto vět:

Je věrný jako pes.

Mám hlad jako pes.

Je opuštěný jako pes.

Tam chcíp pes.

Ani pes po něm neštěkne.

Starého psa novým kouskům nenaučíš.

Snášejí se spolu jako pes s kočkou.

Je tam počasí, že by psa nevyhnal.

Dělá psí kusy.

Přišel jako zpráskaný pes.

Jde mu to jako psovi pastva.

Bylo jich tam jako psů.

Každý pes jiná ves.

Hodil mi to jako psovi.

Jedná se mnou jako se psem.

Je toho jako psovi na ocásek.

Obrázek 56

2. Doplňujte do přísloví vhodná slovesa a určte jejich osobu, číslo, způsob a čas.

Pokud tato přísloví neznáte, vybírejte slovesa z nabídky.

S poctivostí nejdál — .

— dne před večerem.

Trpělivost — růže.

Kdo —, ten —.

Tichá voda břehy — .

Ranní ptáče dál — .

Pes, který —, — .

Kdo dřív —, ten dřív — .

Jak si kdo —, tak si i — .

Žádný učený z nebe — .

Rychle —, rychle — .

Moudřejší — .

Čas všechny rány — .

V nouzi — přítele.

Nabídka:

ustoupí, mele, nabyl, pozbyl, dojdeš, přijde, mele, doskáče, přináší, nechval, šteká, nekouše, nespádl, ustele, lehne, poznáš, zhojí, si počká, se dočká

## Příloha 4 - Pilotní dotazník

Milé zákyně, milí žáci,

jmenuji se Lucie Zemánková a připravila jsem si pro vás krátký dotazník. Výsledky toho pilotního dotazníku budou sloužit k vypracování mé Diplomové práce „Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ“. Dotazník je anonymní, nepodepisujte ho.

Vášim úkolem je doplnit pravé strany přirovnání. Co je to přirovnání? Přirovnání je pojmenování na základě podobnosti či srovnání. Je ustálené, to znamená, že bychom jej neměli měnit. Mnohá přirovnání často používají nadsázku. Jistě jste se s nimi již setkali.

Děkuji za spolupráci.

Jsem dívka/chlapec, chodím do \_\_\_\_\_ třídy.

Černý jako \_\_\_\_\_

Bílý jako \_\_\_\_\_

Krásný/hezký jako \_\_\_\_\_

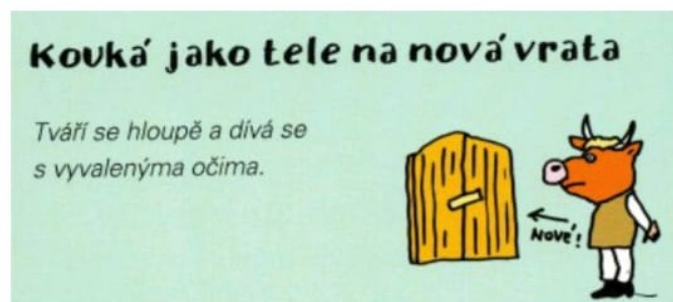
Chytrý jako \_\_\_\_\_

Pilný jako \_\_\_\_\_

Zpívá jako \_\_\_\_\_

Těžký jako \_\_\_\_\_

Lže jako když \_\_\_\_\_



Obrázek je z knihy *Kdo jinému jámu kopá* od Anny Novotné.

## Příloha 5 – Žákovská řešení pilotních dotazníků

Jsem dívka/chlapec, chodím do 4. A třídy.

Černý jako čerta

Bílý jako anděl

Krásný/hezký jako průčerná

Chytrý jako houmák

Pilný jako včela

Zpívá jako slavík

Těžký jako slon

Lže jako když pisáče

Jsem dívka/chlapec, chodím do 5. A třídy.

Černý jako telefon

Bílý jako mrak

Krásný/hezký jako mamka

Chytrý jako paní učitelka

Pilný jako žák

Zpívá jako sláček

Těžký jako hamer

Lže jako když pisáče

Jsem dívka/chlapec, chodím do 4 třídy.

Černý jako VRÁNA

Bílý jako ZED

Krásný/hezký jako MODELKA

Chytrý jako EINSTEIN

Pilný jako VČELA

Zpívá jako ZPEVÁK

Těžký jako SUMISTA

Lže jako když TISKNE

## Příloha 6 – Dotazník č. 1

Milé žákyně, milí žáci,

jmenuji se Lucie Zemánková a připravila jsem si pro vás krátký dotazník. Výsledky toho dotazníku budou sloužit k vypracování mé Diplomové práce „Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ“. Dotazník je anonymní, nepodepisujte ho.

Vaším úkolem je doplnit pravé strany přirovnání. Co je to přirovnání? Přirovnání je pojmenování na základě podobnosti či srovnání. Je ustálené, to znamená, že bychom jej neměli měnit. Mnohá přirovnání často používají nadsázku. Jistě jste se s nimi již setkali.

Děkuji za spolupráci.

Jsem dívka/chlapec, chodím do \_\_\_\_\_ třídy.

Černý jako \_\_\_\_\_

Bílý jako \_\_\_\_\_

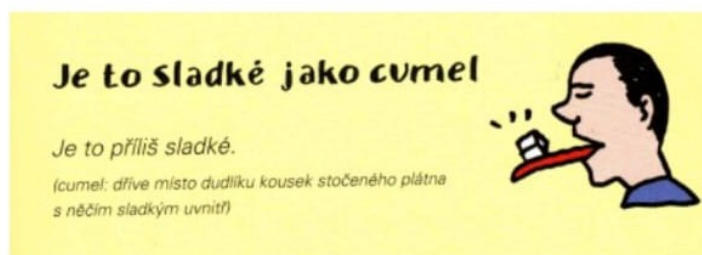
Rudý/červený jako \_\_\_\_\_

Modrý jako \_\_\_\_\_

Žlutý jako \_\_\_\_\_

Zelený jako \_\_\_\_\_

Šedý jako \_\_\_\_\_



Obrázek je z knihy *Kdo se směje naposled* od Anny Novotné.

## Příloha 7 – Ukázka žákovských řešení dotazníku č. 1

Jsem dívka/chlapec, chodím do 5. třídy.

Černý jako tma

Bílý jako stěna

Rudý/červený jako flpa

Modrý jako obloha

Žlutý jako ~~slunce~~ sluncu

Zelený jako tráva

Šedý jako skála

Jsem ~~dívk~~a/chlapec, chodím do 5. třídy.

Černý jako vikán

Bílý jako sněh

Rudý/červený jako krv, rak

Modrý jako moře

Žlutý jako citron, banán

Zelený jako ~~tráva~~ tráva

Šedý jako popel

Jsem dívka/chlapec, chodím do 4.A. třídy.

Černý jako uhlí

Bílý jako mlha

Rudý/červený jako červenky

Modrý jako nebe

Žlutý jako slunce

Zelený jako tráva

Šedý jako beton



## Příloha 8 – Dotazník č. 2

Milé zákyně, milí žáci,

připravila jsem si pro vás druhý krátký dotazník. Výsledky toho dotazníku budou sloužit k vypracování mé Diplomové práce „Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ“. Dotazník je anonymní, nepodepisujte ho.

Vaším úkolem je doplnit pravé strany přirovnání. Tentokrát nebudete mít na levé straně zadané barvy. Budete hledat přirovnání, která popíší, jak je něco velké, lehké, těžké, sladké či naopak kyselé.

Děkuji za spolupráci a ať vám jde práce od ruky.

Lucie Zemánková

Jsem dívka/chlapec, chodím do \_\_\_\_\_ třídy.

Velký jako \_\_\_\_\_

Lehký jako \_\_\_\_\_

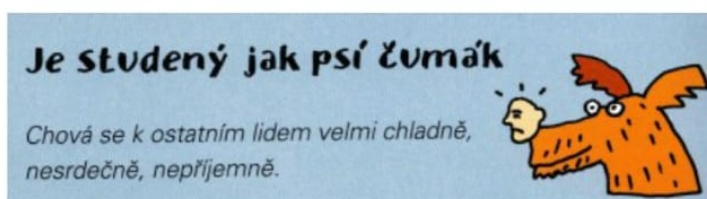
Těžký jako \_\_\_\_\_

Špinavý jako \_\_\_\_\_

Čistý jako \_\_\_\_\_

Sladký jako \_\_\_\_\_

Kyselý jako \_\_\_\_\_



Obrázek je z knihy *Kdo jinému jámu kopá* od Anny Novotné.

## Příloha 9 – Ukázka žákovských řešení dotazníku č. 2

Jsem  dívka  / chlapec, chodím do  4. H.  třídy.

Velký jako  slon

Lehký jako  píruko

Těžký jako  hámon

Špinavý jako  prasce

Čistý jako  voda

Sladký jako  med

Kyselý jako  limelka

Jsem dívka /  chlapec , chodím do  4  třídy.

Velký jako  MRAKO DRAP

Lehký jako  PÍRKO

Těžký jako  SUMISTA

Špinavý jako  BLATO

Čistý jako  VZDUCH

Sladký jako  MED

Kyselý jako  CITRÓN

Jsem  ~~dívka~~  / chlapec, chodím do  5.  třídy.

Velký jako  KRÁVA

Lehký jako  PÍRKO

Těžký jako  KRÁVA

Špinavý jako  PRASE

Čistý jako  ~~MÝVAL~~   MÝVAL

Sladký jako  MED

Kyselý jako  CITRÓN

## Příloha 10 – Dotazník č. 3

Milé zákyně, milí žáci,

jmenuji se Lucie Zemánková a připravila jsem si pro vás třetí krátký dotazník. Výsledky toho dotazníku budou také sloužit k vypracování mé Diplomové práce „Frazeologie v řeči žáků 1. stupně ZŠ“. Dotazník je anonymní, nepodepisujte ho.

Vaším úkolem je opět doplnit pravé strany přirovnání. Tentokrát jsou na levé straně slovesa. Budete hledat přirovnání, která popíší, jak kdo řve, lže, zpívá nebo roste.

Děkuji za spolupráci při vyplňování dotazníků.

Lucie Zemánková

Jsem dívka/chlapec, chodím do \_\_\_\_\_ třídy.

Řve jako \_\_\_\_\_

Zpívá jako \_\_\_\_\_

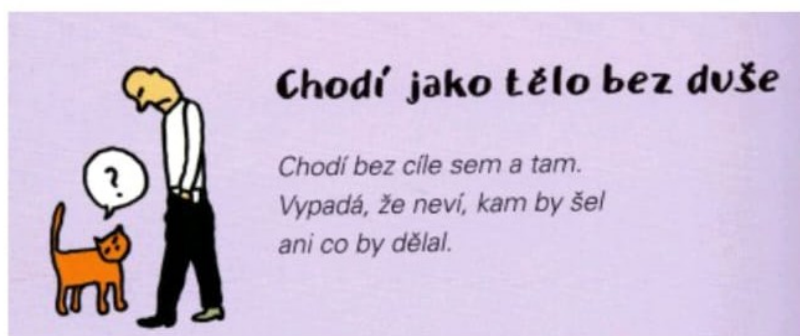
Pije jako \_\_\_\_\_

Třese se jako \_\_\_\_\_

Lže jako \_\_\_\_\_

Roste jako \_\_\_\_\_

Tváří se jako \_\_\_\_\_



Obrázek je z knihy *Kdo jinému jámu kopá* od Anny Novotné.

### Příloha 11 – Ukázka žákovských řešení dotazníku č. 3

Jsem dívka/chlapec, chodím do 5. třídy.

Řve jako debil

Zpívá jako Karel Gott

Pije jako alkoholik

Tře se jako špek

Lže jako politik

Roste jako houbi

Tváří se jako čert

Jsem (dívka)chlapec, chodím do 4.A třídy.

Řve jako lev

Zpívá jako slavík

Pije jako duha

Tře se jako osika

Lže jako čert

Roste jako z vody

Tváří se jako prasě

Jsem dívka/chlapec, chodím do 5. třídy.

Řve jako debil

Zpívá jako Karel Gott

Pije jako alkoholik

Tře se jako špek

Lže jako politik

Roste jako houbi

Tváří se jako čert